

YU ISSN 0021-6933

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik XXVI – leto 1980/81 – št. 1

Jezik in slovstvo

Letnik XXVI, številka 1

Ljubljana, oktober 1980/81

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številk)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Aleksander Skaza, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Breda Pogorelec (jezikoslovje),

Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika),

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednik), Anka Dušej, Marjan Javornik, Mira Medved,

Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 120.– din, polletna 60.– din, posamezna številka 15.– din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 50.– din

Za tujino celoletna naročnina 200.– din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake

in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina prve številke

- 1 *Franc Jakopin*, Ob sedemdesetletnici profesorja Franceta Bezljaja

Razprave in članki

- 4 *France Bezljaj*, Nekaj opomb o željno pričakovanih knjigah
10 *Janez Logar*, Jernej Kopitar v zavesti Slovencev ob njegovi stoletnici rojstva
18 *Tjaša Miklič*, Skladenjska merila pri določanju semantičnih vrednosti glagola in njegovih sestavljenk

V spomin

- 26 *Helga Glušič*, Ob slovesu od profesorja dr. Emila Štamparja

Problemi, gradivo, komentarji

- 27 *Vlado Nartnik*, Poskus postopne obravnave slovenske sprege
34 *Teresa Zofia Orłoś*, Prispevek k problematiki slovensko-čeških jezikovnih stikov

Ocene in poročila

- 39 *Franc Jakopin*, Beloruski razlagalni slovar
40 *Aleksandra Derganc*, Rusko-hrvaški ali srbski frazeološki slovar
42 *Antonina Grybosiowa*, Iz poljskega jezikoslovja

Zapiski

- 44 *Erika Kržišnik*, *Tomaž Sajovic*, Slovenski jezik in književnost v gibanju znanost mladini

*Številko posvečamo
akademiku dr. Francetu Bezljaju,
slovenskemu jezikoslovcu
in nekdanjemu uredniku naše revije*

OB SEDEMDESETLETNICI PROFESORJA FRANCETA BEZLAJA

Prvo knjigo svojega Etimološkega slovarja slovenskega jezika (A–J, Ljubljana 1976) je France Bezljaj posvetil spomину Frana Miklošiča in Frana Ramovša; čeprav ne bi mogli reči, da je Bezljajeva jezikoslovna osebnost zrastle neposredno iz izročila teh dveh slavističnih učenjakov, vendar lahko domnevamo, da je pri prvem občudoval silovitost in velikansko količino obdelanega slovenskega (in neslovenskega) besednega gradiva, njegove pionirske posege v slovanski onomastiki in etimologiji, drugi pa je mladega Bezlaja vpeljal v svet slovenskega besedja in mu s tenkočutnim jezikoslovnim posluhom prebudil znanstveno strast za raziskovanje slovenske leksike in mu s svojo osebnostjo omogočil, da se je v težkih okoliščinah prebil do samostojnega raziskovalca in jezikoslovnega misleca.

France Bezljaj se je rodil 19. septembra 1910 v Litiji. Gimnazijo je obiskoval v Kranju in v Ljubljani, kjer se je leta 1931 vpisal na slavistični študij; kmalu je odšel v Prago, kjer je na Karlovi univerzi več let poslušal predavanja znanih čeških jezikoslovcev in se je še posebej ukvarjal z eksperimentalno fonetiko v laboratoriju profesorja Chlumskega; zaključne izpite je opravil v Ljubljani, kjer je leta 1939 tudi doktoriral na osnovi disertacije *Oris slovenskega knjižnega izgovora*. Tega znanstvenega prvenca mu je Ramovš objavil kot 17. knjigo razprav Znanstvenega društva za humanistične vede. Deset let je France Bezljaj delal kot profesor na gimnaziji, vendar je večino svojega časa že takrat uporabil za izpisovanje gradiva za etimološki slovar, katerega zamisel in vzorec je objavil Ramovš v Letopisu Akademije znanosti in umetnosti. Leta 1950 je bil imenovan za lektorja češkega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani, sredi petdesetih let pa za znanstvenega sodelavca (in kmalu nato za svetnika) SAZU. Na fakulteto se je vrnil leta 1958 kot izredni

profesor za primerjalno slovansko jezikoslovje; čez pet let je bil izvoljen za rednega profesorja in naslednje leto za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Tu vodi etimološko-onomastično sekcijo inštituta za slovenski jezik. Nekaj let je bil jezikoslovni urednik Slavistične revije, sredi šestdesetih let pa tudi glavni in odgovorni urednik Jezika in slovnstva, kjer je takrat in v zadnjem desetletju objavil večino svojih »drobnih« etimoloških prispevkov. Kot najbolj izkušeni jugoslovanski imenoslovec je dal pobudo za ustanovitev medakademijske periodične publikacije *Onomastica Jugoslavica*, ki izhaja v letnih zbornikih od leta 1969; France Bezlaj je ves čas njen glavni in odgovorni urednik.

Če odštejemo Bezlajevo razpravo v prvem letniku Slavistične revije (Doneski k poznavanju slovenskega glagolskega aspekta), 1948, je do leta 1954 objavljala v SR večinoma drobna poročila in ocene, ki pa že nakazujejo jezikoslovna območja, kjer se najraje giblje (prim. Johannes Hubschmid, *Vorindogermanische und jüngere Wortschichten in den Romanischen Mundarten der Ostalpen mit Berücksichtigung der ladinisch-bayrisch-slowenischen Beziehungen*; Václav Machek, *Quelques noms slaves de plantes*; W. Havers, *Neuere Literatur zum Sprachtabu* (SE III-IV, 1951)). Z ocenami je nadaljeval tudi pozneje, vendar se je omejil na dela, ki so posegala v leksikološko problematiko slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Nekatere Bezlajeve ocene so prave polemične razprave, v katerih zastavlja tudi metodološka vprašanja (prim. posebej oceno Eberharda Kranzmayerja, *Ortsnamenbuch von Kärnten. Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen*, SR XII, 1959).

Z razpravo *Sinonima za pojem »locus fluminis profundior«* (SR V-VII, 1954) se začenja dolga vrsta primerjalno-zgodovinskih in etimoloških razprav, ki obravnavajo cela polja in družine slovenskega besedja (seveda v povezavi z drugimi slovanskimi in njim sosednjimi jeziki). Z načelnimi vidiki slovanskega imenoslovja in etimologije se ukvarja France Bezlaj zlasti v svojih objavah v reviji *Linguistica* (Ljubljana) in v tujih jezikoslovnih časopisih in zbornikih; tako je v *Južnoslovanskem filologu* (XXIII, 1958) obravnaval vprašanje stratigrafije Slovanov v luči onomastike; v praški *Slaviji* je istega leta objavil prispevek *Význam onomastiky pro studium praslovanského slovníku*; v osrednjem rusko-sovjetskem jezikoslovnem dvomesečniku *Voprosy jazykoznanija* je leta 1967 razpravljala o izkušnjah pri delu za slovenski etimološki slovar; etimološke dodatke Skokovemu hrvatskemu in srbskemu etimološkemu slovarju je prispeval v dveh ruskih zbornikih *Étimologija*, ki jih ureja znani pisec slovanskega etimološkega slovarja O. N. Trubačev (1973, 1975); posebej je treba omeniti Bezlajevo prispevka v litavski reviji *Baltistica* (X/1, 1974 in 1977) *Spuren der Baltoslavischen in Slovensko-baltijskie leksičeskie paralleli*, ki implicirajo vsaj delno baltško udeležbo v besedju nekaterih slovanskih plemen, ki so se selila na jugozahod. Slovenščino v okviru drugih slovanskih jezikov je Bezlaj obravnaval v več smereh v objavljenih predavanjih na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture (od 1965 dalje).

Znanstvena teža Bezlajevih jezikoslovnih prispevkov v periodiki in zbornikih pa nam seveda ne sme zasenčiti vrednosti njegovih monografskih del o slovenskih vodnih imenih. S prvo in drugo knjigo (1965, 1961) se je trajno zapisal v slovansko imenoslovje; z obširno zgodovinsko dokumentacijo je predstavil domala vsa rečna in potoška imena na slovenskem narodnostnem ozemlju; ob njih so prišla v obravnavo tudi številna krajevna in osebna imena, ki jih Bezlaj ne zapostavlja, tudi v svojih krajših študijah ne. Za Bezlaja je vsako ime, ki ga je jezikovno oblikovalo in preoblikovalo slovensko ljudstvo, dragocena informacija, pa naj gre za slovansko ali predslovansko plast ali celo za mlajši tuji adstrat. Obravnava imen v teh dveh obsežnih knjigah pomeni tudi že »etimološki poligon« za nastajajoči etimološki slovar.

Izhajanje slovanskih etimoloških slovarjev v petdesetih letih in pozneje (*Vasmerjev* ruski v treh knjigah je bil končan leta 1958, *Stawskega* poljski je začel izhajati leta 1952 in je

do danes prišel približno do polovice, *Machkov* češki in slovaški etimološki slovar je izšel (prvič) leta 1957, *Skokov* hrvatski in srbski je izšel posmrtno v letih 1971–1974) je na eni strani zasipalo Bezlaja z novimi podatki, ki jih je moral ob slovenščini kritično prevrednotiti, na drugi strani pa so ga opozorili tudi na čeri, ki se jim bo moral izogniti. Leta 1963 je bil z obdelavo začetnih gesel že tako daleč, da je izdal poskusni snopič slovenskega etimološkega slovarja; v njem je predstavil svojo zamisel slovarja – gesla je izbral tako, da so zastopane vse besedne vrste z vsemi težjimi izpeljavami, ki naj bi izzvale kritični odziv domačih in tujih strokovnjakov. Sprva je kazalo, da bo začel slovar izhajati v snopičih, vendar se je avtor odločil, da ga bo izdal v štirih knjigah; tri naj bi zajele etimološko obnavo gesel, četrta pa bo povzela v obliki indeksa vse leksikalno gradivo, tako da bo v slovarju mogoče najti tudi tiste besede, ki ne nastopajo kot samostojna gesla (podobno ureditev ima tudi *Skokov* slovar). Prva knjiga z naslovom *Etimološki slovar slovenskega jezika* (A–J) je izšla leta 1976 (bila je seveda deležna velikega odziva), druga naj bi ji kmalu sledila; pri izbiri gesel se je Bezljaj odločil samo za tiste besede, ki jih je jezik v svoji zgodovini predelal, zato v njem ne najdemo novih knjižnih besed in izposojenk, za katere bi marsikdo želel pojasnil, vendar za etimologa niso zanimive.

V več spisih se France Bezljaj loteva tudi živih vprašanj slovenskega knjižnega jezika in njegove kulture (prim. *Eseji o slovenskem jeziku*, 1967). Kot izrazit nasprotnik purizma je opozoril na dejstvo, da bi s pregonom vseh kalkov (na srečo vseh še nismo odkrili) in že asimilirane tuje jezikovne substance slovenščino »omrtvičili« namesto da bi ji pomagali živeti.

V Bezlajevem delu ne moremo mimo mojstrsko izdelanih portretov nekaterih pomembnih domačih in tujih slavistov in etimologov, med njimi zlasti izstopajo spisi o Miklošiču, Ramovšu, Kelemini, Skoku, Vasmerju in Machku. Tudi v Bezlajevih prispevkih o nalogah slovenskega jezikoslovja in imenoslovja še posebej srečamo vrsto pobud in zamisli, s katerimi se bo morala slavistična veda v prihodnje ukvarjati.

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKAJ OPOMB OB ŽELJNO PRIČAKOVANIH KNJIGAH

Med najpomembnejše slavistične publikacije, kar jih je izšlo v zadnjem desetletju, je treba nedvomno uvrstiti prva dva dela etimološkega slovarja slovanskih jezikov, ki ju je leta 1973 in 1980 izdala Češkoslovenska akademija. Na njeni podružnici v Brnu se je v teku let postopoma razvil poseben oddelek z nalogo, naj pripravi temeljit sodoben etimološki slovar slovanskih jezikov. Za začetek dela je bilo Brno najprimernejše središče. Tam je bila deponirana zapuščina J. M. Kořinka, ki je v razdobju med obema vojnama skušal nadaljevati nedokončano Bernekerjevo delo. Poleg tega je V. Machek, avtor češkega etimološkega slovarja, na univerzi v Brnu vzgojil nekaj uporabnih pomočnikov. Drugod po slovanskem svetu je slavistika preveč zanemarila leksikologijo in čeprav so se vse akademije vzhodnega bloka sporazumele, da bodo pripravile etimološke slovarje posameznih jezikov, je bilo treba marsikje najprej šele poiskati in vzgojiti primerne delavce. Najšibkejša točka slavistike je pomanjkanje temeljnih del, ki jih na primer romanistika ali germanistika sproti razširja in dopolnjuje v vsaki generaciji. Kako potreben bi bil med drugim Oris slovanske filologije, za katerega se je po vojni Max Vasmer zaman trudil, da bi organiziral sodelovanje v vrstah slavistov. Niti oris zgodovine slavistike, zamišljen v petih knjigah, po desetletjih priprav še ni dozorel za objavo. Pri tem smo pa lahko upravičeno skeptični, ali bodo bolgarski avtorji v Sofiji zares sposobni brez sodelovanja Slovencev, Hrvatov, Srbov in Makedoncev pravilno oceniti južnoslovansko lingvistično tradicijo. Prav tako nimamo nobene praslovanske in primerjalno slovanske slovnice, ki bi bila več kot samo učni pripomoček pri univerzitetnem študiju. Zbiranje gradiva za poldrugo stoletje razvoja, ne samo za vsako področje, ampak celo za vsak problem posebej, tako presega moči ene generacije, da bo le redkokdo med nami dočakal prvih sadov te vrste. Pri tem pa iz izkušnje vemo, kako hitro zastarijo takšne knjige in da se vedno bolj nujno in potrebno kolektivno delo zares obnese samo pri ekipi enakovrednih, prvorazrednih strokovnjakov.

Brnska etimološka delavnica, ki jo po smrti V. Macheka vodi F. Kopečný, je že pred poldrugim desetletjem izdala svoj poizkusni zvezek. Vendar so se razmere naglo spreminjale. Zakonski par Linda Sadnik – naša rojakinja iz Ptuja – in R. Aitzetmüller sta na univerzi v Grazu začela v začetku šestdesetih let izdajati svoj »Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen«. Do leta 1975 je izšlo sedem zvezkov (skupno 643 strani). Obdelala sta prvi dve črki abecede A in B. Slovar je klub indeksu za vsako črko posebej težko pregleden in zbrano obsežno gradivo ni vedno neoporečno.

Skoraj istočasno, 1974, sta začeli izhajati dve novi zamisli. F. Sławski je z ekipo sedmih sodelavcev začel izdajati v Krakovu »Słownik prasłowiański«. Doslej so izšli trije deli in na skupno ca. 1200 straneh dosegli nekaj nad polovico črke D. V Moskvi pa se je O. N. Trubačev tudi s sedmimi stalnimi sodelavci lotil realizacije dokaj podobnega načrta. Njegov »Etimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov« s podnaslovom »Praslavjanskij leksičeskij fond« se je letos s sedmo knjigo dokopal do konca črke G po latinski abecedi. Oba avtorja skušata dognati, katere prvine so skupna praslovanska dediščina. Prezgodaj je še

za sodbo, katera od teh dveh poti se bo izkazala za uporabnejšo. Podrobna analiza obeh zasnov, ki se marsikje znatno razlikujeta med seboj, bo mogoča šele po večletni uporabi.

Brnska delavnica je že leta 1963 izdala ciklostilni začasni slovar skupnega slovanskega besedišča, ki ni nikogar zadovoljil. Koristen pa je vendarle za prvo informacijo, zajame razen nekaj v naglici prezrtih večino skupno slovanskih besedi, ki so bodisi še povsod v rabi, ali vsaj ne manjkajo v večjem številu jezikov. Pohvale vreden pa je poudarek na pomenskih odtenkih in njihovih arealih.

Nato pa se je delovni kolektiv v Brnu odločil za nov, dokaj nenavaden postopek. Sklenili so, da bodo najprej obdelali pomožne besede: »Slova gramatická a zájmena« je podnaslov obeh knjig. Prvi zvezek obsega prepozicije in postpozicije (Predložky-koncové partikule) v abecednem zaporedju od *a* do *žbde* na 344. straneh. Drugi zvezek je znatno obsežnejši, obravnava veznike, členice, zaimke in prislovne zaimke (Spojky, částice, zájmena a zájmenna adverbia) od *a* do *žga* na 783 straneh. Kdorkoli se je moral kdaj ukvarjati s temi besednimi vrstami, naj si bo že etimolog, dialektolog, sintaktik, filolog ali samo avtor praktičnega slovarja, se zaveda nešteti težav, s katerimi se srečujemo pri analizah. Največkrat najdemo v vsej razpoložljivi literaturi samo skope, ne dovolj izčrpne podatke, marsikdaj pa sploh nič, na kar bi se dalo opreti. V etimoloških slovarjih je ponavadi obdelano nekaj neizogibnih, nekateri avtorji se jih kar izognejo in s težkim srcem priznam, da sem pri izbiranju gradiva za slovenski etimološki slovar vsaj v prvih dveh desetletjih pomožnim besedam posvečal tako malo pozornosti, da včasih obupujem nad pičlimi podatki, s katerimi razpolagam v primerjavi z drugimi gesli. Domnevam pa, da nisem edini, ki se je razveselil tega pionirskega dela, katerega prvo knjigo je pripravil za tisk F. Kopečný sam, drugo pa s sodelovanjem z V. Šaurom in V. Polákom. Seveda je vsaj pri zbiranju gradiva sodeloval širši kolektiv. Iz seznamov uporabljene literature, priloženih vsakemu delu posebej, je razvidno, do so skušali čim natančneje izčrpati vse razpoložljive vire in se pogostokrat zatekli k ekscerpiranju tekstov.

Največjo skrb so posvetili semantiki. Pomenske analize s skrbno analiziranimi funkcijami in odenki zavzemajo največ prostora in se pri nekaterih geslih razraščajo že skoro v razprave. V etimoloških slovarjih dosedanjega tipa na kaj takšnega niti misliti ni bilo mogoče, zahtevalo bi preveč prostora v primerjavi z drugimi gesli in podvojilo bi delo, ki ga že brez tega en sam delavec težko zmore v svojem življenju.

Od pionirskega dela seveda ne moremo zahtevati dokončne popolnosti. Knjige te vrste so samo prelomnice med obdobji, neke vrste odskočne deske za nadaljnje raziskovanje. Kolikor je mogoče reči po nekaj letih rabe prvega dela in po bežnem pregledu drugega, je slovensko gradivo kar zadovoljivo zastopano. V zadnjih desetletjih so slovenski dialektologi pri delu na terenu našli še marsikaj uporabljivega, celo prej neznanega, vendar je od Bajčevega Besedotvorja dalje samo neznaten del tega gradiva dostopnega v tisku. Tudi pri izpisih za slovenski historični slovar razpolagamo že s približno tremi milijoni kartotečnih listkov in v tekstih je znatno več zanimivih primerov, kakor jih navajajo starejši slovarji. Ni bistvenega pomena, da manjkajo dialektizmi tipa *kāy* (m.), *kōva* (f.), *kōvu* »qualis«, zapisano v Šmarju pri Jelšah, poznano pa po večjem delu Štajerske. Pleteršnik navaja samo *nékov*, *nekóv* »nekakšen« (jvzh. štaj.), dial. *najkuŋ* in *marsikaŋ* »marsikakšen«. To ne more biti nič drugega kakor haploglogija iz *kakov*, izpričano v 16. st. pri Dalmatinu, dial. štaj. *kákov*, vzh. štaj. in belokr. *nékakov*, *nekakóv*. Takšne haploglogije so dokaj pogostne, Šaur v ESSJ, II 336 razlaga tudi sln. *kot*, *koti* »kakor« poleg *kakti*, *kakoti* iz **kak(o)to* in apelativov tipa *korček* »Cyclamen« iz *kokorček* je v slovenskih narečjih kar precej.

Pri etimologijah vsi trije avtorji samo izjemoma predlagajo kakšno svojo, novo rešitev. Navajajo mnenja, ki krožijo v strokovni literaturi in se odločijo za najbolj verjetno med njimi. Tako predlaga Kopečný, I 99 za prekmursko *kumes* »nad«, vendar tudi »kvišku, navzgor« iz madž. *kimászni* »vzpenjati se« (*ki* »iz« + *mász* – »lesti« z dial. 3. sg. *kimász*). To

ne ustreza niti glasovno, niti pomensko; prav tako ali še lažje bi lahko izhajali iz slov. **ku nebesi*, obrušeno v **kumbes* in nato v *kumes*. Miklošič, EW 147 pušča brez razlage, Berneker, I 643 suponira neko neznano madžarsko predlogo. Druga mnenja, kakor npr. Perušek, rkp. < **kъ-vmesъ* pomensko ne prihajajo v poštev.

Vsak avtor etimološkega slovarja se mora bojevati z neizprosnim nasprotnikom, ki se mu pravi čas. Za dokončno formulacijo preostane po dolgih letih zbiranja gradiva komaj nekaj ur na razpolago. Kjer se v tej zadnji delovni fazi pokažejo novi, prej nepričakovani problemi, je treba brž preceniti njihovo težo in se odločiti, ali je vredno zaradi njih prekiniti delo. Lahko se jim kratkomalo izognemo. Bolj pošteno pa jih je vsaj nakazati kot opozorilo bodočemu raziskovanju. Če pa je problem mikaven in se zdi vreden nekaj dni, tednov ali celo mesecev dodatnega dela, se je težko upirati skušnjavi. Pred leti je moja pozornost pritegnil srbohrvaški apelativ *čelo* (n.) »pol dneva, 12 ur«, npr. *dan i noć su dva čela* (Risanj, Boka Kotorska). Preveč lepo se ujema s *kölje* v Črni gori, ki je najbolj verjetno tudi apelativ z gen. *kölja* »otium, tempus vacuum« in s širšim arealom spada zraven tudi *dokolica* »dolgčas« (Vuk), *dokòlica* (Kosmet). Na kratko sem na to doslej neopaženo posebnost opozoril v kritiki Skoka, objavljeni v Etimologija, 1971, 381, ki je kasneje znatno razširjena izšla tudi v Radovi ANBiH LX, 1977, 31. Glasoslovno in pomensko se to preveč lepo ujema s primeri, ki jih pod geslom **q̕el* – »örtlich und zeitlich fern« navajata Walde–Pokorny, I 517 in Pokorny, 640. Nisem imel časa, da bi preveril, v kakšnem razmerju so ti apelativi do adverba *kolě, koli* »quantum«, ki ga splošno izvajajo iz pronominalne osnove. Znova je prišlo to na vrsto šele, ko sem moral geslo *koli* napisati za slovenski etimološki slovar. Ni moja krivda, da se noben slavist ni odzval na to opozorilo po starem pravilu »slovenica non leguntur«. Medtem je izšel že XV–XVI zvezek (1978) bolgarskega etimološkega slovarja, ki je tudi kolektivno delo, saj je navedenih kar dvanajst imen, ki so sodelovali pri njegovem nastajanju, ki blg. *ne mi e koli* »nimam časa«, *ne beše mi kòlica* in dial. *kol* »mesec, opredeljen čas nosečnosti« izvaja kar iz pomensko bližnje fraze *němam kogā* »nimam kdaj« in loči to od *kola, kole, koli, kolb* »če, ako«. Na moje opozorilo je reagirala samo mlada indologinja V. Cvetko, ki je v Linguistica XI, 1971, 33–34 objavila članek »Slovansko-st. indijska izoglosa za pojem »čas««, kjer je opozorila, da novejši avtorji izhajajo iz **q̕el* – »obračati, vrteti« pri sti. *kālāh* »čas, rok, usoda, smrt« (< **q̕yolo-*), *caramāh* »zadnji, poslednji« in morda tudi *cirāh* »dolg, dolgotrajen« (o tem Mayrhofer, I 202, 377, 390). Podobno Frisk, II 465, 468 pri gr. *πάλι* »vor alters, ehedem, schon lange, längst, früher«, *πάλιν* »rückwärts, in umgekehrter Richtung« suponira apelativ **πάλι* »Drehung, Wendung« in pravi, da ni potrebno računati z nekim posebnim korenem **q̕el* – »fern«, ampak zadostuje **q̕el* – »sukati, vrteti«, gr. *πέλωμαι* sti. *cáratī, cálatī*, alb. *sjel*, lat. *colere* in slov. *kolo*, prim, tudi slov. *vrěme* »čas« iz **uert* – »vrteti, obračati«. Ker je tudi slov. *kolě, koli* pomensko zelo blizu ljudski frazi »kakor se vzame, kakor se zasučē«, ni bilo za moj jezikovni čut nobenega dvoma več, da bi bilo treba to ločiti od sbh. *čelo* in *kölje*.

Razumljivo sem pri najnovejšem delu brnskega etimološkega slovarja najprej odprl geslo *koli, kolě*, ki je dokaj obsežno obdelano na več kot 5 straneh, brez obzira na osem posebnih gesel s sestavljenkami. Vendar me je avtor (podpisan je Š. = V. Šaur) strahotno razočaral. Vseeno je, ali je brnska delavnica prezrla, kar sva pisala jaz in Cvetkova, ali pa se jim je zdelo tako nezrelo, da sploh ni vredno upoštevanja. Oboje se večkrat dogaja. Toda pogrel me je suvereni ton avtorjevih izvajanj. Z ničemer ni mogoče dokazati ugibanja, da gre za dveje različnih osnov: temporalno *koli*, ki naj bi bilo sorodno z lit. *kolei* »koliko«, in adverb mere *kolb*, ki naj bi bil vsaj pomensko bliže lat. *quālis*, gr. *πελικοῖς* »kako velik, kako star« (o tem Frisk, II 528), kar primerjajo s slov. *kolikъ* iz pronominalne osnove **q̕mo*. Vondrák, VGr. I, 482 je sklepal, da je *kolb* akuzativ, *koli, kolě* pa lokal nekega neohranjenega substantiva. Šauru se zdi umestno porogljivo pripomniti »kaj pa naj bi pomenil nominativ?«. Prav tako na kratko zavrne Máchekovo primerjavo (Slavia XVI 168) slov. *koli, nikoli* s sti. *khálu* »freilich, nun aber«, na *khálu* »durchaus nicht«, kar pomensko popolnoma ust-

reza novočeškemu *nikoliv*, sklicujevaje se na Vasmerjevo zavrnitev. Neprimerno previdnejši je Mayrhofer, I 306, ki pravi, da tega ni mogoče dokazati s popolno gotovostjo, je pa z ozirom na pomen mogoče videti v indijski aspiraciji ekspresivno tvorbo. Primerjava s slov. *kol* – se mu zdi verjetna.

Zelo bi mi ustregel, kdor bi mi dokazal, da pojem »frons«, splošnoslov. *čelo* v kateremkoli jeziku lahko razvije tudi temporalni pomen. V razpoložljivi literaturi ni nobenega podobnega primera. Ker se je pri južnih Slovanih ohranilo na pogostoma zelo omejenem prostoru stotine arhaizmov, ne vidim nobene ovire, da ne bi mogli izhajati iz **quel* – »vrteti, obračati, sukati«. Dosedanje razlage slov. *koli*, *kolě* *kolb* iz pronomina **quo* podaljšano s partikulo *-li*, ki tudi Šauru najbolj ustrezajo, ne morejo pojasniti litavskega razmerja med *kōl*, *kōlei* »wie lange, so lange als« in *keli* »wie viele, einige, ein paar, mehrere«, *keleni*, *keleli* »je einige, mehrere«, *keliomis* »um wieviel Uhr«, *keligi* »wie viele denn«, substantivirano *kēletas* »eine Anzahl von einigen« itd. Oblike z *-e* kažejo na prevoj, ki ga pri pronominu **quo* ne pričakujemo. Tudi st. prus. *delli* »etliche« razlaga Endzelin, Senprūšu valoda, 1943, 158 kot kontaminacijo med **kelli* in **dezna*, lit. *dāžnas* »mancher, manch einer« (o tem Fraenkel, 84, 236). Torej ne gre pri lit. *keli* za mlado izolirano posebnost.

Priznam, da zahtevajo slovansko-staroindijske paralele izredne previdnosti od vsakega raziskovalca. Preveč je bilo dosedaj različnih poizkusov, toda le redki med njimi so vzdržali kritiko. Toda hiperkritičnost je prav tako neumestna kakor premalo kritičnosti. Naj opozorim na sln. djal *čāmer*, g. *čāma* »bik«. Že slovenski fantastični etimolog in etnograf Davorin Trstenjak je sredi preteklega stoletja primerjal sti. *camarah* »Bos grunniens«. To je ena izmed redkih njegovih etimologij, ki se danes še dozdevajo kolikor toliko verjetne. Pokorny, 556 izhaja iz ide. **kem* – »summen«. Trubačev, IV 15 je sicer sprejel to slovensko besedo v svojo zbirko praslovanskega izraznega fonda. Dozdeva se mu onomatopeja, ki že zaradi tega zahteva veliko previdnosti. Toda trditi, da Mayrhofer v svojem slovarju ne navaja, je vendarle popolnoma odveč. V prvem delu str. 375 jo Mayrhofer previdno obravnava, navaja zraven pāli *camara-*, bengali *camar* in pravi, da ni zanesljivo pojasnjena. Dvomi v Pokornyjevo razlago, mogoča se mu zdi povezava s sti. *šmarāh* »neka žival« (o tem III 500). Svoj čas sem opozoril na str. *čam̐ri* (pl.) »animal quodam«. Toda če bi Trubačev sam preveril vire in se ne bi zanesel na pomanjkljivo izobražene, površne izpisovalce, ne bi mogel trditi, kako je iz konteksta *vepreve*, *dičina*, *čam̐ri*, *twtove* jasno razvidno, da ne gre za živali, ampak za jedi. Verjetno so mišljene vrste mesa. Naj pri tem še omenim, da si je Mayrhofer že po izidu svojega slovarja med obiskom v Ljubljani z velikim zanimanjem izpisal moje podatke. Najbolj verjetna se zdi domneva, da te besede niso pratorodne, ampak da imamo opraviti s staro izposojenko (iz sarmatščine?), saj je že sufiks *-ьръ* v slovščini nenavaden.

Nikogar ni med nami leksikologi, ki se nikoli ne bi zmotil. Srečen sem, da se je v teku mojega življenja raziskovanje slovenske leksike tako razmahnilo in smemo upati, da se bo iz medsebojnih kontrol, opozoril in dopolnil vendarle oblikovalo tisto, kar vsi tako pogrešamo, zanesljiv, sodoben etimološki slovar. Ne poznam pa hujše napake: kakor je obravnavanje zviška. Pogrelo me je, kako neznani oblikovalec, verjetno Šaur (čeprav pod tem geslom ni posebej podpisan) zavrača pri geslu *nobeden* (II 503) preprosto razlago iz **ob-edьnъ*, češ da semantično ne ustreza. Saj češki jezikovni čut vendar ne more biti merodajen za vse slovanske jezike. Že po izidu prvega dela brnskega slovarja sem se spotaknil pri geslu *ob* (I 137) ob skopo razlago abesivne funkcije te prepozicije, ki jo smatrajo za mlado, omejeno samo na slovanski zahod. V članku »Abesivna funkcija prepozicije in preverba *o(b)*«, ki je izšel s petletno zamudo in s škandalozno (ne)opravljenimi korekturami v Vukovičevem zborniku (Posebna izdanja XXXIV ANBiH 1977) pravzaprav šele letos, sem, upam, dokazal, da je to stara, neproduktivna funkcija, ki je pustila sledove v vseh slovanskih jezikih. Največ seveda v slovenščini. Saj imamo že csl. *obida* < **ob-vi-děti*, sbh. *očaj* »obup« proti *čajati* »pričakovati«. V češkem *zoufatí* < *ъz-upъvati* se kaže

proti sln. *obupati* in sbh. *očaj* enaka konkurenca prefiksov kakor v sln. *omagati* proti r. *iznemogatъ*. Nesmiselno je o sln. dial. *nibeden*, *nebeden* »keiner« govoriti kot o izhodni obliki. Kdor le nekoliko pozna slovensko dialektologijo, bo vedel, da je to le nekoliko preveč hiperkorektno zapisano dial. *nbeden*, *nben*. V Pleteršnikovem slovarju slede takoj za *nibeden* oblike *nicój*, *nicör* »nocoj« za dial. *ncój*, *ncör* in že samo ta podatek bi moral zadostovati za sklepanje, da imamo v vseh teh primerih opraviti s slovensko moderno vokalno redukcijo, kakor je ta pojav imenoval Ramovš. V starejših slovenskih tekstih do konca 18. st. najdemo samo *obeden*, oblika *nobeden* ni izpričana pred Prešernom. Seveda je v živem govoru *nobeden* že nekoliko prej začelo izpodrivati starejše *obeden* »brez enega samega, niti eden«.

Če bi Šaur, ali kdor je že avtor gesla *nobeden*, nekoliko bolj pazljivo bral moj članek (JiS XVI 163), ki ga sicer citira, vendar v celoti odklanja, bi vedel, da sem takrat zares nepravilno skušal izhajati iz **ob-je-(f)edьnъ* (kar bi moralo dati v slovenščini **obēden* z ozkim -e-) in pri č. *žádný* iz **ъbz-je-(f)edьnъ* z enako konkurenco prepozicij kakor v zgoraj navedenih primerih. Brnski slovar sicer navaja Jagičev poizkus razlage iz **ni-že-jedьnъ*, ki ga je dopolnil Trubačev v VJ VIII 1, 28. Ker pa te razlage ne pojasnjujejo nazala, na katerega kaže č. *žádný* ipd. jih naznani avtor gesla *žēdьnъ* odklanja in izhaja iz osnove, ki jo imamo v sln. *žejen*, psl. *žēdьnъ*. Moj poizkus razlage se avtorju sploh ni zdel omembe vreden. Ker pa noben problem ni rešen samo s tem, da se zamolči, sem še vedno toliko optimističen, da se bo v prihodnjih dneh našel slavist, ki bo 'bral tudi v slovenščini napisane članke in če ne več meni, vsaj znanec razumno in prepričljivo dokazal, kje sem se motil.

Ne vem, kam nameravajo avtorji iz brnske delavnice uvrstiti slovansko domnevno negacijo ali vsaj okrepitev negacije, izpričano v sln. *nejeveren*, *nejevoljen*, csl. *nejěsyтъ*, v 10. st. pri Konstantinu Porfirogenetu *Νεασητ*. Miklošič, VGr. I² 310 je samo v primerih tipa csl. *nejětověrnъ* sponiral sestavljeno z *jeťi*, *ъmъ*, kar je kasneje v EW 103 dopolnil z vrsto primerov. Toda pri sln. *nejevolja* »Unwille« pravi (EW 60), da mu ni jasno. Kasneje so Jagić, JA V 161, Berneker, I 429, Vasmer, II 218 posplošili to rešitev na vse primere, medtem ko sta Miellet, Et. 168 in Pedersen, Kelt. Gramm. I 54 domnevala, da je to sled redukcijske stopnje negacije *ne*. Miklošič, EW 222 je opozoril na omejevalno funkcijo te reducirane negacije v primerih kako je lit. *idukterė* »posvojenka«, lot. *ēdzeltens* »nekoliko rumenkast«, iěvelgans »nekoliko prevlažen«. Būga, Rinktiniai raštai II 427 pozna tudi iěšānīs »nekoliko v stran«.

Enako omejevalno funkcijo ima slov. *e-* v primerih kakor je ukr. *jadúcha* »Asthma«, tudi *jaduch* (m.), r. dial. *jadúcha* (tudi *udušье*, *odyška*), dl. *jaduš*, *jadušiwy*, *jadušiš*, gl. *jadušiwy* (tudi *zadušiwy*). Sln. *nadúha* »Asthma« je gotovo **ne-je-ducha*.

Semantično je malo verjetno izhodišče iz *jeťi*, *ъmъ*, razen če je *nejěducha* starejše in je v *jeđucha* negacija kasneje odpadla. Zakaj ne bi bilo mogoče osamljeni polabski primer *nie jaddahn* (glosarij I. Parsum Schulze) brati **ne-je-jedьnъ*? Navajam ta primer po Trubačevu, VJ VIII 1, 29, ki tudi operira s kontrakcijo, le da je njegova rekonstrukcija stč. *ižádný*, *ni-žádný* < *(*ni*)-že-jedьnъ, kar ne pojasni zadovoljivo nazala, moja pa **n(i)-ъbz-je-jedьnъ*, kjer je zaradi kontrakcije pričakovani nazal v p. *žadny* oslabil.

Omejevalne funkcije nekaterih prepozicij – ESSJ jih imenuje deminutivne, pomanjševalne, kar ne ustreza popolnoma – bi nujno potrebovale natančnejših raziskav. Miklošič, EW 222 je na primer sln. dial. *vóraden* »nekoliko prerede« in r. dial. *vómalo*, *vótugo*, *vótesno* (Slovarь russkich narodnih govorov pozna dolgo vrsto takšnih adverbov) izvajal iz *o-*. To me je zavedlo, da sem tudi sln. *óčrn*, *óbel*, *óstar*, *osiv*, *osúšen*, *osvétel*, *osládek*, *oslásten*, *óumen*, v 18. st. *ovíž* »enook« (Pohlin) rekonstruiral z *o-*, dokler nisem našel p. *obstarz* (Brückner, SE 369), p. *obstarý*, č. *obstárly* (Vondrák, VGr. II 308), p. *obrzedni*, *obwisz*, *obgrubszy*, *obdal*, *opodal* (Miklošič, VGr. IV 219), kašubsko *obliž'o*, *ogrupkō*, *opodāl* (Syhta).

ESSJ I 158 sicer citira moj članek, izogne pa se primerom s protetičnim *v-*, za katere ni jasno, ali je treba izhajati iz *o-* ali *q-*. V kratkem odstavku (ESSJ I 138), samo v sedmih vrsticah dopolni Miklošičevo gradivo z lužiškimi primeri. Nekoliko več prostora posveti omejevalni funkciji prepozicije *na*, sln. dial. *nábel*, *náčrn*, *nábled*, *nágluh*, *náslan*, ki je najbolj razširjena na zahodu v č., slš., luž. in sbh. Zastoj sem pa v brnskem slovarju iskal primerov za enako funkcijo prepozicije *po-*, sln. v 18. st. *počrn* poleg *načrn* »schwärzlich« (Gutsmann). Samo po Trubačevu (zg. cit.) navaja mak. dial. *puidin* »nobeden«. To *po* obdela Machek, ES² 465, ki navaja č. *počerný*, *pobělavý*, ukr. *potverdij*, dl. *pomodry*, r. dial. *podolog* in predlaga zanj drugačno etimološko izhodišče, kar ESSJ I 190 odločno zavrača.

Če bi še našel čas pri svojih dokaj poznih letih, bi raziskoval vse primere prepozicij z enakimi pomenskimi funkcijami in jim vsaj približno opredelil areale. Bolj jasno bi po takšni delovni metodi spoznali, katere propozicije semantično konkurirajo že od praslovanščine dalje in katere so mlade, prostorsko izolirane. Že iz svojega skromnega gradiva slutim, da se v teh pojavih skrivajo enake zakonitosti arealov, kakor jih že desetletja ugotavljam v leksiki. Preodločno zavračanje homonimnosti lahko dovede do resnih zmot. Tako na primer v slovenščini strogo razlikujemo dva pron. *ki*. Prvi, ki reflektira *ki*, *ka*, *ko* < psl. *kyjъ*, *koja*, *koje*, dokaj pogostnim pri avtorjih 16. st. in drugo, indeklinabile *ki*, v 16. st. prav tako infleksibile *kir*, kateremu v enaki funkciji odgovarja v Brižinskih spomenikih *iže*. V slovenski lingvistični tradiciji že sto let razlagajo to *ki(r)* < **ir* in z naslonitvijo na druga relativna s sekundarno dodanim *k-* (glej avtor, ES I 215). Za brnske delavce med tema dvema *ki* ni nobene etimološke razlike in se jim niti ne zdi vredno, da bi s kakršnimikoli razlogi izpodbijali mnenja slovenskih filologov.

Bralca začudijo tudi takšne ugotovitve, kakor jih srečamo v ESSJ II 384: pri sbh. *kada* in stsbh. *kъda* (13. st.) poleg *kadi* in *kъdi*. Po Šaurovem mnenju to ne more biti refleks za psl. **kъda*, **kъdy* zaradi vokaliziranega lihega polglasnika. Ali ni še nekam prezgodaj za takšno trditev? Saj do danes vendar še niso izumrli vsi slavisti, ki so še vedeli, da ritmični princip v razvoju polglasnikov ne velja za južnoslovanske jezike! Zakaj je po mnenju istega avtorja sln. epentetično *ta* < *tъ*, naglašeno *tá* pa iz **tъjъ* (str. 708)?

Seveda s tem še daleč niso izčrpani vsi pomisleki, ki se vzbujajo v slovenskem bralcu slovarja. Morda bom utegnil kdaj še napisati nekaj podobnih člankov. Saj s tem ni rečeno, da skušam izpodbijati vrednost knjige, ki je v pičlih dveh mesecih po izidu že postala nepogrešljiv spremljevalec pri mojem delu. Ker sem prisiljen, da delam sam – edinega mislečega bitja, ki se mi ga je posrečilo vzgojiti, so se do kraja polastile fakultetne dolžnosti – je zame vendarle olajševalna okolnost, če marsikateri važni podatek prezrem. Strokovno literaturo sprejemam dokaj neredno, včasih z večletno zamudo. Do zadnjega diha bom imel dovolj dela s popravljanjem svojih lastnih pomanjkljivosti. Ekipa izbranih delavcev, s katerimi razpolagajo vse tri slovanske delavnice, bi pa vendarle morale pazljivo registrirati vso razpoložljivo literaturo in pritegniti vsaj novo gradivo, kadar se ne strinjajo z razlagami. Tako zaman iščem v dosedaj dostopnih zvezkih poljske in ruske delavnice vse, kar sem kdaj napisal o slovanski leksiki bodisi jaz ali moja učenka A. Šivic-Dular. Nobene opombe o sln. *ščežeti*, ki postavlja v novo luč slovansko (*s*)čeznqti, prav nič o *bogati* z iranskimi pomenskimi paralelami iz *bhaga-* »bog«, nič o *bulgati* (sbh. *bugaršnice*, lot. *bilst* »reči, govoriti«), nič o mak., sbh., sln. *čatati* poleg *čitati* (iz **skēt-* : *skeit-*). Kljub vsej južnoslovanski literaturi je za rusko delavnico *buča* »tikva« in *báč* »vrsta vodnjaka« ista praslovanska osnova. Bojim se, da bo slavistika ostala gluha za vse, kar delamo na jugu. Ne dolžim za to niti Kopečnega, niti Stawskega in Trubačeva, ki jih vse poznam kot vestne in temeljite delavce. Ne bi pa smeli v svojih ekipah prepustiti območje nekega jezika ljudem, ki samo za silo obvladajo jezik in ne znajo misliti.

JERNEJ KOPITAR V ZAVESTI SLOVENCEV OB NJEGOVI STOLETNICI ROJSTVA

Priprave za praznovanje stoletnice Kopitarjevega rojstva v Sloveniji so padle na konec desetletja 1871–1880, desetletja, ki se more šteti za eno najtežjih v novejši zgodovini slovenskega naroda do začetka 2. svetovne vojne. V tem desetletju je po zmagi nemškega orožja nad Francijo pri nas vladajoča in deloma velenemško usmerjena nemška in nemškutarska birokracija z vsemi sredstvi pritiskala na Slovence na Kranjskem, posebej pa še na južnem Štajerskem in na Koroškem, da se ponemčijo. Kljub § 19 v ustavi iz leta 1867, kateri govori o enakosti narodov in o praviceh vseh jezikov v avstro-ogrski državi, so se morali Slovenci (kakor tudi drugi nememški narodi v državi) krčevito bojevati za pravico svojega jezika v upravi, na sodiščih, v šolstvu in v javnosti sploh. Nemški in nemškutarski državni aparat je izigral vse – tudi najosnovnejše dotlej priborjene pravice Slovencev. Posebej se je upiral vsaki misli na zedinjenje Slovencev v eno upravno celoto. Zato je spretno utrjeval ustaljeno razdelitev slovenskega naroda na razne upravno-teritorialne enote (Kranjska, Koroška, Štajerska, Goriška, Trst) in skušal vzdrževati trditve, da tudi enotnega slovenskega jezika ni, saj ljudje govorijo na Kranjskem kranjsko, na Štajerskem in Koroškem windisch ipd. Ta uničevalna prizadevanja nemške in nemškutarske buržoazije je podpirala gospodarska kriza, ki je neusmiljeno lomila odpornost slovenskega človeka tako na podeželju kot v mestih in trgih. Nemci so tedaj (npr. po Anastasiju Grünu) govorili in pisali o Germanih kot krotilcih manj vrednih Slovanov in odkrito izražali nasilne težnje, da na poti proti Jadranskemu morju pogazijo in zatro Slovence. Med sredstvi jim je poleg gospodarskih ukrepov bilo neusmiljeno prestavljanje slovenskih uradnikov in profesorjev ter brezobzirno plenjenje in zatiranje slovenskega, zlasti naprednega slovenskega tiska.¹

V teh časih so slovenski kulturni in politični delavci izrabili vsako možnost za prebujanje, vzdrževanje in krepitev narodne zavednosti med ljudstvom. V ta namen so poleg širjenja slovenskih knjig in časopisja prirejali razna zborovanja, zlasti tako imenovane ljudske tabore, veličastne shode, na katerih so narodni voditelji razlagali slovenskim množicam slovenski narodni program in jih navduševali predvsem za zedinjeno Slovenijo in za zahteve po uvedbi slovenskega jezika na vsej slovenski zemlji v šolstvo, urade, sodstvo – skratka v vse javno življenje. Med take prireditve je šteti tudi razna kulturna slavlja, kot so bile npr. vsakoletne Vodnikove slavnosti, veličastna Prešernova slavnost ob odkritju spominjske plošče na Prešernovem rojstnem domu (15. sept. 1872), Janežičeva slavnost v Št. Jakobu na Koroškem (13 avg. 1876) idr.²

Konservativni Slovenci so imeli do Prešerna in njegovih slavic hude pridržke, saj so nekatere njegove pesmi, njegove nazore in njegovo življenje imeli še vedno za hudo sporne v moralnem pogledu. Vendar se ob raznih Prešernovih slavnostih javno niso mogli povsem vzdrževati, saj je bila v težkem političnem položaju sloga potrebna, poleg tega pa je Prešeren kljub vsemu veljal pri večini – vsaj pri večini mladih Slovencev – za prvega

¹ I. Prijatelj, SKSZ IV, 482; F. Zwiter, Nacionalni problemi v habsburški monarhiji. Lj. 1962, 152–155; Zgodovina Slovencev. Lj. 1979, 492–508. – Prim. tudi Jurčičeve članke te dobe v SN, npr.: Usiljivci z nemško kulturo. SN 18. jul. 1876, št. 162; Samo Nemci ne! SN 20. jul. 1876, št. 164 idr.

² Bibliografski popis člankov o Prešernovi slavnosti v Vrbi glej v: Š. Bulovec, Prešernova bibliografija. Lj. 1948, 593–595; o pisanju nemškutarjev zaradi priprav na Janežičevo slavo v Št. Jakobu gl. Laib. Tagblatt 19. jul. 1876, št. 163.

slovenskega pesnika, ki je bil priznan tudi pri drugih narodih. Med dunajsko visokošolsko mladino je bila znana npr. Miklošičeva sodba o Prešernu, ki jo je izrekel pač med svojimi slušatelji na univerzi: »Ko bi bil Prešeren v angleškem ali laškem jeziku pisal, bi bil bolj sloveč ko Petrarca.«³

Ob 100-letnici Kopitarjevega rojstva pa je bil odnos slovenske javnosti do slavljenca in slavljenčevih zaslug drugačen: stari konservativci so slavljenčeve nazore in vse njegovo delo priznavali v celoti in povprek, mladi pa so slavili velike Kopitarjeve zasluge za slovenski jezik in se pri tem sklicevali zlasti na njegovo slovnico slovenskega jezika, na njegovo objavo in razlago brižinskih spomenikov, na njegovo karantansko-panonsko teorijo, skratka na ogromne Kopitarjeve zasluge za slovensko in slovansko filologijo in zgodnjo zgodovino, niso pa mogli soglašati s Kopitarjem in njegovimi zavezniki v boju za Metelkov črkopis in zlasti ne z njegovim odnosom do nove slovenske romantične poezije, niso se strinjali z njegovimi poskusi, da bi zatrl Kranjsko čbelico in tako onemogočil Čopova in Prešernova prizadevanja za dvig slovenske književnosti na novo, višjo stopnjo, za njun poskus ustvariti poleg utilitarne literature za kmečko ljudstvo tudi višjo književnost za slovenskega meščana in izobraženca.

Kakor so nekateri, zlasti starejši slovenski literarni zgodovinarji in jezikoslovci (npr. Jos. Marn, p. Ladislav Hrovat) poznali podrobneje vse Kopitarjevo delo, tudi težje dostopno, v latinščini pisano, tako je bilo tudi med mlajšimi nekaj slavistov, ki so kolikor toliko poznali ta odmaknjena, slovenskemu in slovanskemu jezikoslovju in zgodovinopisju namenjena dela, poleg teh pa tudi gradivo, ki je prikazovalo Kopitarjev odnos do nove slovenske književnosti (npr. F. Levstik, Jos. Stritar idr.). Ti so imeli na uporabo dosti zadevnega gradiva: dokumente o abecednem boju v Ilirskem listu in zbrane v Čopovi objavi *Nuovo discacciamento di lettere inutili* (Lj. 1833), Prešernova pisma Čopu iz Celovca in Čelakovskemu v Prago idr. Porabljal jih je Levec že l. 1879 v Zvonu. Zlasti zaradi Čopove objave dokumentov o abecedni vojni je bil boj Kopitarja in njegovih zaveznikov proti Čop-Prešernovemu krogu znan v slovenski javnosti in je predvsem pri mladih opredeljeval v njihovi zavesti tudi odnos do Kopitarja. Saj Prešeren v svojih verzih ni smešil le Kopitarjeve ozkosrčnosti v literarnih vprašanjih in nestrpne zagledanosti v vprašanje enotnega črkopisa za vse Slovane, ki ne uporabljajo cirilice, ampak tudi njegove nemogoče postopke ob cenzuriranju Kranjske čbelice, njegov značaj in celo njegovo zunanost. Sprave med Prešernom in Kopitarjem vse do Kopitarjeve smrti ni bilo, čeprav sta mu Prešeren in zlasti Čop odkrito in javno priznavala tudi njegovo veliko znanje in njegove zasluge v drugih, zlasti slovniških vprašanjih.

Ob približevanju 100-letnice Kopitarjevega rojstva so se ta vprašanja pač z vso živostjo pojavljala v zavesti Slovencev, starih in mladih, konservativnih zagovornikov Kopitarjevih literarnih nazorov in njegove cenzorske prakse, kakor tudi mladih navdušencev za Prešerna, njegove pesmi in njegove literarne nazore.

Če bi bil slovenski narod že dovolj zrel – politično in kulturno, če bi bil njegov obstoj zagotovljen brez dvomov in vprašajev, potem bi pač slovenski literarni in kulturni zgodovinarji in jezikoslovci ob njegovi stoletnici zmogli mirno in nepristransko presojati Kopitarjevo mnogostransko dejavnost, njegov »silni temperament« (Nahtigal), ki je znal strastno ljubiti svoje privrženca, a prav tako strastno sovražiti svoje literarne in idejne nasprotnike, priznavali bi mu lahko vse njegove ogromne zasluge za slovenstvo, slovanstvo, za slovenski jezik, za slovansko filologijo in zgodovino, pri tem pa bi skušali nepristransko presoditi tudi njegove napake in zablode, zlasti njegovo povezavo z najbolj reakcionarnimi krogi v domovini in njegov odnos do Prešerna in njegove poezije.

³ J. Jurčič, Beležnica (B, št. 5, 1865–67), str. 36 a (Jurčičeva lit. ostalina v rkp. oddelku NUK).

Toda pogojev za tako objektivno presojo Kopitarja ob stoletnici njegovega rojstva še ni bilo. V kulturni in politični javnosti je bila še vedno močna konservativna struja, ki je ob priznavanju Kopitarjevih zaslug v filologiji in zgodovini hotela ob tem poudariti tudi Kopitarjev in svoj negativni odnos do Prešerna. Druga, naprednejša stran, je morala vsaj navidezno kloniti in pristati, da o vprašanju Kopitar–Prešeren ne bo govorila, zlasti tudi zato ne, ker ni imela čiste vesti zaradi svojega ravnanja s slovenskim knjižnim jezikom (tu je misliti predvsem na Levstika in Jurčiča). Toda tudi konservativci so morali vsaj tiho pristati na to, da ne bodo skušali napadati Kopitarjevih nasprotnikov, zlasti Čopa in Prešerna.

Ta »sloga« je bila za Slovence v tej dobi potrebna tudi zaradi Nemcev in nemškutarjev v deželi, ki so vsak domači razpor skušali izrabiti v političnem boju proti Slovencem.

Kako pa je Kopitarjevo slavlje potekalo in kako sta se obe strani ravnali po tem tihem dogovoru, to bomo videli v naših nadaljnjih izvajanjih.

. . .

Misel na slavlitev Kopitarja ob 100-letnici njegovega rojstva se je pojavila – vse tako kaže – najprej med slovensko vseučiliščno mladino na Dunaju. Ta se je že nekaj let pred obletnico za vse svete zbirala ob Kopitarjevem grobu in mu zapela v spomin. Menda se ne bomo motili, če rečemo, da se je to dogajalo pod vplivom Kopitarjevega učenca univ. prof. Franca Miklošiča, ki je bil skraja – po Kopitarjevem prizadevanju – uradnik dunajske dvorne biblioteke, od 1849–1885 pa profesor na slavistični stolici dunajske univerze.

Prvo obširnejše poročilo o slovesnem Kopitarjevem slavlju članov akad. društva Slovenija na Dunaju imamo že iz l. 1875, ko je članstvo Slovenije o vseh svetih »in corpore« počastilo Kopitarjev spomin na Markovem pokopališču. Slavili so Kopitarja kot Slovenca, ki ga visoko ceni ves slavjanski svet.⁴

V letu 1877 je Slovenija priredila 1. novembra v čast Kopitarju slovesen komerz, udeležili so se ga poleg študentov in slovenskih državnih poslancev rektor dunajske univerze Slovenec Jožef Zhishman in številni zastopniki Hrvatov, Srbov, Slovakov, Čehov in Rusov, drugi dan (2. XI.) pa so nesli na Kopitarjev grob venec. Dne 1. julija 1879 je poslala Slovenija »vsled prošnje prof. J. Marna« k Miklošiču dva odbornika, »da urgujeta izdajo Kopitarjevih Malih spisov k 100-letnici Kopitarjevi«. Ta prošnja J. Marna kaže, da je tudi on bil poučen o dobri povezavi Kopitarjevih slavlincev – študentov dunajske univerze – s profesorjem Miklošičem.⁵

V domovini je menda prvi opozoril na bližajočo se 100-letnico Kopitarjevega rojstva p. Ladislav Hrovat, Miklošičev učenec, profesor na gimnaziji v Novem mestu.

V gimnazijskem izveščju novomeške gimnazije za l. 1877–78 je v sestavku »Slovenski dom« zapisal med drugim: »L. 1880 bode Kopitarjeva stoletnica. Če jo kdo zasluži, zasluži jo on, kajti Kopitar je prvi Slovenec, ki je tudi slovanski filolog.– Takrat naj se objavi cela biografija in pridenejo zasluge. Njegove zasluge za slovensko slovnico sedanjó so globokega vpliva.«⁶

Morda je ta spodbuda nagnila ljubljanskega slavista prof. Franca Levca, da se je že septembra l. 1878 v družbi z Levstikom, Jurčičem, repenjskim domačinom Valentinom Za-

⁴ R. P(ukl): Na spomin Kopitarjev. SN 11. nov. 1875, št. 257, str. 1–3.

⁵ Prim. poročilo Iz Dunaja v Soči z dne 9. nov. 1877, št. 45; J. Vencajz, Spomenica o petindvajsetletnici akad. dr. »Slovenija« na Dunaju. Lj. 1894, str. 66, 70, 74, 77, 79.

⁶ Program des k. k. Real- u. Obergymnasiums in Rudolfswert 1877–78, str. 19.

rnikom in prijateljem Hinkom Dolencem ter člani Zarnikove ter Dolenčeve družine pe-
ljali v Repnjo, »da bi si ogledali Kopitarjev rojstni dom ter določili, kam naj bi se, velikemu
gromovniku' ob stoletnici njegovega rojstva vzdala spominska plošča«. ⁷

Marnova pobuda za pritegnitev Miklošiča v priprave za praznovanje Kopitarjeve stolet-
nice rojstva v Sloveniji pa je tudi rodila svoj sad – čeprav ne takega, kot ga je Marn želel.
Ne vemo natančno, kaj je Miklošič odgovoril odbornikom »Slovenije« glede izdaje II. dela
Kopitarjevih Malih spisov. Iz nadaljnega poteka priprav pa upravičeno sklepamo, da je
predlagal, naj sporoče Slovenski matici, da ji je pripravljen odstopiti že pripravljeni ro-
kopis (30 pol), če ga izda na svoje stroške. Sam tega ne zmore, saj se stroški »niti pri prvem
delu niso poplačali«. ⁸

Na občnem zboru Slovenske matice dne 14. aprila 1880 je predsednik Bleiweis sprego-
voril tudi o bližajoči se Kopitarjevi stoletnici in sporočil, da je – pač tudi po nasvetu od-
bornika Jos. Marna – pisal Miklošiču zaradi 2. zvezka Kopitarjevih spisov in da je Slo-
venska matica morala iz finančnih vzrokov zavrniti Miklošičevo ponudbo rokopisa ter
sklenila izdati namesto tega knjigo, ki bi obsegala životopisne in slovstvene črtice o Ko-
pitarju. Tako se je rodila misel na Kopitarjevo spomenico v pripravi in založbi Slovenske
matice. »Odbor bo za to rad sprejel ponudbo kakega rodoljuba,« je še dostavil Bleiweis,
»ki ga je volja spisati zaželeno spomenico.« Kopitarjeva spomenica je kot zbornik pod
uredništvom Josipa Marna res izšla v kratkem času – ob koncu leta 1880 ali v začetku
1881. Poleg tega naj navedemo kar tu, da je Slovenska matica sama krila stroške za ploščo
na Kopitarjevi rojstni hiši in se udeležila slavnosti v Repnjah po svojih odbornikih. ⁹

* * *

V mesecih pred slavnostnim praznovanjem stoletnice pa je po slovenskem časopisju izšla
tudi vrsta informativnih člankov o Kopitarju in njegovem pomenu za Slovence.

Glavni – četudi ne prvi – pobudnik za »dostojno« praznovanje Kopitarjeve obletnice v do-
movini, Josip Marn, je že 1. januarja 1880 začel objavljati v Učiteljskem tovarišu obsežen
pregled Kopitarjevega dela s kratkim orisom življenja – v skladu z nazorom, razloženim
na začetku članka, naj se v književni zgodovini opisujejo slovstvena dela, ne pa pisatelji
»po osebnosti, po notranjščini in vnanjščini, po slastih in strastih«. Članek je izhajal dva-
krat mesečno od 1. januarja do 15. junija in je bil ob koncu leta ponatisnjen skupaj s član-
kom o Matiju Čopu in F. Prešernu kot Jezičnik XVIII. Marn podrobneje opisuje Kopi-
tarjev odnos do Zoisa, Vodnika, Vuka Stefanovića Karadžića, Josefa Dobrovskega, Fran-
ca Miklošiča, njegov odnos do Slovencev–Kranjcev, označi njegova glavna dela in pre-
trese najvažnejše njegove boje, ki jih je imel kot kritik.

V celoti je ta prispevek dobra informacija o bogati Kopitarjevi dejavnosti na področju sla-
vistike, splošne filologije, stare zgodovine Slovanov itd. Njegovega odnosa do Kranjske
čbelice, do novega slovenskega pesništva in do Čopovih nazorov se podrobneje ne do-
tika. Trdi le, da ni res, da bi bil Kopitar nasprotnik Kranjske čbelice. Pač pa da odločno
vedeti, da s Kopitarjevimi pogledi na slovstvo in z njegovimi cenzorskimi ukrepi povsem
soglaša, saj pravi:

»Z ozirom na tedanje dejanske razmere na Kranjskem je dajal Kopitar posebne sovete
čbeličarjem – ali leti zanje niso marali in Kranjska čbelica je zamrla z rojem IV. in zbudila
se s V. in poslednjim I. 1848 po smrti Čopovi in Kopitarjevi. – Tako še dandanes nekterim
ni svetovati, torej tudi ne pomagati.« ¹⁰

⁷ F. Levec, Levstikov Zbr. spisi II, Lj. 1889, str. 372; isto: Slodnjak, Levstikovo ZD II, Lj. 1952, str. 343.

⁸ R. Nahtigal v Jerneja Kopitarja spisih II. del, 1. knj., str. X.

⁹ LMS za leto 1880, str. 342, 350–352; za leto 1881, str. 227, 228, 329.

¹⁰ UT 1880, str. 183; Jez. XVIII, str. 33.

Zanimivo je, kako se to Marnovo opozorilo na Kopitarjeve »posebne sovete Čbeličarjem« ujeta z opozorilom književnega revizorja Pauška, ki je (po Prešernovem citatu v pismu Čelakovskemu z dne 29. aprila 1833) ljubljanskemu guberniju predlagal, naj se prekliče imprimatur na osnovi Čopove ocene in Kranjska čbelica ponovno cenzurira, »ker v pesmi dr. Prešerna je veliko nrvstveno spotakljivih mest, ki so cenzorju Čopu menda ušla, in ker je sploh fantazija tega pesnika dobila obžalovanja vreden moralističen sunek, ko kljub dobro mišljenemu svarilu dunajskega cenzorja ne odneha od svoje najljubše snovi, sit venia verbo, od svinjanja.«¹¹

Marnova trditev v istem članku, češ »kar je bilo dotlej – do l. 1848 – proste in priproste svobode premalo, tote je poslej povsod menda preveč«, pa je morda odgovor predvsem Karlu Dežmanu, ki je že nekaj let pred tem v članku »Einst Censur – jetz populäre Dogmatik« prikazal Kopitarjeve cenzorske postopke in objavil dotlej še ne objavljeni Prešernov ostri sonet na Kopitarja »Ihr hörtet von der Zwerge argem Sinnen«, obenem pa krepko udaril tudi po sodobnih zastopnikih ultramontanskih nazorov glede leposlovja.¹²

Opozorim naj v tej zvezi še na Marnov poudarek, da se privatna pisma, prijateljska in neprijateljska, smejo javno rabiti »vsegdar le skromno in razborito«.¹³

Marn je pisal o Kopitarju še enkrat, in sicer v Slovencu na sam dan Kopitarjeve stoletnice. Tu je spet ob kratkem prikazal Kopitarjevo delo in omenil njegove zasluge za slovenščino in Slovence. Posebej je omenil tudi nasprotovanje, na katerega je tuintam naletelo Kopitarjevo delo: »Hudo so ga prijemali nasprotniki in brati so v njihovih glasilih grozni primki, s katerimi so rojaka našega obkladali.« Toda Marn brani Kopitarja in v celoti zagovarja njegove postopke tudi z opozorilom – tokrat po naši sodbi pravilnim –, da je bil Kopitar c. k. uradnik avstrijske katoliške države in se je torej moral bojevati ne le z drugoverci, ampak tudi s svobodomisleci. Takole pravi v svojem članku: »Pomniti pa je vendar pri vsem tem stališče, na katerem se je boril, kot c. k. uradnik katoliške države, nasproti drugovercem in prostomišljakom, in pojasnjujejo se sami po sebi oni nehvaležni naslovi.«¹⁴

Za slovesno praznovanje Kopitarjeve obletnice so se odločili – kot smo omenili – že v l. 1878 tudi slovenski narodnjaki, ki so imeli med seboj Kopitarjevega rojaka dr. V. Zarnika. Sredi l. 1880 so začeli opozarjati na bližajočo se obletnico in objavljati članke o Kopitarju v Slovenskem narodu. Prvega je prispeval dne 16. maja štajerski kulturni in politični delavec Božidar Raič. Pod naslovom »Kopitarjeva stoletnica« je opozoril na bližajočo se stoletnico rojstva in 36. letnico smrti J. Kopitarja, poudaril njegove zasluge zlasti za staro cerkveno slovanščino in za slovansko jezikoslovje sploh ter predlagal, naj se v Ljubljani »naskorem osnuje odbor za Kopitarjevo stoletnico, da oskrbi priprave za to jako pomenljivo narodno svetkovino«. Za Raičem se je dne 26. maja oglasil v istem časniku Franc Levec s člankom »O Kopitarjevi stoletnici« in sporočil, da bo Slovenska matica izdala, posebno knjigo o Kopitarjevem življenju in delu, Miklošič pa objavil že pripravljeni rokopis 2. knjige Kopitarjevih zbranih manjših spisov (to sporoča Levec, čeprav so Novice že 21. aprila javile, da ta knjiga zaradi finančnih težav ne bo izšla ne na Dunaju ne v Ljubljani).

¹¹ Prevod pisma v Slodnjakovi izdaji: F. Prešeren, Pesnitve in pisma. Lj. 1962, str. 237–240; prepis tega pisma je pri- nesel Levstiku l. 1874 prof. A. A. Kotljarevskij; Levec ga je uporabil l. 1879 v Zvonu (str. 38), ko je pisal o Prešernu. – »Škandalozno« mesto, o katerem je Kopitar menil, »da bi se Kranjce nad tem očitkom po pravici smele pritožiti«, in zaradi katerega je »najbolj omejeni janzenist« Paušek obsodil Prešerna, češ da mu je najljubša snov svinjanje, je 42. tercina in posebno njen zadnji verz v Novi pisarji (je šega, da kdor pride pred, pred melje). Prešeren je tercino za natis v KC (pod pritiskom dr. J. Zupana) spremenil, a v nekaj izvodih KC vendar ohranil prvi zapis. (Slodnjak, r. l., str. 292, 364–365.)

¹² Laib. Tagblatt, 7. sept. 1868, št. 20, str. 1–2.

¹³ Jezičnik XVIII, str. 35.

¹⁴ Slovenec 21. avg. 1880, št. 92, str. 1–2.

Obenem je sporočil, da se je že septembra 1878 v Repnjah dogovoril s Kopitarjevim sorodnikom in sedanjim lastnikom Kopitarjeve rojstne hiše o vzdavi spominske plošče. Predlagal je tudi, naj bi bila slavnost v nedeljo 22. avgusta, tj. dan po Kopitarjevem rojstnem dnevu, in naj bi organizacijski odbor poskrbel, da bo slavnost dostojna Kopitarja, »velikana učenosti«. Pri tem je mislil tudi na obilno udeležbo preprostega naroda in omikanih rodoljubov, na petje in primerne govore itd.

Na sam dan slavnosti pa je urednik Slovenskega naroda Josip Jurčič v članku »Denašnja Kopitarjeva slavnost« vzneseno slavil zasluge velikega sinu nevednega, neukega, malega slovenskega kmeta, sinu iz preprostega naroda slovenskega, njegove zasluge za Slavjanstvo, za skupnost našega rodu z drugimi Slavjani.

Na ponovno pobudo slovenske javnosti se je sredi l. 1880 osnoval odbor za prireditve Kopitarjeve slavnosti v Repnjah in za vzdavo spominske plošče na rojstni hiši. Odbor je bil sestavljen iz vrst mladih, naprednih slovenskih kulturnih in političnih delavcev, sodelavcev Slovenskega naroda. Seznama odbornikov ne poznamo, vemo le, da je bil predsednik odbora Kopitarjev ožji rojak, politik in pisatelj dr. Valentin Zarnik.¹⁵

Člani so bili pač Levec, Vošnjak, Jurčič, Levstik idr.

Odbor se je lotil dela resno. Poznalo se je, da so bili v njem ljudje, ki so že pred več kot desetimi leti organizirali znamenite ljudske tabore, na katerih so navduševali ljudstvo za zedinjeno Slovenijo, budili narodno zavest in zahtevali narodne pravice za Slovence.

Tudi Kopitarjevo slavnost so pripravili po vzoru taborov, to se pravi, kot veliko kulturno in politično prireditev. Organizirali so pisanje že navedenih člankov o Kopitarju in obveščali ljudi o pripravah na slovesnost, ki so jo določili – kot je predlagal Levec – za nedeljo dne 22. avgusta. Za slavje so dobro pripravili tudi Repnje. Ob Kopitarjevi – Ocepkovi – hiši so postavili mlaje in oder za govornika, v steno, ki gleda na cesto, so vzdali spominsko ploščo. Nad ploščo so pritrdili Kopitarjevo sliko, ki jo je v ta namen posebej – po verjetnem izročilu – izdelal Franc Globočnik, prof. risanja na ljubljanski realki. Kje je dobil podatke o Kopitarjevi zunanji podobi, ne vemo, vemo pa, da se Kopitar nikdar ni dal slikati in da je bila torej Globočnikova slika edina njegova upodobitev – a se nam tudi ta ni ohranila.

Na obeh straneh plošče je dal Globočnik namestiti kratke izreke, ki so jih o Kopitarju zapisali znameniti ljudje (Prešeren, Čop, Grimm, Miklošič idr.).

Program ljudske slavnosti so prireditelji izvršili, čeprav jim je ves dan nagajal dež. Ljubljanski narodnjaki, Sokoli, čitalničarji in drugi udeleženci so se odpeljali iz Ljubljane z vlakom do Vižmarij, nato pa so se odpravili peš v Tacen. V Skaručni, kamor so se pripeljali z vozovi, so imeli zajtrk. Spotoma so jih pozdravljali in se jim pridruževali ljudje z zastavami in fantje na konjih. Ob 11. uri je prof. Tomo Zupan bral v repenjski cerkvi mašo, pri njej so peli pevci ljubljanske Čitalnice. Sledilo je slovesno odkritje plošče na Kopitarjevi rojstni hiši. Ob odkritju je govoril prof. Fran Šuklje, ki se je za to slavnost pripeljal iz Dunajskega Novega mesta. Njegov govor je bil izrazito narodnoobrambnega značaja. Opisal je bedno stanje Slovencev pod tujim pritiskom in prikazal Kopitarja – svetovno znanega učenjaka, ki ni nikoli pozabil, da je Slovenec, ki je branil in slavil svojo domovino, prikazoval lepoto slovenskega jezika, mu podal l. 1808 prvo slovnico, zasnovano na znanstveni podlagi, in postal tako oče slovenskega jezikoslovja, odkrival začetke slovenske zgodovine, dokazoval, da so bili naši predniki prvi kristjani med Slovani in da sta sv. brata Ciril in Metod prevzela naš jezik v slovansko liturgijo in slovansko literaturo. Poslej je bila slovenščina v svetu znana in priznana – posebej še po delih Fr. Miklošiča, ki je Ko-

¹⁵ Kopitarjeva spom., str. 176.

pitarjev vredni naslednik – saj oba vladata po besedah F. Kurelca na polju jezikoslovnem kakor »dva cara slovinska«. Šuklje je nato prikazal Kopitarjeve zasluge za slovanstvo, posebej za srbsko slovstvo, in na koncu pozval slovensko mladino k ljubezni do naroda, znanosti, resnice, slovenski narod pa, naj črpa v težkem boju moči v Kopitarjevem zgledu.

Pri obedu v Vodica, ki so se ga udeležili tudi zastopniki drugih slovenskih krajev in Hrvatov, so govorili še številni organizatorji in gostje (V. Zarnik. B. Raič, J. Vošnjak idr.).

O vsem poteku je v dneh po slavnosti poročalo slovensko časopisje, zlasti podrobno Slovenski narod. Ta je priobčil tudi številne brzojavne čestitke, ki jih je prejel pripravljalni odbor iz raznih slovenskih krajev, s Hrvaškega, iz Srbije, Bolgarije, Češke, z Dunaja.¹⁶

Posebej moramo – poleg teh pohvalnih in navdušenih poročil – omeniti tudi dva kritična glasova.

Profesor goriškega učiteljišča Rajmund Čuček je že dan po prireditvi še v Ljubljani napisal kritično poročilo o slavnosti in ga priobčil v Soči. Iz nje ga je pa 31. avgusta 1880 povzel dobesečno tudi ljubljanski Slovenec. Ne namerava, kot pravi, dokazovati, da spada Kopitar kot prvi slovenski jezikoslovni preiskovalec med najvažnejše dobrotnike slovenskega naroda. Namerava samo pokazati, da bi Kopitarjev spomin počastili najlepše, če bi posnemali njegovo prizadevanje za pravilnost slovenskega jezika in pisali posebno v časnikih, ki so namenjeni širokim plastem ljudstva, čist in enoten slovenski jezik. Posebej omenja glasilo mladih, Slovenski narod, ki je pod Jurčičevim uredništvom v zadnjem desetletju iz političnih razlogov res pisal slovenščino, obilno pomešano z oblikami in izrazi iz srbohrvaščine in ruščine. Da pri tem ne bi preveč prizadel Jurčiča, ga najprej tudi pohvali: »Posebno veljajo moje besede« – pravi – »časniškemu glasilu, katero je zaradi vsestranskih poročil med narodom skoro najbolj čislano, namreč, Slovenskemu narodu, medtem ko še nahajamo npr. v 'Soči' v 'Novicah' v 'Slovincu' itd. pravi domači, novih dvomljivih in sumljivih oblik in izrazov še prosti jezik.«¹⁷

Še več očitkov – mladim in starim – je nasul v svojem dolgem poročilu o Kopitarjevi slavnosti Philalethes (tj. po mojem mnenju Karel Dežman) v glasilu ljubljanskih Nemcev in nemškutarjev Laibacher Wochenblattu. Pisec zameri nacionalni stranki, da je izrabila Kopitarjevo stoletnico v politične namene, Slovenski matici pa, da je odklonila izdajo 2. knjige Kopitarjevih manjših spisov iz šovinističnih razlogov – morda zato, pravi, ker je menda Kopitar zagrešil veleizdajo, ko je pisal samo v nemščini in latinščini. Očitek glede »tako imenovanega slovenskega literarnega jezika« in poudarek, da je Kopitar učil, da je treba paziti na čistost dialekta, je spet upravičeno letel na mlade, zlasti na Levstika in Jurčiča. Sicer pa je Dežman skušal ob kratkem objektivno prikazati Kopitarjevo življenje in delo. Pri tem je iz Erbergovega dolskega arhiva (ki ga je prav takrat prevzel za deželni muzej) objavil v celoti Kopitarjevo pismo Jožefu Kal. Erbergu z dne 10. febr. 1810, v odlomkih pa pismi istemu naslovniku z dne 20. julija 1812 in 16. novembra 1812.¹⁸

Posebej se moramo na kraju tega pregleda pomuditi še pri Kopitarjevi spomenici, ki jo je uredil Josip Marn, izdala pa, kot že omenjeno, Slovenska matica v Ljubljani 1880.¹⁹ Kar takoj moramo poudariti, da je Kopitarjeva spomenica za tisti čas in tiste razmere v slovenskem javnem življenju dostojna počastitev velikega Slovence, saj prinaša tudi prispevke trajne vrednosti. Predvsem je omeniti glavni spis »Jernej Kopitar«, ki ga je napisal Ivan Navratil, pisatelj, jezikoslovec in narodopisec, od 1851 uradnik pri najvišjem sodišču

¹⁶ Popis slavnosti je po časniških poročilih prinesla tudi Kopitarjeva spomenica, str. 180–182.

¹⁷ Slovenec 31. avg. 1880, št. 96, str. 3–4.

¹⁸ Laib. Wochenblatt 28. avg. 1880, št. 2, str. 1–2; 4. sept. št. 3, str. 1–5

¹⁹ Kopitarjeva spomenica. Uredil Josip Marn. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska. V Lj. 1880. 184 str. + 1 pril.

na Dunaju. Čeprav se je za Kopitarja zanimal že zgodaj, saj je o njem pisal že v 2. letniku Vedeža, bi ne bil mogel napisati tako temeljitega in obširnega opisa življenja in dela Kopitarjevega, kot ga je, če bi mu pri tem ne bil pomagal »slavnega učitelja slavní učenec« – Fran Miklošič. Ta mu je že prvo leto po prihodu na Dunaj (1851) povedal o Kopitarju mnogo zanimivega, zdaj pa mu je na prošnjo priobčil še več podatkov o njem. Pri Miklošiču je imel Navratil na uporabo vso – tudi najnovejšo – literaturo o Kopitarju. Poleg tega pa tudi rokopisne vire, med drugimi npr. nenatisnjeno biografijo in drugo gradivo Gustava Legisa Glückseliga (1806–1867), ki so bili po avtorjevi smrti v Miklošičevih rokah. Novi so zlasti podatki, ki jih je dal Miklošič o Kopitarjevem značaju, njegovi zunanjsčini, o njegovem odnosu do žensk, o njegovi bolezni in smrti ter posebej o žalostni usodi njegove rokopisne ostaline.

Navratil poda najprej malo okrajšano Kopitarjevo avtobiografijo iz l. 1839 v slovenskem prevodu in jo dopolni z drugimi podatki do l. 1844. Zatem ob kratkem opiše in oceni Kopitarjeve samostojne objave ter glavne njegove drobne spise.

»Da spoznamo slavnega rojaka še bolj, spoznavajmo ga nadalje še iz njegovega – da rečem tako – pismenega in osebnega poznanstva z drugimi slovečimi možmi.« Navratil sodi – drugače kot J. Marn – da je človek v pismih odkritosrčnejši kot v tisku, obžaluje, da se je ohranilo tako malo Kopitarjeve obširne korespondence, pa tudi ta, kolikor se je je ohranilo – po Navratilovem mnenju Kopitarju ni pomanjšala slave, nego mu jo je še pomnožila.²⁰ Predvsem na razboru korespondence slone poglavja o odnosu Kopitarja do Mušičkega, Dobrovskega, Šafárika, Vostokova, Miklošiča. Sledijo še poročila o Kopitarjevem delu v dvorni knjižnici, o njegovem odnosu do Vodnika, Metelka, Čopa, Prešerna, Ravnikarja, do slovanstva v obče, do Slovencev. V poglavju o Kopitarju in Prešernu se Navratil le kratko dotakne črkarske pravde in omeni tudi Kopitarjev odnos do ilirizma in Gaja – nič pa o Kopitarjevem odnosu do Kranjske čbelice in Prešernove poezije.

V zadnjem poglavju »Kopitar pa Slovenci« navaja Navratil ob kratkem Kopitarjeve zasluge za slovensko slovnico, za slovenski knjižni jezik, za ugotovitev, da stanujejo Slovenci na zemlji od Rezijske do Blatnega jezera in do Dunajskih vrat in da je njihov jezik naslednik staroslovenskega, tj. prvega cerkvenoslovanskega jezika.

V dodatku podaja Navratil bibliografski popis Kopitarjevih spisov v I. zvezku Miklošičeve izdaje in še pregled najvažnejših njegovih člankov, ki še niso doživeli ponatisa.

P. Ladislav Hrovat je za Kopitarjevo spomenico posnel po svojih tiskanih razpravah članek »J. Kopitar in sedanja slovenska slovnica«, Julij Kleimayer priobčuje članek »Slovnice slovenske«, K. Dežman je iz zapuščine J. Erberga priobčil tri Kopitarjeva pisma iz l. 1809, ko se je Kopitar potegoval za službo v dvorni knjižnici. J. Marn je napisal razpravo »J. Kopitar pa dr. J. Zupan«, slede odlomki iz Kopitarjevih spisov *Patriotische Phantasien eines Slaven* (v nemščini), *S. S. Cyrillus et Methodius iz Prolegomena historica* (v lat.), *Slavorum cisdanubiorum historiae conspectus chronologicus usque ad obitum S. Methodii* (Glag. Cloz. LXXVI) v prevodu in z opombami p. Ladislava Hrovata; J. Bleiweis je prinesel člančič »Kopitar sprožitelj slovenske kmetijske pratike ‚Pratike s‘« in v litografskem posnetku priložil Kopitarjevo pismo.²¹ J. Marn je zaključil prispevke s člankom »Kopitar pa Pypin in Kolar«. Za sklep pa je urednik podal obširen opis slavnosti v Repnjah in vključil vanj Šukljjetov govor, Jurčičev članek iz SN 22. avg. 1880 in vse telegrame, ki so jih prejeli prireditelji.

²⁰ Kopitarjeva spom., str. 30.

²¹ Kopitarjevo pismo Kranjski kmet. družbi je Bleiweis priobčil v slovenskem prevodu že v N 1863, str. 224. V pismu se K. zahvaljuje za poslano številko Novic in Bleiweisu med drugim odločno svetuje, naj ostane pri bohorični in naj ne naseda Gaju in njegovi gajici. Tudi Prešeren se dolgo ni mogel ogreti za gajico. Torej sta sedaj tudi glede črkopisa – kakor glede ilirizma – oba branila isto stališče. Prim tudi LMS 1875, str. 179.) To Kopitarjevo pismo hrani sedaj rokopisni odd. NUK.

Seveda bi bilo prav in lepo, da bi za 100-letnico Kopitarjevega rojstva Slovenci izdali tudi 2. del Kopitarjevih manjših spisov, kar bi bila po pisanju Karla Dežmana njihova dolžnost. Če pa upoštevamo takratne gospodarske in politične razmere na Slovenskem, moramo priznati, da je bila ta naloga za tedaj res pretežka. Slovenski matici ne moremo zameriti, da je od načrta za izdajo odstopila. Kako velike so bile tedaj in so še danes težave v zvezi s ponatisom vseh Kopitarjevih člankov in razprav, o tem priča dejstvo, da je drugi del teh spisov mogel iziti šele 65 let za temi dogodki tj. ob stoletnici Kopitarjeve smrti, ko jih je prof. Rajko Nahtigal v dveh knjigah izdal v založbi Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Nahtigalova izdaja obsega spise iz let 1818–1834; popolne izdaje vseh Kopitarjevih člankov, razprav, ocen pa še danes, ob dvestoletnici rojstva, nimamo.²²

Tjaša Miklič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SKLADENJSKA MERILA PRI DOLOČANJU SEMANTIČNIH VREDNOSTI GLAGOLA IN NJEGOVIH SESTAVLJENK

V zadnjih letih je bil v jezikoslovju med drugim tudi storjen odločilen korak od *sintaktično pogojene semantike* do *semantično pogojene sintakse*¹. Slednji pristop se uveljavlja z vso silovitostjo: kar vrstijo se pomembni članki, razprave in študije, v katerih lingvisti² utemeljujejo sintaktično funkcijo in semantično vrednost posameznega jezikovnega elementa v konkretni povedi s pomočjo daljšega odlomka besedila ali pa s pojasnili glede možnega pripadajočega govornega položaja.

Ob branju razprave jezikoslovke Ivane Černelič-Kozlevčar z naslovom *O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce*³ postane takoj jasno, da avtorica ravna v smislu prvega pristopa, saj obravnava jezikovno izražanje premikanja z metodo vrednotenja in razvrščanja posameznih, iz naravnega besednega in položajskega konteksta iztrganih, stavkov.

Vnaprejšnje zavračanje te ali one lingvistične metode bi bilo lahko znak kritikove nestrpnosti in pristranskosti in zato neupravičeno. Pogosto namreč različne metode privedejo do enako veljavnih, čeprav na videz različnih dognanj. Edino merilo pri presojanju učinkovitosti in smiselnosti te ali one metode bi zato moralo biti usklajenost po taki metodi dobljenih rezultatov z jezikovno dejanskostjo.

Pri analiziranju zgledov, ki so v omenjeni razpravi navedeni kot tipični za posamezne pomenje glagola ITI, pa lahko ugotovimo, da mnogi od njih niso enopomenski, ampak bi lah-

²² Jerneja Kopitarja spisov II. del. Srednja doba. Doba sodelovanja v »Jahrbücher der Literatur« 1818–1834. Priredil dr. Rajko Nahtigal. Lj. 1944, 1945 (2 knjigi).

¹ Prim. Wolfgang Dressler, *Textsyntax, Lingua e stile*, V-2, 1970, (191–231)

² Med najpomembnejšimi na področju romanskega glagola: Pollak, Weinrich, Šabršula, Warnant itd.

³ Ivana Černelič-Kozlevčar, *O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce*, JIS, XXV-2, Ljubljana 1979/80, (45–47).

ko imeli v različnih položajskih kontekstih tudi različne pomeni: z enako pravico bi torej mogli biti uvrščeni tudi kot zgledi za enega od ostalih pomenov obravnavanega glagola.

I. Povzetek razvrstitve pomenov glagola ITI v razpravi I. ČERNELIČ-KOZLEVČAR

Da bi si lahko поблиže ogledeli avtoričine ugotovitve v zvezi s pomeni glagola ITI in njegovih sestavljenk⁴, jih povzemam z naslednjim prikazom⁵:

A. ITI_A

Značilnosti

- pomen A: spreminjanje položaja v prostoru
- nedovršenost
- značilna vezava
- dopolnila na vprašanja KOD, KAM, OD KOD, KAKO, KDAJ.

Med primeri tudi:

- (A.a.) na postajo *gre* kar čez park
- (A.b.) žival ja vsa razdražena *šla* proti izhodu
- (A.c.) srečal sem ga, ko je *šel* iz mesta
- (A.č.) ko je *šel* po prehodu za pešce, ga je zadel avtomobil
- (A.d.) *šla* sta za njim in ne pred njim
- (A.e.) ustavil se je in zopet *šel*.

B. ITI_B

značilnosti

- pomen B: premik v določen kraj, ki lahko vključuje že tudi vrnitev v izhodiščni kraj; opravitev določene poti, ki je pogosto združena z namenom
- dovršenost
- dopolnili na vprašanje KAM in S KAKŠNIM NAMENOM oziroma ČEMU
- mogoč tudi ponavljalni pomen: zamenljivost z glagolom HODITI

Med primeri tudi:

- (B.a.) včeraj je *šel* na občino po dokumente
- (B.b.) vsak dan *gre* na pokopališče / vsak dan *hodi* na pokopališče.

C. ITI_C

značilnosti

- pomen C: prenehanje nahajanja na določenem mestu
- dovršenost

⁴ V pričujočem prispevku bo obravnavana samo problematika, ki jo proučuje prva polovica razprave.

⁵ Prikaz je z označbami zaradi možnosti lažje in preglednejše obravnave opremila T. M.

- kraj prenehanja nahajanja: izražen ali znan iz sobesedila
- cilj: navadno ni izražen (»po tem se tudi ta pomen dovršnika iti razlikuje od prejšnjga«).

Med primeri tudi:

- (C.a.) pred dvema urama je *šel* z doma, verjetno je že prišel na cilj
- (C.b.) vlomilec je *šel* iz hiše skozi okno
- (C.c.) razjezil se je in je *šel*.

D. PRITI in sestavljenke s PRI- in DO-

značilnosti

- pomen D: dosega cilja
- dovršnost
- cilj premikanja: izražen ali znan iz sobesedila.

Med primeri tudi:

- (D.a.) zjutraj smo odšli iz doline in opoldne *prišli* na vrh
- (D.b.) četa je *prikorakala* na dvorišče.

II. Razmišljanja ob zgledih

Povedi od (A.a.) do (A.e.) so navedene kot zgledi za pomen A glagola ITI (= spreminjanje položaja v prostoru). Avtorica ugotavlja, da je ITI v navedenih zgledih nedovršen in da ima značilno vezavo. Kaj je z »značilno vezavo« misljeno v konkretnih primerih, ni potem nikjer pojasnjeno.

Pri natančnejši analizi zgledov pod točko A lahko ugotovimo naslednje:

1. V zgledu (A.a.) je ITI sicer res lahko nedovršen in ima pomen A, npr. kot komentar dogajanja v trenutku govorjenja:

- (a.) poglej: na postajo *gre* kar čez park
(*gre* ~ *hodi*, *se premika*, *je na poti* ipd.).

S komutacijo bi dobili še

- (b.) poglej: na postajo *odhaja* kar čez park
- (c.) poglej: na postajo *prihaja* kar čez park.

Isti stavčni vzorec pa bi bil lahko uporabljen tudi kot zgled za ITI_B: poved bi torej izražala premik v določen kraj (prim. zgled (B.a.)). S pretvorbo v preteklik namreč dobimo za enkratni ali večkratni premik⁶

- (a') na postajo je *šel* kar čez park
- in s komutacijo

- (b') na postajo je *odšel* kar čez park
- (c') na postajo je *prišel* kar čez park,

ker glagol ODITI poudarja zapustitev izhodiščnega kraja, glagol PRITI pa dosego cilja, vendar bi bili v ustreznem kontekstu (a'), (b') in (c') lahko uporabljeni tudi za prikaz celotnega premika iz izhodiščnega kraja na cilj.

ITI v stavku (A.a.) lahko interpretiramo tudi kot ITI s ponavljalnim pomenom v okviru pomena B (opravitev določene poti). Zgled je potem ekvivalenten zgledu (B.b.), le da dopolnilo tipa /NAVADNO/ ni eksplicitno izraženo:

⁶ Seveda pa še vedno obstaja možnost interpretacije ITI v pomenu A.

(a'') na postajo *gre/hodi* kar čez park.

Možnost take interpretacije velja tudi za

(b'') na postajo *odide/odhaja* kar čez park

(c'') na postajo *pride/prihaja* kar čez park.

2. ITI v stavku (A.b.) ima na primer pomen A – v skladu z razvrstitvijo v razpravi – v naslednjem položajskem kontekstu:

(p.) pogledal je nazaj: žival je vsa razdražena *šla* proti izhodu

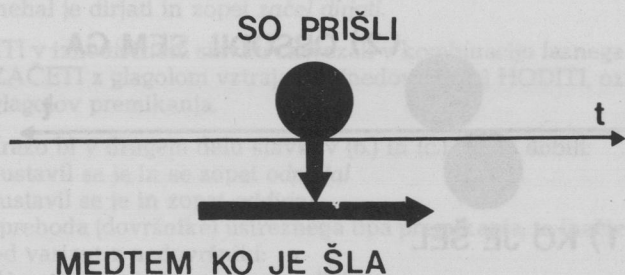
(~ je *bila na poti*, se je *pomikala*, *približevala* ipd.).

Gre za tako imenovano »incidenčno shemo«: dejanje N nastopi, ko je dejanje M že in še v potekanju. Zelo eksplicitno je to izraženo v povedi:

(p') medtem ko je žival vsa razdražena *šla* proti izhodu, so prišli reševalci.

Primerjaj tudi z zgledom (A.c.) in (A.č.).

Grafično:

V istem stavčnem vzorcu pa je mogoča tudi uporaba dovršnika ODITI:

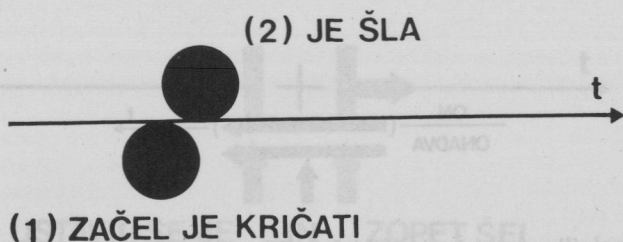
(r.) soseda je vsa razdražena *odšla* proti izhodu.

V standardnem jeziku je ODITI pogosto nadomeščen z ITI, ki ima tako pomen C (prim. zgled (C.c.)):

(r') začel je kričati, zato je soseda vsa razdražena *šla* proti izhodu

(r'') ko je začel kričati, je soseda vsa razdražena *šla* proti izhodu.

Grafično:

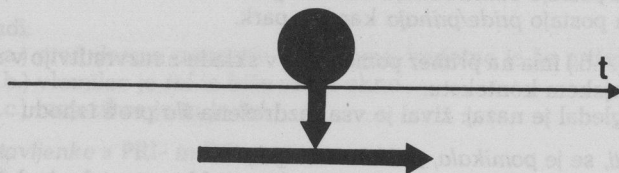
3. Stavčni vzorec v

(A.c.) srečal sem ga, ko je *šel* iz mesta

bi lahko izrazili s formulo /DOVRŠNIK, KO + ITI/. V navedenem zgledu je ITI res nedovršnik in pomeni podobno kot BITI NA POTI (= pomen A).

Grafično:

SREČAL SEM GA

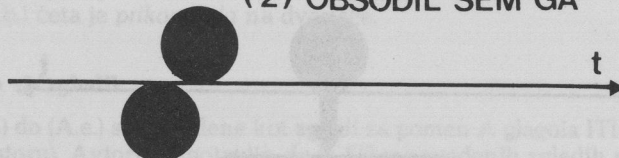

KO JE ŠEL

V istem stavčnem vzorcu, samo da z drugim leksikalnim izrazom v prvem dovršniku, npr. (s.) obsodil sem ga, ko je šel iz mesta, pa ima ITI pomen C (= zapustitev izhodiščnega kraja) in je nadomestljiv z glagolom ODITI.

Grafično:

(2) OBSODIL SEM GA

(1) KO JE ŠEL

Iz prikazanega sledi, da stavčni vzorec oziroma »značilna vezava« ne odloča samostojno o pomenu glagola ITI: šele poved kot celota daje potrebno informacijo o vrednosti glagola ITI v konkretnem primeru.

4. Stavek, naveden kot zgled za ITI_A

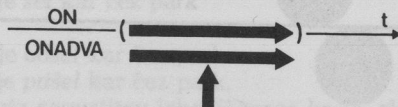
(A.d.) šla sta ZA NJIM in ne PRED NJIM

dopušča dve interpretaciji: če izraza ZA NJIM in PRED NJIM razumemo kot dopolnili na vprašanje KJE⁷ in je torej ITI po funkciji zamenljiv z glagoli HODITI, PELJATI SE ipd., potem ima pomen A:

(k.) šla sta za NJIM in ne PRED NJIM

(k'.) hodila sta ZA NJIM in ne PRED NJIM.

Grafično:

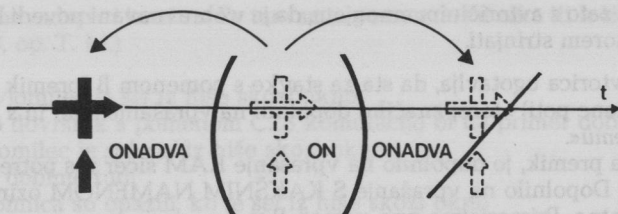
če pa sta to dopolnili na vprašanje KDAJ, je ITI nadomestljiv z glagoli kot ODITI, ODPELJATI SE ipd. in ima torej pomen C. (Prim. z zgledom (C.c.)).

(l.) šla sta ZA NJIM in ne PRED NJIM

(l'.) odšla sta ZA NJIM in ne PRED NJIM.

⁷ Zanimivo je, da avtorica ugotavlja za pomen A: »Ne more pa imeti iti v tem pomenu dopolnila na vprašanje KJE, vsaj ne samega brez kombinacije z dopolnilom na vprašanje KOD.« (sic!)

Grafično:

5. Tudi stavek

(A.e.) ustavil se je in zopet šel

je naveden kot zgled za nedovršno rabo glagola ITI. Pravilnost take interpretacije je vprašljiva, saj bi na primer s postopkom parafraziranja in komutacije dobili:

- (a.) nehal je hoditi in zopet začel hoditi
- (b.) nehal se je peljati in se zopet začel peljati
- (c.) nehal je dirjati in zopet začel dirjati.

Pri tem smo ITI v izhodiščnem stavku razvezali v kombinacijo faznega glagola prehoda⁸ (dovršnika) ZACETI z glagolom vztrajanja⁸ (nedovršnika) HODITI, oziroma z nedovršniki drugih glagolov premikanja.

Z novo parafrazo bi v drugem delu stavkov (b.) in (c.) lahko dobili:

- (b'.) ustavil se je in se zopet odpeljal
- (c'.) ustavil se je in zopet oddirjal

torej glagole prehoda (dovršnike) ustreznega tipa premikanja; te inačice so tudi odločno ustrežnejše od variant z nedovršniki:

- ? (b''). ustavil se je in se zopet peljal
- ? (c''). ustavil se je in zopet dirjal.

Izhodiščni stavek bi tako težko parafrazirali z

- ? (a''). ustavil se je in zopet hodil

ali

- ? (až'). ustavil se je in zopet bil na poti

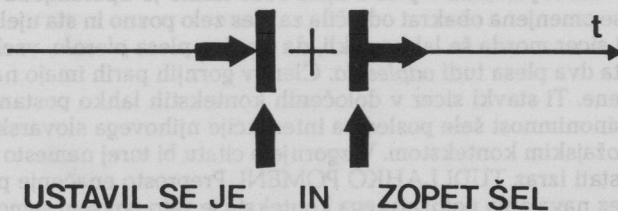
ampak prej z

- (a'.) ustavil se je in zopet odšel

ali

- (až.) ustavil se je in se zopet napotil.

Grafično:

Iz zgornjega je razvidno, da je mogoče interpretirati glagol ITI v (A.e.) vsaj tudi kot glagol prehoda⁸ (dovršnik). Prav tako pa je očiten tudi odločilen vpliv izraza ZOPET na pomen

⁸ Prim. T. Miklič, *Dovršniki in nedovršniki v slovenščini v primerjavi s perfektom in imperfektom v italijanščini*, JiS, XXIV-7, Ljubljana.

ITI v (A.e.) in se zato z avtoričinim mnenjem, da je v obravnavani povedi ITI rabljen brez dopolnila, ne morem strinjati.

6. V razpravi avtorica ugotavlja, da sta za stavke s pomenom B (premik v določen kraj, opravitev določene poti) »torej značilni dopolnili na vprašanje *kam* in *s kakšnim namenom* oziroma *čemu*«.

Za ITI, ki izraža premik, je dopolnilo na vprašanje KAM sicer res potreben, ne pa tudi zadosten pogoj. Dopolnilo na vprašanje S KAKŠNIM NAMENOM oziroma ČEMU pa sploh ni relevantno. Primerjajmo npr. pomen B v

(B.a.) včeraj je *šel* NA OBČINO PO DOKUMENTE

s pomenom A (~ *biti na poti*) v

(e.) včeraj sem ga srečal: *šel* je NA OBČINO PO DOKUMENTE

(f.) ko sem ga včeraj srečal, je *šel* NA OBČINO PO DOKUMENTE

(g.) ko je *šel* včeraj NA OBČINO PO DOKUMENTE, ga je zadel avtomobil.

Primerjaj (f.) in (g.) z (A.c.) in (A.č.)!

V spodnjem zgledu pa prepoznamo pomen C (primerjaj z zgledom (C.a.))

(h.) pred pol ure je *šel* NA OBČINO PO DOKUMENTE, verjetno je že prišel na cilj.

Funkcija določila na vprašanje KDAJ v (B.a.) se razlikuje od vloge istovrstnih določil v (e.), (f.) in (g.) in ima v teh pretvorbah tudi drugačno umestitev.

Zanimivo je, da tovrstno dopolnilo ni predstavljeno kot relevantno za stavke z ITI_B, čeprav ga vsebujejo vsi štirje zgledi (VČERAJ, JUTRI, VSAK DAN, OPOLDNE ... NAVADNO), medtem ko je navedeno kot značilno za stavke ITI_A, kjer ga najdemo v samo enem od desetih zgledov (PRAVKAR). Verjetno bo potrebno vpliv tega določila na obnašanje glagola ITI natančneje raziskati.

7. Nesprejemljiva je nadalje interpretacija na strani 45: »Če element opravitve poti oslabi, tudi določilo namena prevzame drugo nalogo in iti dobi vrednost fraznega glagola, ki skupaj z dopolnilom pomeni določeno dejanje, npr.: *tega izpita še nisem šel delat*, KAR POMENI⁹: *še nisem opravil*; (...); ali z njim je *šla dvakrat plesat*, KAR POMENI⁹: z njim je *odplesala* (*plesala*) dva plesa; (...).«

Pri prvem paru bi namreč s povedjo *tega izpita še nisem šel delat* lahko na primer predstavil svojo situacijo kak marljiv študent, ki se zaradi samokritičnosti še ni opogumil pristopiti k izpitu, medtem ko bi kak njegov kolega, ki je že nekajkrat padel na istem izpitu, smel opisati svoj trenutni položaj le s povedjo *tega izpita še nisem opravil*.

V drugem paru nam poved z *njim je šla dvakrat plesat* daje pravico, da sklepamo z gotovostjo le, da je dvakrat privolila v ples z njim. Prav lahko je uporabljena namreč tudi v položaju, ko sta se omenjena obakrat odločila za ples zelo pozno in sta ujela le še sklepne akorde: takrat bi sicer morda še lahko rekli, da sta dva plesa *plesala*, vsekakor pa ne bi mogli trditi, da sta dva plesa tudi *odplesala*. Členi v gornjih parih imajo namreč različne slovarske¹⁰ pomene. Ti stavki sicer v določenih kontekstih lahko postanejo sinonimni, vendar pa je ta sinonimnost šele posledica interakcije njihovega slovarskega pomena z besednim ali položajskim kontekstom. V zgornjem citatu bi torej namesto izraza POMENI moral nujno stati izraz TUDI LAHKO POMENI. Preprosto enačenje pomena členov gornjih parov brez navajanja položajskega konteksta je zato povsem samovoljno in torej neprepričljivo.

8. V razpravi lahko na str. 46 – ko je govor o pomenu C – beremo: »V tem pomenu pri iti *kraj prenehanja nahajanja* ni zmeraj izražen z dopolnilom vendar je iz sobesedila znan,

⁹ Velike črke T. M.

¹⁰ Prim. tudi intencionalni in ekstencionalni pomen v Segeth 1971, str. 126.

medtem ko *cilj* navadno ni izražen. Po tem se ta pomen dovršnika iti loči od prejšnjega.«
(= od pomena B, op. T. M.)

V povedi

(C.b.) vlomilec je *šel* iz hiše skozi okno

je ITI res lahko dovršnik s pomenom C. S komutacijo bi na primer dobili:

(m.) vlomilec je *splezal* iz hiše skozi okno.

S pretvorbo pa dobimo tudi

(n.) vlomilca so opazili, ko je *šel* iz hiše skozi okno

in z naknadno komutacijo še

(o.) vlomilca so opazili, ko je *plezal* iz hiše skozi okno,

pri čemer sta glagola v povedih (n.) in (o.) nedovršnika s pomenom A. (Prim. z zgledom (A.c.)).

Če v stavku

(C.a.) pred dvema urama je *šel* Z DOMA, verjetno je že prišel na cilj
dopolnilo, ki izraža *kraj prenehanja nahajanja*, zamenjamo z dopolnili, ki ju avtorica navaja kot značilni za pomen B (to je na vprašanje KAM in S KAKŠNIM NAMENOM), dobimo:

(p.) pred dvema urama je *šel* NA OBČINO PO DOKUMENTE, (verjetno je že prišel na cilj.)

V tej povedi pa lahko – kljub istovetnosti stavčnega vzorca z vzorcem v (B.a.) – ITI še vedno interpretiramo kot ITI_C. Iz prikazanega torej sledi, da prisotnost ali odsotnost izhodiščnega kraja oziroma cilja ni relevanten kriterij za razlikovanje pomena B od pomena C.

III. Zaključki

Iz zgornjih razmišljanj je razvidno, da mnogi od sintaktičnih kriterijev, ki jih je avtorica uporabila v svoji analizi, za opredeljevanje funkcije in pomena glagola ITI niso relevantni. Očitno pa je tudi, da obravnavanje tovrstnih problemov, ki – v nasprotju s temeljno zahtevo semantično pogojene sintakse in besedilne slovnice – zanemarja razlikovanje med slovarskim in govornim pomenom posamezne jezikovne prvine, ne more dati natančne slike preučevanega dela jezikovne dejanskosti.

**OB SLOVESU OD PROFESORJA DR. EMILA ŠTAMPARJA
MIROGOJ, 21. AVGUSTA 1980**

Ko odhaja profesor doktor Emil Štampar, se s temi besedami kot prodekan Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani poslavljam v imenu ustanove, ki je bila profesorju Štamparju domala tri desetletja njegov drugi dom in njegova znanstvena delavnica.

Na ljubljansko filozofsko fakulteto je profesor Štampar prišel kot docent za novejšo hrvatsko in srbsko književnost leta 1950, ko je več let deloval kot asistent na zagrebškem vseučilišču. Leta 1954 je postal izredni, leta 1960 pa redni profesor. V času, ko je Filozofska fakulteta v Ljubljani združila vse svoje oddelke pod skupno streho v novi zgradbi, je bil profesor Štampar njen dekan. S svojo skromnostjo in doslednostjo ter z izrednim občutkom za tovariško in objektivno reševanje vprašanj je vodil delo na fakulteti tedaj, ko je organizacija dela zahtevala veliko naporov. Njegovo organizacijsko delo pa je še posebej pomembno za razvoj in rast katedre za srbski in hrvatski jezik s književnostmi in za makedonski jezik in književnost. Študij teh predmetov je s svojimi predavanji in s skrbjo za celovitost predmeta neprestano dopolnjeval in s tem uspel širiti zanimanje za južnoslovenske jezike in književnosti, pri čemer ima osrednje mesto njegovo znanstveno raziskovanje hrvatske in srbske književnosti. Kot pedagog se je razdal rodovom svojih učencev. Bil je strpen, razumevač in očetovski vodnik mnogim danes uveljavljenim raziskovalcem, pedagogom, prevajalcem in urednikom.

Znanstveno in pedagoško delo profesorja Emila Štamparja je ljubljanskim kolegom in študentom odpiralo tudi širše povezave slovenske književnosti z drugimi jugoslovanskimi književnostmi, saj je profesor Štampar strokovno javnost seznanjal z najpomembnejšimi literarnimi umetninami hrvatske in srbske literature. Od obsežnega opusa profesorja Štamparja so zelo vidne razprave o delu Josipa Eugena Tomića, Josipa Kozarca, Ksaverja Šandorja Djalskega, Silvija Strahimirja Kranjčevića, Iva Andrića, Ivana Gorana Kovačića, Vjekoslava Kaleba in mnogih drugih ustvarjalcev, pa tudi Ivana Prijatelja ter predvsem problemov o slovenskih in hrvatskih književnih stikih.

V uredništvu profesorja Štamparja je izšlo mnogo pomembnih hrvatskih književnih umetnin, sodeloval je pri izdajah Besede sodobnih jugoslovanskih pisateljev pri založbi Mladinska knjiga v Ljubljani. Poleg znanstvenih študij, člankov in ocen so pomembni tudi njegovi prispevki za Leksikon der Weltliteratur in za Encyclopedijo Britannico, s katerimi je hrvatsko književnost predstavil svetu.

Z odličnimi predavanji je sodeloval na mnogih slovenskih, jugoslovanskih in mednarodnih slavističnih kongresih in redno predaval tudi na seminarjih za tuje slaviste.

Slovenskemu bralcu je odpiral pogled v hrvatsko in srbsko književnost s prevodi novejših literarnih del, s čimer je pripomogel k poglobljenemu medsebojnemu spoznavanju, kateremu je profesor Štampar posvetil vse svoje življenje in znanje.

Njegovi kolegi in študentje ga zaradi tega globoko spoštujemo in cenimo in v tem trenutku, ko odhaja, se še bolj zavedamo vrednosti njegovega znanstvenega, pedagoškega in kulturnega deleža, s katerim je bogatil delo ljubljanske filozofske fakultete.

Dolgujemo mu iskreno zahvalo in zdaj, ko nas je s svojim odhodom prehitel, bomo vedno ostali njegovi dolžniki.

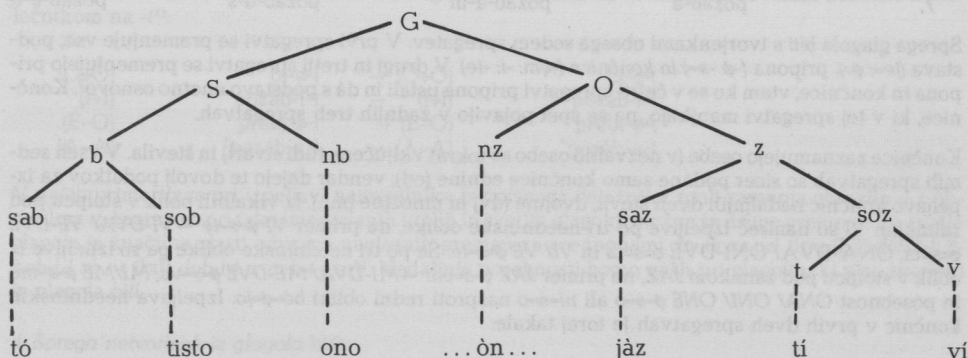
Naj ostane spomin na profesorja Štamparja in na njegovo delo živ in dejaven.

Helga Glušič
Filozofska fakulteta v Ljubljani

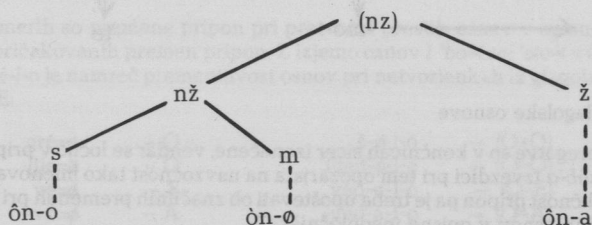
POSKUS POSTOPNE OBRAVNAVE SLOVENSKE SPREGE

1. Kategorija osebe in spola

Pri našem sporazumevanju s pomočjo govornice (langage) izhajamo z dveh vidikov, z relativnega govornega in absolutnega, jezikovnega¹. Z govornega vidika (G) se sporazumevamo o tem, kaj JE s kakšno stvarjo (S) ali osebo (O) oziroma kaj DELA. Za boljši razvid delimo stvari naprej na bližnji (b) in nebližnji (nb) in osebe na nezvalno (nz) in zvalni (z):

Kot vidimo, pa se bližnji stvari spet delita na samobližnjo (sab) in sobližnjo (sob) ter zvalni osebi na samozvalno (saz) in sozvalno (soz)², pri čemer je sozvalna povrh še tikalna (t) in vikalna (v)³. Vsa ta razvejanost govornega vidika je besedno podana z zaimki, katerih osrednji predstavnik je nezvalno osebo zaznamujoči zaimek ... òn ... Pike ob tem zaimku so pomenljive; nakazujejo namreč novo kategorijo spola, ki omogoča prehod iz govornega v jezikovni vidik govornice:

Nezvalna oseba je podana v oklepaju, ker je kategorija spola⁴ lastna tudi drugim stvarjem in osebam, pri nezvalni osebi je le najbolj jasno izražena. Pri novi kategoriji ločimo najprej neženski (nž) in ženski (ž) spol, neženski spol pa se deli na srednjega (s) in moškega (m).

¹ A. A. Ufimceva, Leksičeskaja nominacija. Jazykovaja nominacija. Moskva 1977, str. 48.

² C. Vincenot, Essai de grammaire slovène. Ljubljana 1975, str. 170.

³ H. Jug-Kranjec, Slovenščina za tujce. Ljubljana 1978, str. 12.

⁴ J. Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor 1976, str. 239 in 243.

2. Sprega glagola biti s tvorjenkami

Kategorija osebe in spola je najbolj polno izražena pri zaimkih kot prvi besedni vrsti, pri nadaljnjih dveh besednih vrstah – pri glagolu in samostalniku – pa morfološko prevlada bodisi oseba ali spol. Morfološko prevlado osebe naj pokaže sprega glagola *biti*⁵ s tvorjenkami *pozabiti*, *prebiti*⁶ in pozábljati:

	ONO ...	JAZ	TI	VI
1.	je=ϕ	ϕ=s=em	ϕ=s=i	ϕ=s=te
2.	ní=ϕ	ní=s=em	ní=s=i	ní=s=te
3.	bó=ϕ	bó=ϕ=m	bó=ϕ=s	bó=s=te
4.	bi-ϕ	bi-ϕ	bi-ϕ	bi-ϕ
5.	pozáb-i	pozáb-i-m	pozáb-i-š	pozáb-i-te
6.	*prebí-e	*prebí-e-m	*prebí-e-š	*prebí-e-te
7.	*pozáb-a	*pozáb-a-m	*pozáb-a-š	*pozáb-a-te

Sprega glagola *biti* s tvorjenkami obsega sedem spregatev. V prvi spregatvi se premenjuje vse, podstava (*je=* ϕ=), pripona (*-ϕ -s=*) in končnice (*-em: -i: -te*). V drugi in tretji spregatvi se premenjujejo pripona in končnice, vtem ko se v četrti spregatvi pripona ustali in dá s podstavo enotno osnovo⁷. Končnice, ki v tej spregatvi manjkajo, pa se spet pojavijo v zadnjih treh spregatvah.

Končnice zaznamujejo osebe (v nezvalno osebo so tokrat vključene tudi stvari) in števila. V vseh sedmih spregatvah so sicer podane samo končnice ednine (ed), vendar dajejo te dovolj podatkov za izpeljavo končnic nadaljnjih dveh števil, dvojine (dv) in množine (mn). Iz vikalnih oblik v stolpcu pod zaimkom VI so namreč izpeljive po tri needninske oblike, na primer VI *ϕ=s=te* → VI-DVA/ VE-DVE *ϕ=s=ta*, ONA-DVA/ ONI-DVE *ϕ=s=ta* in VI/ VE *ϕ=s=te*. Še po tri needninske oblike pa so izpeljive iz oblik v stolpcu pod zaimkom JAZ, na primer JAZ *ϕ=s=em* → MI-DVA/ ME-DVE *ϕ=s=va*, MI/ME *ϕ=s=mo* in posebnost ONA/ ONI/ ONE *ϕ=s=0* ali *ní=s=0* nasproti redni obliki *bó=ϕ=jo*. Izpeljava needninskih končnic v prvih dveh spregatvah je torej takale:

	nz	saž	t	v
ed	-	-em	-i	-te
		↓		
dv	-ta ←	-va	-ta ←	
		↓		
mn	-o ←	-mo	-te	

3. Proste in opisne glagolske osnove

Tretja in zadnje tri spregatve so v končnicah sicer izenačene, vendar se ločijo v priponah, prim. *bó=ϕ* *pozáb-i: *prebí-e: *pozáb-a* (zvezdici pri tem opozarjata na navzočnost tako imenovanega kriptofonema⁸ v priponah). Različnost pripon pa je treba upoštevati ob značilnih premenah pri pretvorbi prostih (sedanjskih) glagolskih osnov v opisne (nedoločniške)⁹:

O	bó=ϕ	+ O	bi-ϕ-l-ó	→ (O+O)	bi-ϕ-l
I	pozáb-i	+ I	pozáb-i-l-o	→ (I+I)	pozáb-i-l

⁵ J. Dubois, Grammaire structurale du français: le verbe. Paris 1967, str. 60.

⁶ A. Bajec – R. Kolarič – M. Rupel, Slovenska slovnica. Ljubljana 1971, str. 233.

⁷ L. Novák, Morphèmes zéro initiaux en allemand. Recueil linguistique de Bratislava. Volume V. Bratislava 1978, str. 73.

⁸ V. Nartnik, Klasifikacija glagolov in namenilnik. Slavia XLVIII. Praha 1979, str. 138.

⁹ Glej 8, str. 135.

E	*prebí-e	- O	prebí- ϕ -l-o	→ (E-O)	prebí- ϕ -l
A	*pozáb-a	- A	*pozáb-a-l-o	→ (A-A)	pozáb-a-l

Opisne osnove so najprej lastne tako imenovanim opisnim deležnikom, ki so tu podani v srednji in moški obliki, prim. *ONO bí= ϕ bi- ϕ -l-ó*: *ON bí= ϕ bi- ϕ -l* (ženska ter needninske oblike pa se izvajajo iz srednje, prim. *ONO bí= ϕ bi- ϕ -l-ó* → *ONA bí= ϕ bi- ϕ -l-á*: *ONA-DVA bí= ϕ bi- ϕ -l-á*: *ONI-DVE bí= ϕ bi- ϕ -l-i* ...). Moški obliki opisnega deležnika torej prehajata dve stopnji. Prosta oblika kot prva stopnja preide najprej v srednjo obliko opisnega deležnika ob morebitnem premiku naglasa proti končnici¹⁰, pa tudi ob morebitni premeni pripone. Premik naglasa je posebej zaznamovan S PLUSOM (prim. *pozáb-i + pozab-i-l-o*), premena pripone pa je posebej razvidna IZ OPOZORILNIH VELIKIH ČRK (prim. E *prebí-e - O prebí- ϕ -l-o).

Ko se pri moški obliki opisnega deležnika nato briše še končnica -o, se naglas pogosto vrne na staro mesto (prim. I *pozab-i-l-o* → (I+I) *pozáb-i-l*) in edino pričevanje morebitnega premika naglasa ali premene pripone na prehodu iz prve v drugo stopnjo je zapis v oklepaju. Ta zapis se lahko prenese še k namenilniku na -t, ki je vezni člen med opisnim deležnikom in tako imenovanim kratkim nedoločnikom na -t¹¹:

(O+O)	bí- ϕ -l	→ (O+O)	bí- ϕ -t
(I+I)	pozáb-i-l	→ (I+I)	pozáb-i-t
(E-O)	prebí- ϕ -l	→ (E-O)	prebí- ϕ -t
(A-A)	*pozáb-a-l	→ (A-A)	*pozáb-a-t

V naših primerih se pri izpeljavi namenilnika iz opisnega deležnika zgolj zamenja obrazilo -l z obrazilom -t, čeprav so pri tako imenovanih votlih in svetlih glagolih možne še druge premene. Za svetle glagole je značilna zlasti odprava naglasnih premen za predponami, in sicer pri tipu (Ixl) *dob-i-l*: *z-néb-i-l se* → (Ixl) *dob-i-t*: *z-néb-i-t se*¹². Nadaljnje posebnosti bomo našli pri glagolih, ki niso tvorjeni iz glagola *biti*.

4. Sprega netvorjenk iz glagola biti

Proste osnove netvorjenk iz glagola *biti* se vežejo z izenačenimi končnicami, glede na sklepne zložnike (vokale)¹³ v priponah pa se uvrščajo v tretjo in zadnje tri spregatve:

O	gré= ϕ	+ O	š- ϕ -l-ó	→ (O+O)	š-è-l
I	cén-i	+ I	cén-i-l-o	→ (I+I)	cén-i-l
E	-id=e	- O	-š- ϕ -l-o	→ (E-O)	-š-è-l
A	gléd-a	- A	gléd-a-l-o	→ (A-A)	gléd-a-l

V navedenih primerih so premene pripon pri pretvorbi prostih osnov v opisne pričakovane. Toda veliko je tudi nepričakovanih premen pripon. Z izjemo osnov I *bo-i se: *sto-i × O bá- ϕ -l-o se: stá- ϕ -l-o in A im-á × E im-é-l-o je namreč premenljivost osnov pri netvorjenkah iz glagola *biti* usmerjena v postopno ŠIRJENJE:

O	gré= ϕ	+ O	š- ϕ -l-ó	→ (O+O)	š-è-l
O	(j)é= ϕ	- O	(j)éd- ϕ -l-o	→ (O-O)	(j)éd-è-l
O	vé= ϕ	- E	véd-e-l-o	→ (O-E)	véd-e-l
O	-vé= ϕ	- A	-véd-a-l-o	→ (O-A)	-véd-a-l

Pričakovano in nepričakovano premenljivost pripon pri pretvorbi prostih osnov v opisne lahko smotno podamo v obliki koordinatnega sistema samo prostih osnov¹⁴. Navpično pri tem razvrstimo proste osnove po spregatvah in naglasnih tipih, vodoravno pa po postopni širljivosti zložnikov v pripo-

¹⁰ F. Jakopin, O akcentu slovenskega glagola. Jezikovni pogovori. Ljubljana 1965, str. 107.

¹¹ J. Petr, Základy slovinštiny. Praha 1974, str. 37.

¹² Glej 2, str. 118.

¹³ V. Nartnik, Poskus nove obravnave slovenskega fonološkega sistema. JiS XVIII, str. 88.

¹⁴ Glej 8, str. 137.

nah. Proste osnove s pričakovano premenljivimi priponami nato ločimo od drugih tako, da jih uokvirimo¹⁵:

	O	I	E	A
O+	gré=φ	—	—	—
—	(j)é=φ	—	vé=φ	-vé=φ
Ix	*bo=í se	mol-í	mol-í	mòlč-í
+	—	cén-i	—	—
—	—	misl-i	—	—
Ex	zr=è	—	vid-i	slíš-i
+	-(i)d=e	mín-e	vr-è	žg-è
—	-id-e	šin-e	vén-e	*pis-è
Ax	—	—	—	*ris-è
+	—	—	im-á	igr-á
—	—	—	—	-slúš-a
—	—	—	—	gléd-a

Pričujoči koordinatni sistem nam na eni strani omogoča novo delitev glagolov glede na postopno širljivost zložnikov v priponah: glagoli v stolpcu pod O so votli, glagoli v stolpcih pod I in E so svetli in glagoli v stolpcu pod A so široki. Na drugi strani pa nam koordinatna ureditev dá tudi bolj drobne podatke, če upoštevamo, da se kriptofonem v priponah praviloma ohranja le pri glagolih zadnje spregete ter pri zevu¹⁶

E	*dá-e	+ A	*da-á-l-o	→ (E+A)	*da-á-l
E	*pòsl-e	+ A	posl-á-l-o	→ (E+A)	posl-á-l
E	*posl-ú=e	+ A	posl-ov-á-l-o	→ (E+A)	posl-ov-á-l
A	*pozáb-a	- A	*pozáb-a-l-o	→ (A-A)	*pozáb-a-l

Zato je treba posebej opozoriti le še na nekatere značilne premene pripon in podstav. Širokost priponskega /è/ se pri pretvorbi prostih osnov v opisne praviloma zoži oziroma stopnjuje, prim. E *cvet-è*: vr-è: *sp-è sm-è* x E *cvet-é-l-o*: vr-é-l-o: *sp-é-l-o*: *sm-é-l-o* in E *tk-è*: *žg-è* x A *tk-á-l-o*: *žg-á-l-o*, nestalno naglašeni /e/ ali /o/ v podstavah pa je ob izjemah E *jém-e: *ór-e + A *jem-á-l-o*: *or-á-l-o* praviloma ozek. Povrh je treba naštetí še te premene podstav:

bó=	→ bi-	(j)é=	→	(j)éd-	pêr=	→	pr-
pô=	→ pé-	gré=	→	š-	tár=	→	têr-
bo= se	→ bá- se	-(i)d=	→	-š-	-tr=	→	-têr-
kú=	→ kov-	(v)léč=	→	(v)lék-	kòln=	→	klé-
rú=	→ ruv-	striž=	→	stríg-	(j)ám=	→	(j)é-
rjov=	→ rjú-	mór=	→	môg-	-(i)ím=	→	-jé-
plév=	→ plé-	žên=	→	gn-	žm=	→	žé-

Naštete podstave zastopajo tudi druge premenljive podstave, in sicer: *bo= se* - *sto=*, *kú=* - *snú=*, *rú=* - *sú=*, *pl'ú=*, *bl'ú=* in *kl'ú=*; *rjov=* - *plóv=*, *plév=* - *dén=* in *stán=*; *(j)é=* - *vé=* in *-vé=*, *(v)léč=* - *tòlč=*, *pêč=*, *rêč=* in *têč=*; *striž=* - *stréž=*, *léž=*, *séž=*, *-préž=* in *vêrž=*; *pêr=* - *bêr=*, *zòv=*, *sér=*, *stél=*, *mél=*, *kól=* in *pól=*; *tár=* - *dêr=*, *-tr=* - *-str=*, *-pr=*, *zr=*, *žr=*, *mr=*, *-vr=* in *cvr=*; *(j)ám=* - *mán=* in *žán=* ter *žm=* - *-tm=*, *-tn=*, *-čn=* in *pn=*.

Že v prejšnjem poglavju je bilo omenjeno, kako se iz opisne osnove naposled izpelje še namenilnik. Opisnemu deležniku se najprej briše končnica (prim. *bá-o-l-o se* → (I x O) *bá-o-l se*), nato pa se obrazilo -l zamenja z obrazilom -t:

(I x O) *bá-o-l se* → *bá-o-t se*

Tako je pri pravilni izpeljavi. Vendar pa obstaja še vrsta posebnosti predvsem v zvezi z naglasom. Te izpeljavne posebnosti si bomo ogledali v zaporedju treh naglasnih tipov, priponskega (x), premičnega (+) in podstavnega (-).

¹⁵ Glej 2, str. 106.

¹⁶ Glej 6, str. 24.

POSEBNOSTI TIPA (x)

(IxI) *-mól-i-l ... , stór-i-l, govór-i-l in púst-i-l* → *-mól-i-t ...*

(IxE) *vis-e-l, hît-e-l, kíp-e-l, živ-e-l, lét-e-l, žêl-e-l, vêl-e-l, bôl-e-l, nôr-e-l, zôr-e-l in gôr-e-l* → *vis-é-t ...*

(IxA) *sc-á-l, sp-á-l, mîž-a-l ... , mêtč-a-l ... , rênč-a-l ...* → *sc-á-t ...*

(ExO) *zêr-o-l ...* → *zr-é-t ...*

(AxA) *igr-à-l ...* → *igr-à-t ...*

POSEBNOSTI TIPA (+)

(O+O) *š-ê-l* → *i-o-t*

(I+I) *cén-i-l ... , žên-i-l, sêl-i-l, pòln-i-l, nôs-i-l, prôs-i-l, vòz-i-l, brôd-i-l, hôd-i-l, vòd-i-l, -slôn-i-l, -klôn-i-l, gôn-i-l, -kôl-i-l, gôl-i-l, vòl-i-l, mól-i-l, tòč-i-l, skôč-i-l, môč-i-l in lôm-i-l* → *cén-i-t ...*

(E+O) *-š-ê-l, têt-ø-l in dêr-ø-l* → *-í-ø-t, tr-é-t ...*

(E+I) *min-i-l, -klê-ni-l, trê-ni-l, krê-ni-l, -grê-ni-l, -čê-ni-l, -ščê-ni-l, gá-ni-l ... , (ô)g-ni-l ... , tô-ni-l in klôn-i-l* → *min-i-t ...*

(E+E) *hôt-e-l in úm-e-l* → *hot-é-t ...*

(E+A) *gn-à-l, sr-à-l, stl-à-l, kl-à-l, pl-à-l, isk-à-l, lag-à-l, posl-à-l, ... -qv-à-l, ... -ev-à-l, mêt-a-l, tês-a-l, čês-a-l, krês-a-l, klês-a-l, pêl-a-l, zôb-a-l, kôp-a-l, klêp-a-l, trêp-a-l, pís-a-l, klic-a-l, plês-a-l, bás-a-l, liz-a-l, véz-a-l, káz-a-l, máz-a-l, skák-a-l, škrip-a-l, gib-a-l, in drém-a-l* → *gn-à-t ...*

(A+A) *-slúš-a-l ...* → *-slúš-a-t ...*

POSEBNOSTI TIPA (-)

(O-O) *(j)éd-e-l* → *(j)é-s-t*

(E-O) *stà-o-l, -š-ê-l, -zéb-ê-l, dòlb-ê-l, grèb-ê-l, tép-ê-l, sóp-ê-l, in hróp-ê-l* → *stà-o-t, -i-o-t, -zéb-s-t, dòlb-s-t, grèb-s-t ...*

(E-O) *mét-ê-l, séd-ê-l, méd-ê-l, pád-ê-l, krád-ê-l, gód-ê-l, trés-ê-l, pás-ê-l, rás-ê-l, gríz-ê-l, léz-ê-l, ívêz-ê-l, in mòlz-ê-l* → *mé-s-t ...*

(E-O) *mét-ê-l, gnét-ê-l, plét-ê-l, préd-ê-l, bléd-ê-l, véd-ê-l, bód-ê-l, nés-ê-l in véz-ê-l* → *mè-s-t ...*

(E-O) *(v)lék-ê-l, tòlk-ê-l, strig-ê-l, strég-ê-l, ség-ê-l, -prég-ê-l in lég-ê-l* → *(v)lé-č-(t) ...*

(E-O) *vêrg-ê-l, ték-ê-l, rék-ê-l, pék-ê-l in móg-ê-l* → *vrê-č-(t), tè-č-(t) ...*

Načela izpeljave opisnih deležnikov, ki se rabijo za tvorbo zloženih glagolskih oblik¹⁷, so s tem podana, za izpeljavo namenilniku bližnjega kratkega nedoločnika pa je značilna zgolj dosledna motnost oksitoničnega /à/, ki je pri namenilniku vezana na predpono, prim. (E+A) *kov-à-t: -kov-à-t* → *kov-à-t: -kov-à-t*. Edini izjemi sta tu glagola (IxO) *bá-ø-t se: z-bá-ø-t se in stá-ø-t: po-stá-ø-t*.¹⁸

5. Mešanje prostih in opisnih osnov

Doslej smo obravnavali oblike, ki se redno izpeljujejo bodisi iz proste ali iz opisne osnove. So pa tudi oblike, ki se pri njih osnove mešajo¹⁹. Take oblike so najprej velelniki:

bó=ø=š		TI	VI
bó=ø=š	→	bód=i	bód=i-te
	pozáb-i-l	→	pozáb-i
			pozáb-i-te

¹⁷ Glej 4, str. 324.

¹⁸ J. Toporišič, Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika. Maribor 1978, str. 203.

¹⁹ Glej 2, str. 104.

bó=φ=š	prebí-φ-l →	prebí-φ-j	prebí-φ-j-te
bó=φ=š	*pozáb-a-l →	*pozáb-a-j	*pozáb-a-j-te

V nasprotju s čvrstim obrazilom *-t* kratkega nedoločnika je za velelnik značilno oslabelelo obrazilo *-j*, ki se s svetlo pripono navadno sploh zlije, prim. *pozáb-i*: **pozáb-a-j*. Spodbudo za to zlitje je treba iskati pri vikalni ter needninskih končnicah zvalnih oseb *-te*: *-ta*: *-te* in *-va*: *-mo*:

		TI	VI
(O-E)	véd-e-t →	véd-i	véd-i-te
(I-E)	-víd-e-t →	-víd-i	-víd-i-te
(ExE)	vr-é-t →	vr-i	vr-i-te
(AxEx)	im-é-t →	im-é-j	im-é-j-te

Kot vidimo, se pri svetlih glagolih upre zlitju obrazila s pripono samo glagol zadnje spregatve. Pri drugih glagolih pa po zlitju dobimo pripono *-i/i*, ki oksitonična praviloma odda naglas zložni podstavi:

		TI	VI
(E+I)	min-i-t →	mín-i	min-i-te
(E+E)	ml-é-t →	mêl=i	mel=i-i-te

Zadnji primer tudi kaže, kako si v težnji po paroksitezezi velelnik »sposodi« kar podstavo proste osnove in z njo nadomesti podstavo opisne. Take sposoje so še bolj značilne za votle in široke glagole, ki ostanejo zvesti opisni osnovi le pri zadnji spregatvi. Pri drugih spregativah pa na kratke nedoločnike kot predstavnike opisnih osnov spominjajo zgolj naglasi velelnikov:

		TI	VI
(O-A)	dà-φ-t →	dà-φ-j	dà-φ-j-te
(I-O)	bá-φ-t se →	bó=φ-j se	bó=φ-j-te se
(ExA)	žg-à-t →	žg-i	žg-i-te
(AxA)	igr-à-t →	igr-à-j	igr-à-j-te

Votli in široki glagoli se pri izpeljavi velelnika vedejo enako. Če se njihova prosta podstava končuje na zložnik, ji sledi ničta pripona *-o-*, če pa se končuje na sozložnik, ji sledi zlita pripona *-i/i*:

(O-O)	(j)é-s-t →	(j)é-φ-j	(j)é=φ-j-te
(E-O)	tè-č-(t) →	têc=i	tec=i-te
(E+A)	mêt-a-t →	*mêt-i	*met-i-te
(E+A)	ruv-à-t →	rú=ó-j	rú=ó-j-te

Pri podstavah prostih osnov votlih glagolov zasluži pozornost še zožitev sklepnega /č/ in /ž/ v /c/ in /z/, prim. (E-O) (v)lê-č-(t): *strí-č-(t)* → (v)léc=i: *stríz=i*. Drugi posebni velelniki votlih in širokih glagolov pa so²⁰: (O+O) *i-o-t* → *pó-id=i*, (E+O) *tr-é-t* → *tr=i*, (E-O) *dé-o-t*: *môč-(t)*: (j)é-o-t → *dên=i*: *môz=i*: (j)ê*m=i*, (E+A) **da-à-t*: **ma-à-t* → **da-à-j*: **ma-à-j* in (A-A) *gléd-a-t* → *glé=φ-j*.

Nadaljnji primer mešanja prostih in opisnih osnov nahajamo pri izpeljavi tako imenovanih trpnih deležnikov. V nasprotju z velelniki pa obrazilo teh deležnikov bolj ali manj očvrsti:

dá-φ-l-o je=φ →	dá-φ-n-o je=φ
dé-φ-l-o je=φ →	dé-φ-t-o je=φ

Pri izpeljavi trpnih deležnikov je za zamenjavo obrazila *-l-* najprej važna širokost ali ozkost zadnjega fonema pred obrazilom. Za ozkim zložnikom namreč obrazilo *-n-* očvrsti v *-l-* podobno kot za nešumnim sozložnikom:

têr-φ-l-o je=φ →	têr-φ-t-o je=φ
(j)éd-φ-l-o je=φ →	(j)éd-e-n-o je=φ
-id=e →	-id=e-n-o je=φ
peč=e →	peč=ê-n-o je=φ

²⁰ Glej 4, str. 301.

Zadnji primeri spet kažejo, kako se za šumnim sozložnikom ničta pripona $-\phi$ zamenja s pripono $-e/\hat{e}-$, zbližajočo osnovo trpnega deležnika s prosto osnovo ne le pri votlih, ampak tudi pri svetlih glagolih:

ml-é-l-o je= ϕ	→	ml-é-t-o je= ϕ
hot-é-l-o je= ϕ	→	hot-ê-n-o je= ϕ
	del-í →	del-ê-n-o je= ϕ
	-hód-i →	*-hód-ê-n-o je= ϕ

Pri svetlih glagolih je namreč očvrstitev obrazila $-l-$ v obrazilo $-t-$ omejena le na nekaj trpnih deležnikov oziroma glagolnikov (prim. *ml-é-t-j-e*: *vr-é-t-j-e*: *sp-é-t-j-e*: *-živ-é-t-j-e*: *um-é-t-j-e*: *im-é-t-j-e*). Sicer pa se rajši premenjuje sama pripona: na eni strani se posplošeno razširi pripona $-e/\hat{e}-$ opisne osnove v pripono $-e/\hat{e}$ (prim. *vid-e-n-o*: *hot-ê-n-o*), na drugi pa se pripona $-i/\hat{i}-$ proste osnove zlije z vstavljeno pripono $-e/\hat{e}-$ v pripono $-e/\hat{e}-$, ki s svojim kriptofonomom / / povzroči značilne premene predhodnih sozložnikov²¹:

*s·	→	š·	*p·	→	pl·
*z·	→	ž·	*b·	→	bl·
*t·	→	č·	*m·	→	ml·
*d·	→	j·	*v·	→	vl·

Vzrok za vstavitev pripone $-e/\hat{e}-$ je v težnji po čim večjem ločevanju trpnih deležnikov in nedoločnikov, prim. (E+O) *têp- ϕ -t-o*: *tr-é-t-in del-ê-n-o*: *del-í-t*. Kriptofonom se v priponi $-e/\hat{e}-$ pogosto tudi opusti:

-búr-i →	*-búr-ê-n-o je= ϕ
-modr-í →	-modr-ê-n-o je= ϕ
-mêrv-i →	*-mêrv-ê-n-o je= ϕ
-mêrtv-i →	-mêrtv-ê-n-o je= ϕ

V navedenih primerih se kriptofonom opusti pri težje izgovorljivih sozložniških sklopih, pri glagolih tipa *-rús-i*: *-solz-í*: *klát-i*: *pod-í* pa sili k opustitvi prevelik odmik podstave od prvotne glasovne podobe. Premenljive podstave si je treba pri teh štirih tipih posebej zapomniti:

glas-í, *kras-í*, *gas-í*, *ros-í*, *kos-í*, *-telés-í*, *(v)és-í*, *més-í*, *kvás-í*, *nós-í*, *trós-í*, *-kús-í*, *brús-í* → **glas-ê-n-o je= ϕ ...*

kaz-í, *groz-í*; *gáz-í*, *páz-í*, *vóz-í* → **kaz-ê-n-o je= ϕ ...*

-vest-í, *-mest-í*, *-last-í*, *čast-í*, *mast-í*, *radost-í*, *zadost-í*, *-milost-í*, *žalost-í*, *prost-í*, *gost-í*, *pust-í*, *-smert-í*, *-svet-í*; *čist-í*, *kêrst-í*, *klést-í*, *-svést-í*, *-senét-í*, *mlát-í*, *gát-í* → **-vest-ê-n-o je= ϕ ...*

-serd-í, *ced-í*, *red-í*, *sad-í*, *slad-í*, *hlad-í*, *mlad-í*, *smrad-í*, *grad-í*, *kad-í*, *plod-í*, *rod-í*, *-lagod-í*, *vod-í*, *-svo-bod-í*, *smod-í*, *bud-í*, *mud-í*; *têrd-í*, *čéd-í*, *-sklád-í*, *vád-í*, *sód-í*, *hód-í* → **-serd-ên-o je= ϕ ...*

Premene so pogosto vezane tudi na protistavo predponskega deležnika brezpredponskemu glagolniku: *-gnús-í*; *-ráz-í*, *-mráz-í*; *-vêrst-í*, *-čvêrst-í*; *-zlat-í*, *-sramot-í*, *-krot-í*, *-korist-í*, *sít-í*; *-god-í*, *-prid-í*, *-glád-í*, *-núd-í*, *-trúd-í* → **-gnús-ê-n-o je= ϕ* *gnús-e-n-j-e...*

Nepričakovana pa je pojavitev kriptofonema pri deležnikih tipa **gá-n ê-n-o...*, pri deležnikih **-úm-e-n-o* in **-skêrb-ê-n-o* ter pri glagolnikih **têp-ê-n-j-e* in **živ-ê-n-j-e*. Med posebnostmi je včasih tudi nenavaden naglas pri trpnih deležnikih iz širokih glagolov, prim. *tes-á-n-o*: *pis-a-n-o* → *tes-á-n-j-e*: *pis-á-n-j-e*, ter pri nekaterih glagolnikih, ki jih navedimo kar v slovarski obliki: *dopadénje*, *vstajénje*, *mišljénje*, *odrešénje*, *zaslužénje*, *žaljénje*, *oznanjénje* in *pozabljénje*.

V zvezi z brisanjem končnega $-o$ velja pri trpnih deležnikih naposled opozoriti na tri značilne zgledе: *-zn-á-n-o*: *-živ-é-t-o*: *-roj-ê-n-o* → *-zn-á-n*: *-živ-é-t*: *-roj-ê-n*. Izjemi pa sta obliki *(po-)roj-ê-n-o*: *(ne)zn-á-n-o* → *(po-)rój-ê-n*: *(ne-)zn-á-n*.

Vlado Nartnik
Filozofska fakulteta v Pragi

²¹ Glej 8, str. 138.

PRISPEVEK K PROBLEMATIKI SLOVENSKO-ČEŠKIH JEZIKOVNIH STIKOV

Češki in slovenski jezik pripadata sicer različnima vejama slovanske jezikovne skupnosti, vendar izkazujeta nekatere skupne lastnosti, ki potrjujejo tezo, da se je zahodna južnoslovanska skupina razvila iz zahodnoslovanskega dela¹. Slovenijo družijo z zahodnimi Slovani med drugim dejstvo, da se je ohranila soglasniška skupina *-tl-, -dl-*, razen tega s češko-slovaško podskupino poleg skupnega kontinuanta praslovanskega *tort, tolt* > *trat, tlat* tudi mnogo drugih jezikovnih dejstev, predvsem podobnosti v besedju: oba jezika sta ohranila namreč besede, ki se v drugih slovanskih jezikih ne pojavljajo.

Nekdanje vezi pogloblja poznejši vpliv češčine na prerajajočo se slovenščino konec 18. stoletja in začetek 19. stoletja²: sprejem grafike ali njenih elementov: *č, ž, š* ter mnogo slovarskih izposojenk.

Skromnejše pa je učinkovanje slovenščine na češčino v prvi polovici 19. stoletja, ko so v dobi narodnega preroda obnavljali Čehi svoj jezik in bogatili njegov besednjak med drugim tudi tako, da so si izposajali besede iz drugih slovanskih jezikov, tudi iz slovenščine. Leta 1937 je v članku Slovenske besede v češčini, slovaščini in poljščini³ pozval Anton Breznik »kakega praškega Slovenca«, naj bi preveril, katere besede je vzel Presl iz slovenščine, natančneje iz Gutsmanovega slovarja. Čeprav nisem »praška Slovenka«, ampak Poljakinja, ki se ukvarja z zgodovino čeških besed, sem našla razen desetih besed, ki jih navaja Breznik, še nekaj več kot dvajset, v glavnem botaničnih in zooloških terminov.

Botanično izrazje

Pri ustvarjanju temeljev novodobne botanične nomenklature so Čehi v začetku 19. stoletja uporabljali stare, predvsem iz 16. stoletja izhajajoče herbarije, posegali po ljudskih izrazih, tvorili neologizme in si izposajali besede iz drugih slovanskih jezikov. Nove terminološke predloge in rešitve vse buje predvsem delo bratov Preslov Květena česka, Rostlinář J. S. Presla, v katerem opozarja avto na izvor posameznih izposojenk. Izposojenke iz slovenščine in srbohrvaščine zaznamuje s kratico *il.* = ilirski, vendar ne vseh, morda zaradi tega, da bi mu češki jezikovni puristi ne očitali, da »one-snažuje«⁴ jezik. Nova češka botanična terminologija se pojavlja tudi v poznejšem Preslovem delu Všeobecný rostlinopis (1846), kjer opažamo od časa do časa spremembe pomena izposojenih besed.

Havez: izraz v pomenu 'calacia' sta v češko botanično terminologijo sprejela brata Presla, zapisala sta ga leta 1819 v Květenu češki. V istem pomenu se pojavlja tudi v Preslovem Všeobecnem rostlinopisu. Po Machku je ta beseda »Preslovo přejeti za sln., sch. gavez«, po Bezlažu se slovenski izraz *gavez* 'Symphytum officinale' veže s srbohrvatskim *gavez*, makedonskim *gavez*, bolgarskim *gavez* in ruskim *gavjaz*, po Bernekerju izhaja iz sestavljenega imena *goveji jezik*. *Havez* v pomenu *Adenostyles* se rabi še danes v češki botanični terminologiji.

Hlodáš: ime *hlodáš* 'Ulex' je izposojenka iz slovenskega jezika, ki jo je v češčino uvedel J. S. Presl. Prvič jo je zapisal v prvi knjigi Rostlináře, leta 1820, in jo označil kot ilirizem: »Hodáš, il. (Ulex)«. Po Preslu je sprejel izraz v svoj slovar Jungmann in tudi poudaril njegov južnoslovanski izvor. V delu D. Slobode Rostlinnictví (1852) se efemerično pojavlja v obliki *hlodař*. Oblika z dolгим *á* (*hlodáš*) se je uveljavila šele konec osemdesetih let devetnajstega stoletja; uvedel jo je češki botanik L. Čelakovský. Po Machkovem⁴ mnenju je »Ulex – Hlodáš (...) převzal Presl od Jihoslovánů, ale s hláskovou změnou, zavíněnou možná chybou péra: slovin. gladež, schrv. gladiš... vše = Ononis spinosa (oba motýľokvěté rody jsou trnitě)... Toto glad souvisí patrně s č. hlad, tedy o je patrně 'hladová = nekrmná bylina'.«⁵ Bolj verjetno se zdi, da oblika z *a* namesto z *o* ni nastala zaradi pomote, kot sodi Machek, temveč da je bila Preslu znana tudi slovenska oblika z *o*, namreč *glodež* 'Ononis spinosa'.⁵ Gustman tega izraza ne navaja. Ime *hlodáš* v pomenu 'Ulex' se je v češčini ohranilo do danes.

¹ Prim. Z. Stieber, Świat językowy Stowian, Podział dialektalny języka prastowiańskiego, Warszawa, 1974, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 90–94.

² J. Barle, Prinosi slovenskim nazivima bilja, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, 30/1935, 181–228; 31/1937, 161–292. A. Breznik, Slovenske besede v slovenščini, Čas, 1909, 208–280, 315–348. A. Breznik, Dobrovskega vpliv na slovenski pisni jezik, Josef Dobrovský, Praha, 1929.

³ A. Breznik, Slovenske besede v češčini, slovenščini in poljščini, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1937, 215.

⁴ ČSJR, s. 119.

⁵ J. Barle, n. d.

Homulice. To ime je prvič zapisano leta 1820 v prvem zvezku Preslovega Rostlináfa, naveden je tudi njegov južnoslovanski izvor: »Homulice, il (Telephium)«. V istem pomenu ga citira Jungmanov slovar in kot vir navaja Presla. Zapisano je tudi v delu Seznam roslin F. Opiza iz leta 1852. Verjetno je Presl to ime izoblikoval na osnovi slovenskega izraza *homuljica* 'Sedum acre', kar se zdi verjetneje kot razlaga, da gre za fonetično adaptacijo srbohrvaškega izraza *gomoljica*. To tezo potrjuje tudi zapis v Gutsmanovem slovarju. Ime je izpeljano iz izraza *gomolj* (prim. polj.: *gomółka*, češč.: *homole*). Ta slovenizem je v češčini efemerit: na splošno se uporablja v pomenu 'Sedum telephium' ime *rozchodník veliky*.

Katmanka. Izposojenka iz slovenščine je tudi botanični izraz *katmanka*, ki ga v češčino uvaja prvi zvezek Preslovega Rostlináfa. Klasificira ga kot ilirizem: »Katmanka, il. (Amanita)«. Po Preslovi poti gre tudi Jungmann, ki tudi opozarja na južnoslovanski izvor besede. Verjetno je Presl izoblikoval to ime po slovenski predlogi *kutmanka* 'Agaricus piperatus'. Mogoče to ime – podobno kot slovenski *kukmak* 'Agaricus piperatus' – izhaja iz nemškega Kuckenmucken⁶. Po B. Šulku je ime *katmanka* potrjeno v slovenskem rokopisu I. Breckerfelda iz 18. stoletja. V srbskih in hrvaških virih tega imena ni. Če je imel Presl v rokah ta rokopis ali rokopis H. Freierja, zbiralca slovenskih botaničnih imen iz 19. stoletja, ki je uporabil Breckerfeldovo gradivo, bi bilo upravičeno pričakovati, da je nejasno izpisani u prebral kakor *a* in po pomoti uvedel v češčino obliko *katmanka* namesto pravilne ustreznice *kutmanka*. Ime se je v češkem strokovnem in znanstvenem izrazoslovju ohranilo do danes v pomenu 'Amanitopsis'.

Koromač. *Koromač* 'Cnidium' so pojavlja prvič v skupnem deku Jana Svatopluka in Bořivoja Presla Květene česká iz leta 1819. V Rostlináfu, ki je izšel leto pozneje, je J. S. Presl navedel »ilirsko pokrelo«⁷ leksema: »Koromač, il. (Cnidium)«. Podobno Jungmann v svojem slovarju. V poznejšem Preslovem delu Všeobecný roslinopis iz leta 1846 dobiva izraz pomen 'Silaus'. Verjetno je to ime sprejel Presl iz slovenščine: po Machku⁸ obstajata v slovenščini in srbohrvaščini imeni *koromač* in *komorač*. Oblika *koromač* izhaja hipotetično iz slovenskega izraza *komorač*, to pa iz *konj morač*, kar je v zvezi z grškim *ἵππουμαρδρον* (*ἵππος* 'konj' + *μαρδρον* 'bot. Foeniculum'). Ime, ki ga je uvedel Presl, se je ohranilo do danes v obliki z dolgim *á*.

Krabilice. *Krabilice* 'Myrrhis' se pojavlja že v Květeni českí iz leta 1819. V prvem zvezku Rostlináfa opozarja Presl na njegov južnoslovanski ali ilirski izvor: »Krabilice, il. (Myrrhis)«. Podobno tudi Jungman. Leta 1846 se to ime v pomenu Chaerophyllum pojavi v Preslovem Všeobecnem roslinopisu. Češki viri iz petdesetih let devetnajstega stoletja podajajo to besedo ponovno v pomenu 'Myrrhis'. *Krabilice* izhaja iz slovenskega izraza *krabilica* 'Anthriscus'. Presl je sprejel novo ime, čeprav je v češčini obstajal izraz *kerblík*, ki izhaja iz nemškega *Kerbel* 'Anthriscus', slovensko ime pa je tudi izpeljano iz istega nemškega vira.⁹ Zdaj se ime *krabilice* uporablja v pomenu 'Chaerophyllum', terminu Anthriscus ustreza *kerblík*, terminu Myrrhis ime *čechřice*, ki je poljska izposojenka. Izraz *krabilica* navaja Gutsman.

Kukmak. Za slovenski izvor imena *kukmak* 'Agaricus bombycinus' se zavzema Machek v etimološkem slovarju češkega jezika: »druh hub. Přejato ze sln. kukmak, což je z něm. Kucken-mucken«. Ime *kukmak* se je pojavilo prvič leta 1828 v delu J. S. Presla Lučba čili chemie zkusná (zvezek 2, s. 136), zapisano je tudi v dodatkih k 5. zvezku Jungmannovega slovarja iz leta 1839. Leta 1946 v Všeobecnem roslinopisu navaja Presl obliko *kukmák* z dolgim *á*. Mogoča je hipoteza, da je to besedo sprejel Presl iz Megiserjevega slovarja, kjer je zapisana v pomenu Boletus¹⁰. Slovensko ime *kukmak* navaja Šulek v svojem Jugoslavenskem imeniku bilja; pojasnjuje, da ga je našel v rokopisu, ki mu ga je poslal dr. Bleiweis iz Ljubljane. V češčini se je izraz *kukmak* ohranil v pomenu 'Volvaria'.

Lecha. Izraz je prvič zapisan v Květeni českí bratov Preslov, v prvem zvezku Rostlináfa ga je J. S. Presl zaznamoval kot ilirizem: »lecha, il. (Orobos)«. Podobno v Jungmanovem slovarju. Ime se je hitro prijelo in ga navaja mnogo čeških strokovnih in znanstvenih virov 19. stoletja. Po Machkovem mnenju je *lecha* slovenizem ali kroatizem (prim.: slovensko *leča*, srbohrvaško *leća*, latinsko *lens*): »Ale

⁶ Prim. Machek, ESJČ

⁷ Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb, 1879.

⁸ ČSJR, 161.

⁹ Machek, ESJČ

¹⁰ H. Megiser, Thesaurus Polliglottus, Frankfurt, 1603 (J. Stabej, Ljubljana, 1977).

ch je bud' chybou péra, nebo ze starého pravopisu jeho pramene (lechya?)«. Zdi se mi, da je bolj verjetna druga Machkova hipoteza, namreč: da je Presl sprejel ime iz kakega rokopisa, kjer je napisano v starem črkopisu. Oblika *lechya* je namreč zapisana v rokopisu Liber de simplicibus Benedicti Rinij iz petnajstega stoletja v pomenu 'Lens lenticula'.¹¹ Ime *lecha* se je ohranilo v češčini do danes v pomenu 'Lathysus vernus'.

Marhan, marhanik. Obe imeni vsebuje Jungmannov slovar, navaja tudi njun južnoslovanski izvor. Besedi je Jungmann prevzel od J. S. Presla, ki v prvem zvezku Rostlináři opozarja na ilirski izvor imena *marhan*: »Marhan, il. (Punica)«. Machek je v etimološkem slovarju češkega jezika mnenja, da sta ta dva izraza narejena po slovenski besedi *margaran*, ki izhaja iz latinskega termina *malum granatum*, medtem ko Šulek meni, da je vzorec dalmatinska beseda *margaran*. Ni izključeno, da je Presl vzel izraz iz Gutsmana, ki navaja obliki *margran* (m. sp.) in *margarana* (ž. sp.), ali iz Megiserja, ki notira *margrane*. Ime se je hitro prijelo in ga srečujemo v mnogo čeških virih, ne le v znanstvenih¹² (prim. J. Zeyer, Poezie, 1884, s. 21) iz druge polovice 19. stoletja. Presl je uvedel ime *marhanik* za celo rastlino, ime *marhan* za plod, sad; zdaj uporabljajo Čehi samo ime *marhanik* za drevo (Punica), plod pa imenujejo *granátové jablko*.

Ochmet. Ime je bilo sprejeto leta 1819; v prvem zvezku Preslovega Rostlináři figurira sredi ilirizmov: »Ochmet, il. (Loranthus)«. Podobno opozarja na njegov južnoslovanski izvor Jungmann. *Ochmet* izhaja iz slovenskega izraza *ohmetje* 'Viscum' (prim. Gutsman in Šulek), toda Presl je dal imenu nov pomen 'Loranthus'. Designata slovenske in češke besede sta podobni rastlini. Po Machku¹³ je »ch nejasné ohmetje snad změtením s hmet Sambucus ebulus.« Ime *ochmet* se je v češki botanični terminologiji ohranilo do danes v pomenu 'Loranthus'.

Okrat. To ime je uvedel J. S. Presl leta 1820: zapisal ga je v prvem zvezku Rostlináři in opozoril na njegov južnoslovanski izvor: »Okrat, il. (Atraphaxis)«. Presla citira v svojem slovarju J. Jungmann in tudi on kvalificira izraz kot ilirizem. Presl je po Šulkovem mnenju sprejel ime okrat iz slovenščine, vendar se v češčini ni udomačilo, zamenjal ga je izraz *kedlubna* 'Brassica oleracea'.

Smil, smilka. Starejša izposojenka je *smilka*, pojavila se je namreč že v Květení českí bratov Preslov leta 1819; v prvem zvezku Rostlináři opozarja J. S. Presl na njen južnoslovanski izvor: »Smilka, il. (Nardus)«. Verjetno je, da je ime sprejel iz Gutsmanovega slovarja, kajti zapisano je identično kot pri njem. Preslov zapis citira Jungmann. V slovenščini ima izraz *smilka* ali *smiljka* naslednje pomene: Centunculus arvensis, Centaurea cyanus, Ferula, Gnaphalium, Helichrysum. Presl je izrazu dal nov stvarni pomen: Nardus. Ime *smil* 'Graphalium arenarium' se pojavi leta 1822 v zbirki Slovanské národní písně F. Čelakovskega (I, 231). Navaja ga tudi Jungmann. Leta 1846 se to ime pojavi v pomenu 'Helichrysum' v Všeobecném rostlinopisu J. S. Presla. Izhaja iz slovenskega izraza *smilj* 'Helichrysum'. Navedeni izrazi *smilka*, *smiljka*, *smilj* izhajajo iz istega vira kot srbohrvaški *smilj*, *smilje* in bolgarski *smil* ali *smin*. Po Machku »je to slovo asi prastaré, ale není dosud řádně vyloženo; ukrajinština má podivná znění cmin, cmyň, čmil, čmel, čmer«.¹⁴ Machek ne navaja natančnega vira izposojenke; dodáča mu »Preslovo přejeti z jihu«¹⁵, Šulek pa meni, da je izraz sprejet iz srbohrvaščine. Ker smo ugotovili, da je izraz *smilka* v češčini slovenizem, po vsej verjetnosti izhaja tudi ime *smil* iz istega vira. Obe izposojenki *smilka* 'Nardus' in *smil* 'Helichrysum' sta se do danes ohranili v češki botanični terminologiji.

Talovín. To ime se je pojavilo leta 1823 v prvem delu tretjega zvezka Preslovega Rostlináři. Vsebuje ga tudi Jungmannov slovar, ki opozarja na izvor izraza: citira samo Presla. O južnoslovanskem izvoru govori Machek.¹⁶ Hipotetično izhaja iz slovenskega izraza *talovin* in *talovje* (prim. Gutsman), ki ima enako etimologijo kot srbohrvaška termina *talov* in *talovna trava* 'Helleborus niger'. Talov povezuje Machek s slovaško besedno zvezo *talov* 'gnoj'. V novi izdaji češkega etimološkega slovarja pa izraža Machek mnenje, da *talovín* mogoče sploh ni izposojenka, temveč je Presl izpeljal svoj ter-

¹¹ Šulek, Jugoslavenski imenik bilja.

¹² J. Zeyer, Poezie, 1884, s. 21.

¹³ ČSJR, 89

¹⁴ ČSRJ, 240

¹⁵ ESJČ

¹⁶ ČSJR, 43

min iz staročeškega izraza *talov* 'kri, ki teče iz mrliča'. Vendar je kaj malo verjetno, da bi Presl poznal to staročeško besedo, ker so v prvi polovici 19. stoletja poznali samo del staročeških virov, zato se zdi bolj prepričljiva njegova prejšnja hipoteza, da je Presl sprejel iz slovenščine že izoblikovan botanični strokovni izraz in mu odredil soroden pomen. Ime *talovin* je še vedno v rabi v pomenu 'Eranthis'.

Tořice. Avtorja te izposojenke sta brata Presla. Prvič se pojavlja v njuni Květení česki, v prvem zvezku Rostlináři pa opozarja J. S. Presl na ilirski izvor imena: »Tořice, il. (Torilis)«. Po njegovi poti gre tudi Jungmann. Izraz najverjetneje izhaja iz slovenske besede *torica* 'Lappa minor, Galium aparine' (prim. Gutsman). Ni se zgodilo prvič, da je Presl dal izposojenki nov pomen. Omenjene rastline: *Torilis*, *Lappa minor* in *Galium aparine* imajo namreč skupno lastnost: oprijemajo se ljudi in živali, ker imajo trne in igle. V novi izdaji češkega etimološkega slovarja Machek meni, da je ime *tořice* zgradil Presl neposredno na osnovi latinskega termina *Torilis*.¹⁷ Vendar zakaj bi v takem primeru sam opozarjal na južnoslovanski izvor besede. Botanični izraz *torica* živi tudi v ruščini. Izhaja iz osnove *tor*, *torit* (prim. Dal'). Verjetno tudi slovenska *torica* izhaja iz slovanskega korena *tor* in ne iz latinskega termina *Torilis*, ker na južnoslovanskem ozemlju *torica* ne pomeni *Torilis* (prim. Šulek). Tořice se je ohranila v rabi vse do danes.

Zoološko izrazje

J. S. Presl je tudi tvorec češkega zoološkega znanstvenega izrazoslovja: pri bogatenju zoološkega izrazja je uporabljal podobne metode kot pri oblikovanju botanične terminologije, se pravi: izraze in termine je tvoril sam, sprejemal jih je iz živega govora in iz drugih slovanskih jezikov. Največ gradiva nudi njegova razprava Navržení soustavy živočichů, ki je v letih 1821–1831 izhajala v časopisu Krol, pomembna pa je tudi njegova knjiga Ssavectvo iz leta 1834.

Čuk. Težko je natančno ugotoviti, ali je v češčini zoološki izraz *čuk* 'otus ascalaphus' slovenskega ali srbohrvaškega izvora. Jungmann v svojem slovarju opozarja na ilirsko poreklo in kot avtorja izposojenke navaja Presla. Na južnoslovanskem jezikovnem področju pomeni izraz *čuk* 'pyrrhula europaea, Athena noctua', se pravi vrsto sove. Presl je lahko to poimenovanje sprejel bodisi iz Gutsmanovega, bodisi iz Vukovega slovarja, po katerem izhaja ime iz onomatopeje. A. Matzenauer¹⁸ primerja južnoslovanski leksem *čuk* s srednjenemškim izrazom *kouch* i *chouch* 'Bubo', s špansko besedo *chucho* 'vrsta sove'. Po Bezlaju¹⁹ je slovenska oblika *čuk* verjetno nastala po haploglogiji iz *čuvik* 'strix noctua' (prim. polj.: *kuwik*, slovaško: *kuvik*). Novo ime, ki ga je Presl uvedel, se v češčini ni obdržalo. A. Frič je leta 1861 v delu Evropské ptactvo za otus ascalaphus uvedel ime *vyr jížní*, ki v sodobni češčini pomeni 'bubo'.

Pilich. O južnoslovanskem izvoru besede govori Machek v etimološkem slovarju češkega jezika: »Preslovo přejeti ze sln. pijuh, sch. piljuga, b. piljak druh jestrábů.« Verjetno je češki *pilich* narejen po slovenskem *piljuhu*. Slovenska oblika je namreč glasovno najbližja češki: *i* je pravilna češka ustreznica južnoslovanskega *u* po mehkem soglasniku, *ch* pa priča o tem, da Presl ni poznal srbohrvaške oblike *piljuga*, ker bi namesto *ch* uporabil *h*, ki je regularna ustreznica južnoslovanskega *g*. Ime *pilich* se prvič pojavi v Jungmannovem slovarju v pomenu 'circus'. Jungmann se sklicuje na Presla, češ da je on prvi uporabil ta izraz. Po Jungmannu je to besedo uporabil leta 1851 F. Šumavský v češko-nemškem slovarju, k njeni stabilizaciji v češki zoološki terminologiji je prispeval leta 1861 A. Frič s svojim delom Evropské ptactvo. Ime je še zdaj v rabi v pomenu 'circus cyaneus'.

Drugo besedje

Chabitel, chabitelka, chabiti. V Jungmannovem slovarju so notirani izrazi *chabitel* v pomenu 'kvarljivec', *chabitelka* 'kvarljivka' in *chabiti* 'kvariti'; kvalificirani so kot ilirizmi. Uvedel jih je avtor slovarja in hipotetično so slovenske izposojenke. Na slovenskem jezikoslovnem področju se pojavlja izraz *habiti* 'kvariti' v osnovni obliki in izpeljankah.²⁰ Izraz *chabiti* pozna stara cerkvena slovanščina,

¹⁷ ČSJR, 168

¹⁸ Cizí slova ve slovanských řečech, s. 141.

¹⁹ Etimološki slovar slovenskega jezika, I, 91.

²⁰ Prav tam, 190.

ruščina in ukrajinščina; češčina pozna prefigurano formo *ochabiti* 'oslabeti' in pridevnik *chabý* 'slab', poljščina samostalnik *chabeta* 'kljuse'. Navedena pomenska razlika med južno in vzhodnoslovenskim glagolom *chabiti* in zahodnoslovenskimi izpeljankami iz te osnove potrjuje tezo, da so *chabiti*, *chabitel*, *chabitelka* na češkem jezikoslovnem področju novi izrazi, umetno uvedeni; v jezikoslovnici rabi se niso udomačili.

Lonec. Izraz *lonec* kvalificira Jungmannov slovar kot ilirizem. Izposojen je iz slovenščine. V češčini se prvič pojavi v tretjem zvezku Preslovega Rostlináři (1823–25). Vir izposojenke je verjetno Megiserjev ali Gutsmanov slover. Po Skoku etimologije slovenskega izraza *lonec* in srbohrvaškega *lonac* ni jasna: Izgleda da je ta mlada južnoslovenska zamjena za praslav. *gmac*. Ne zna se dali je u prasrodstvu s gr. *λήψω* 'kopanja' = ags. *lanu* (Matzenauer) ili s gr. *λεχος* = lanx 'zdjela'.²¹ Ta izposojenka je imela na češkem efemeričen značaj. Ni bilo namreč potrebe uvajati sinonim, ko je že obstajal stari izraz *hmeč*.

Slap. Po Holubu²² je to besedo obnovil Presl, ki jo je sprejel iz slovenščine v pomenu 'vodopad'. To je stara slovanska beseda (praslovansko: *solp*) in se med drugim pojavlja v češkem krajevnem imenu *Slapy*, ki ga po M. Šmilauerju navajajo viri že leta 1292. Slovenski leksem *slap* ima dva pomena: 1. 'vodopad', 2. v množinski obliki 'pad vode na mlin'. Ta drugi pomen aktualizira navedeno češko krajevno ime. Drugi pomen pa je lasten Preslovi izposojenki, ki do zdaj še ni prešla iz jezikovne rabe.

Sklep

Večino slovenskih izposojenk je uvedel v češčino Jan Svatopluk Presl, tvorec češkega naravoslovnega, predvsem botaničnega in zoološkega izrazoslovja. Težko je natančno ugotoviti, kakšne slovenske vire je rabil; izbor izposojenk vendarle priča, da je v večini primerov uporabljal nemško-slovenski slovar Ožbalta Gutsmana in sporadično črpal iz Megiserjerevega večjezičnega slovarja.

Izmed dvajsetih slovenizmov jih je 17 uvedel J. S. Presl, 2 J. Jungmann in enega F. Čelakovský. Čeprav je bil J. Jungmann avtor le 2 slovenizmov, je napravil veliko delo pri razširjanju in uveljavljanju slovenskega besedila v češčini: pomagala jim je avtoriteta njegovega češko-nemškega slovarja v petih zvezkih (1834–1839).

Petnajst izmed dvajsetih slovenizmov iz prve polovice 19. stoletja ali 75 % (havez, hlodáš, katmanka, koromač, krabilice, kukmak, lecha, marhánik, ochmet, pilich, slap, smil, smilka, talovin, torice) je jezikovna raba ohranila v češčini vse do danes. Od desetih besed, ki jih navaja Breznik, jih živi v današnji češčini polovica (dopisnice, družba, nadpolovičný, prvina, prvopis). Skupaj se je ohranilo torej dvajset besed ali 66 %. Iz drugih slovanskih jezikov: poljščine, ruščine, srbohrvaščine so sprejeli Čehi sicer več besed, toda procentualno se jih je ohranilo manj kot 50 %.

Teresa Zofia Ortoś
(Jagelovska univerza v Krakovu)

Literatura

- J. Barle, Prinosi slovenskim nazivima bilja, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, 30/1935, 181–228; 31/1937, 161–292.
F. Bezlaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, Ljubljana, 1976.
A. Breznik, Dobrovskega vpliv na slovenski pisni jezik, Josef Dobrovský, Praha, 1929.
A. Breznik, Slovenske besede v slovenščini, Čas, 1909, 208–280, 315–348.
A. Breznik, Slovenske besede v češčini, slovanščini in poljščini, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1937, 213–218.
V. Machek, Česká a slovenská jména rostlin, Praha, 1954.
V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praha, 1969.
T. Z. Ortoś, zapożyczenia słowiańskie w czeskiej terminologii botanicznej i zoologicznej, Kraków, 1972.
T. Z. Ortoś, Z badań nad zapożyczeniami serbochorwackimi i słoweńskimi w języku czeskim, Zbornik za filologiju i lingvistiku, 16/1973, Novi Sad.
P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1–4, Zagreb, 1971–19.
B. Šulek, Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb, 1879.

²¹ P. Skok,

²² Etimologický slovník jazyka českého, Praha, 1952.

Beloruski razlagalni slovar 1, 2, 3

Tlumačalny sloŭnik belaruskaj movy 1(A–V), 2(G–K), 3(L–Pa). Akadēmija navuk BSSR, Instytut movaznaŭstva imja Jakuba Kolasa. Minsk 1977, 1978, 1979. Strani 607, 767, 672.

Vrsti slovarskih razlagalnih (enojezičnih) slovarjev srednjega obsega se je pred tremi leti pridružil tudi beloruski. Slovar je načrtovan v petih knjigah, zajel bo okrog sto tisoč besed sodobnega knjižnega jezika in, če sodimo po dosedanjem ritmu izhajanja, bo res končan v petih letih.

Čeprav je bila beloruščina priznana kot knjižni jezik šele po oktobrski revoluciji, je precejšen fond njene leksike zbral že pred več kot sto leti I. Nosovič v *Slovarju beloruskega narečja* (Peterburg 1870); v dvajsetih letih našega stoletja je izšlo nekaj manjših prevodnih slovarjev, ki so bili namenjeni predvsem šolski rabi, več zvezkov terminološkega izrazja idr. (prim. F. Jakopin, *Vprašanje beloruskega jezika in jezikoslovja*, JIS 1969/70, str. 172–182, 248–258). Trideseta leta beloruskemu jezikoslovju niso bila naklonjena (posebno druga polovica), med vojno pa je bilo vse slovarsko gradivo uničeno. Po osvoboditvi so najprej brez pravega izpisanega besednega zaledja sestavili rusko-beloruski slovar (1953), ki izhaja iz ruskega besedišča in »črpa svojo čistost iz neusahljivega vira ruskega jezika« (gl. Predgovor, str. 6), leta 1962 pa belorusko-ruski slovar z blizu 90 tisoč gesli; ta kaže velik napredek v samostojnosti obravnave beloruske leksike. Slovar je nastal že na podlagi kartotek izpisov, med sestavljalci pa je nekaj imen iz slovarja 1953 (K. K. Atrahovič (Krapiva), M. P. Loban, M. R. Sudnik), ki nastopajo kot vodilni avtorji tudi v pričetku slovarja (Krapiva je bil s Kolasom in Glebo urednik slovarja 1953, urednik slovarja 1962 in glavni urednik tega razlagalnega slovarja).

Uredniški odbor vseh treh doslej izšlih knjig razlagalnega slovarja je ostal isti: A. Ja. Bahan'koŭ, P. M. Gapanovič, M. P. Loban, M. R. Sudnik, vendar so si delo razdelili tako, da je uredil prvo knjigo Loban, drugo Bahan'koŭ, tretjo Gapanovič. Iz predgovora v vsaki knjigi je natančno razvidno, kateri od sodelavcev je obdelal posamezna gesla, na ta način je prikazano, koliko dela je ta ali oni sodelavec opravil, težko pa bi ocenjevali kakovost njegovega deleža, saj se slovar v celoti drži istih navodil in so gesla obdelana po

enotni shemi, tako da je »avtorstvo« vseeno zabrisano.

Iz seznama izpisane literature (1. knj., str. 14–24) se lahko prepričamo, da so bile razen leposlovja (ki gotovo prevladuje) enakomerno upoštevane tudi druge zvrsti beloruskega knjižnega jezika; glavnina del je iz petdesetih in šestdesetih let, segajo pa celo do letnice 1976. Sestavljavci so pretehtano sprejeli izkušnje razlagalnih slovarjev drugih slovanskih jezikov, najbliže pa jim je bila ruska leksikografija. Vendar ne bi mogli reči, da avtorji niso izhajali iz beloruske jezikovne resničnosti; že uporaba kvalifikatorjev priča o tem, saj so deloma drugačni in na splošno jih je manj kot v ruskem ali slovenskem slovarju. Pri ponazoritvah pomenov še precej dosledno uporabljajo polne citate (posebno v obsežnejših geslih), vendar so se sestavljavci pogosto zatekali tudi k iztržkom, da slovar ne bi bil za svoj obseg preveč obtežen z malopovedno dolžino. Uredništvo je obdržalo navado ruskega štirizvezkovnega slovarja (1957–1961), ki daje pri tujkah tudi etimološko pojasnilo. V tem ima beloruščina nekoliko drugačen položaj kot ruščina; za marsikatero tujko je bila beloruščina posredovalni jezik in na poti iz zahodnoevropskih jezikov ali poljščine v ruščino, veliko pa jih je spet v novejšem času beloruščina sprejela naravnost iz ruščine.

V večini primerov gre za mednarodne besede, pri drugih tujkah in izposojenkah je izvor označen samo sporadično. Ponekod je naveden tudi posrednik; tako je ob geslu *mameljuk* zapisano: fr. *mameluk* od arab. *mameluk* (v Vasmerjevem REW 2, 93, je veriga drugačna: izposojeno iz nvn. *Mameluck* iz ital. *mammalucco* od arab. *mamlūk*). Pri večini besed iz mednarodne plasti srečamo grško ali latinsko izhodišče, ne glede na različne poti in vmesne jezike. Kadar je očitno, da je prišla beseda iz francoščine, nemščine, angleščine, nizozemščine, italijanščine idr., se slovar zadovolji s to medjezikovno informacijo, npr. *kantról* (fr. *contrôle*), *kantrapunkt* (nem. *Kontrapunkt*), *kantróler* (angl. *controller*), *drějř* (od nizoz. *drijven*), *kancéfi* (ital. *confetti*), medtem ko je npr. pri *kantrybúcyja* (lat. *contributio*), ali pri *kancyłjaryja* (lat. *cancellaria*). Tu je seveda težko vedno ubrati pravo pot, pogosto slovarska odločitev ne izkazuje zadostne utemeljenosti: geslo *kanfekcyjón* je pojasnjeno z nem. *Konfektion*, *kancěrt* s fr. *concert*, *intanácycja* z ital. *intonazione*, *deval'vácyja* z nem. *Devaluation* itd. Včasih je prišlo pri pre-

pisovanju iz ruskega slovarja do kaj čudnih napak; ob geslu *bukét* najdemo fr. besedo *bouquet*, kjer je bil namesto črke *q* zaradi podobnosti prepisan *g* (1, 417); še bolj nerodna je napaka pri geslu *kanvért* (2, 612), ki naj bi izhajalo iz fr. *convert*, v resnici pa gre za *couvert* (prim. tudi nem. *Kuvert* in sl. *kuverta*). Manjše spodrsilaje srečamo npr. pri geslih *kampan'jón* (fr. *compagnion* in ne: *compagnion*, 2, 605), *debarkadér* (fr. *débarcadère* nam. pravičnega akcenta *débarcadère*, 2, 229).

Pri nekaterih tujkah, ki pomenijo različne smeri in tokove v filozofiji, umetnosti ipd., so razlage enciklopedične in marsikdaj ideološko ozke. *Tracyjanalizem* ima razlago: *Smer v idealistični filozofiji, ki ima stvarnost za iracionalno in zanika možnost znanstvenega spoznavanja narave in družbenega življenja; ali impresijanizem: Smer v buržuazni umetnosti druge polovice 19. in v začetku 20. stol., ki si prizadeva prikazati subjektivne zaznave umetnika, trenutne vtise in razpoloženja, brez zveze z resničnostjo in družbenim življenjem.*

V plejadi beloruskih slovarjev najrazličnejših tipov (etimološki, historični, slovarji narečne leksike, onomastični, frazeološki, slovarji posameznih področij ljudske kulture itd.) ima razlagalni slovar posebno poslanstvo pri kultiviranju in normiranju sodobne knjižne beloruščine. Če ga primerjamo s slovenskim, se nam potrdi prepričanje, da je narejen bolj rutinsko kot naš, saj so morali slovenski slovarniki preorati najbrž več leksikografske ledine.

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Rusko-hrvaški ali srbski frazeološki slovar

Rusko hrvaški ili srpski frazeološki rječnik. Prvi svezak A–N. U redakciji Antice Menac. »Školska knjiga«, Zagreb 1979, XV in 746 str.

Izšlo je pomembno delo na področju jugoslovanske rusistike: rusko-hrvaški ali srbski frazeološki slovar, plod večletnega dela članov katedre za ruski jezik na zagrebški Filozofski fakulteti. Drugi zvezek, s katerim bo slovar popoln, bo predvidoma izšel še letos.

Slovar je zelo obsežen in prinaša več gradiva, kot napoveduje naslov. Poleg frazeologemov v ožjem pomenu izraza, v katerih so sestavni deli najtesneje zvezani in v precejšnji meri pomensko izpraznjeni (npr. *bit' bakluši* – lenariti, *sobaku s'est' na čem* – spoznati se na kaj), zajema še vrsto

zvez, ki jih nekateri avtorji ne štejejo k frazeologemom.¹ Tako najdemo v zagrebškem slovarju tudi sestavljene termine (npr. *udel'nyj ves* – specifična teža), sestavljene veznike (npr. *a imenno, kak by ne, kak budto*), pregovore, rekla in izreke iz književnosti (krylatye slova) ter navsezadnje še veliko število besednih zvez, ki pa so zvezane le v večji ali manjši meri, morda šele v procesu frazeologacije. Tu so meje med stalno in svobodno besedno zvezo seveda zelo težko določljive, zdi se, da so take zveze kot *kruževnoe bel'e* ali *devjattjadcatyj vek* že čisto na meji nesvobodnih zvez. Tako široko pojmovana frazeologija seveda zelo poveča obseg informacij, ki jih slovar daje, tako da ga avtorica predgovora Antica Menac tu upravičeno imenuje frazeološko-kolokacijski slovar, torej slovar frazeologije in besednih zvez. O obsežnosti gradiva se lahko prepričamo, če primerjamo število gesel, ki so obdelana v zagrebškem slovarju (pribl. 35 000), s številom gesel, ki so obdelana v ruskem frazeološkem slovarju Molotkova, kjer je, kot že omenjeno, zajeta le ožje pojmovana frazeologija (pribl. 4 000).

Jedro zagrebškega slovarja so seveda ti ožje pojmovani frazeologemi, tj. tiste besedne zveze, ki so v govornem procesu stalne in ne nastajajo sproti, njihov pomen pa je celovit in se ne da izpeljati iz vsote pomenov sestavnih delov. Ti so bodisi že nerazumljivi (npr. *ele možaxu*) ali pa pomensko izpraznjeni (npr. *sobaku s'est' na čem*). Po pomenski vrednosti in sintaktični vlogi v stavku so frazeologemi podobni besedam, kar se da pogosto ponazoriti s sinonimskimi pari, katerih en člen je frazeologem, drugi pa beseda, npr. *kot naplakal* – malo, *zamorit'* červjačka – perekusit'. Frazeologemi so v slovarju stilno označeni kot knjižni, zastareli, pogovorni, vulgarni (prostorečne) itd., npr. *kruglyj durak* – prost, *ne durak vypit'* – pog., *petyj durak* – zast., *venec usilij* – knj. Zanimivo je, da je v slovarju Molotkova oznaka 'pogovorno' opuščena, češ da frazeologija večinoma itak sodi v pogovorno plast. Če se le da je ruski frazeologem preveden z ustreznim hrvaškim frazeologemom, poleg tega pa je še opisan, npr. *ni bogu svečka, ni čertu kočerga* – ni riba ni meso, nit smrdi nit miriše, u svemu osrednji. Za našo rabo je seveda koristen prav opis, saj nam tudi hrvaška frazeologija ni vedno znana. Bežna primerjava s slovarjem Molotkova nam pokaže, da je tudi pri ožji frazeologiji zagrebški slovar nekoliko izčrpnější, saj ima npr. tele frazeologeme, ki jih slovar Molotkova nima: *sverx abonementa, vozložit' na al tar' otečestva, po blatu*.

Glede na že omenjeno dejstvo, da prinaša zagrebški slovar tudi veliko svobodnejših zvez, je zanimivo primerjati obdelavo kakega gesla v njem z obdelavo tega gesla v frazeološkem slo-

varju Molotkova in v Učnem slovarju povezovalnih možnosti besed ruskega jezika². Takoj ugotovimo, da zagrebški slovar v neki meri združuje gradivo obeh. Pri geslu *bel'ë* imamo pri Molotkovu frazeologem *ryt'sja v grijaznom bel'e*, v slovarju povezovalnih možnosti pa celo vrsto zvez, npr. *xorošee, ploxoë, novoe, staroe, grijaznoe, ... stolovoe, postel'noe bel'ë, nato kupit', nadeť, ... stirat', poloskat', sušit', gladit', ... bel'ë*. V zagrebškem slovarju je seveda frazeologem, od besednih zvez pa večina tistih, ki so v slovarju povezovalnih možnosti. Ni le takih kot so *xorošee, ploxoë, nadeť, menjat', kupit' b*. Te zadnje bi torej lahko šteli med popolnoma svobodne, bolj svobodne kot npr. *svežee bel'ë*. Jasno je, da je pri marsikateri besedni zvezi zelo težko določiti stopnjo njene zvezanosti, meje so objektivno težko določljive. Mogoče bi pri določevanju zvezanosti lahko dobili koristne podatke od statistike, pri ugotavljanju pogostnosti določenih besednih zvez. Vsekakor se zaradi številnih živih in uporabnih besednih zvez kar sama ponuja še ena raba zagrebškega slovarja: če želimo ugotoviti, kako se natančno glasi kakšna ruska besedna zveza, ki je ni v slovensko-ruskem slovarju, jo lahko z nekoliko kombinatorične spretnosti (vedeti moramo eno njeno komponento) pogosto najdemo v zagrebškem slovarju. Tako najdemo takele koristne zveze kot *zoloto pjat' desjat šestoj proby* ali *vsprysnut' bel'ë* (14 karatno zlato, navlažiti perilo), ki jih najdemo sicer tudi v velikih razlagalnih slovarjih, vendar ne na mestu bolj znane besede, torej *zoloto, bel'ë*. Slovar prinaša tudi takele novejšee zveze iz političnega življenja kot *neprisordinivšiesja strany, politika nevmešatel'stva, mirnoe sosuščestvovanie*, ki pa bi jih morala lahko tudi šteli k sestavljenim terminom.

Sestavljeni termini so podobni frazeologemom v ožjem smislu po tem, da ustrezajo po pomenskih in sintaktičnih lastnostih besedam, vendar ohranijo njihovi sestavni deli ponavadi svoj pomen. Molotkov jih v svoj slovar ni vključil, zagrebški slovar pa jih prinaša kar precej, seveda le splošnejše, npr. iz zgodovine (*prosvetšennyj absoljutiizm*, vojaškega področja (*istrebitel'naja, šturmovaja aviacija*), botanike (*vodjanaja lilija*), tehnike (kletočnaja antena) itd. Tudi meja med sestavljenimi termini in besednimi zvezami je težko določljiva. Zveza *lētčik-nabljudatel* npr. nima oznake področja, ki spremlja v slovarju termine, in torej očitno po mnenju avtorjev ni termin, medtem, ko *šturmovaja aviacija* je termin, saj je dodana oznaka vojn. Znano je, da termini stalno prehajajo v splošno rabo, pri čemer se jim pomen širi ali pa postane prenesen in tako preidejo med frazeologeme, npr. *absolutnyj nol' (nul')*, ki pomeni poleg absolutne ničle v fiziki tudi nepomembnega človeka.

Zelo koristno je tudi, da so avtorji zagrebškega slovarja zajeli pregovore in rekla. Molotkov jih je v glavnem izpustil, ker so po pomenskih in sintaktičnih lastnostih bolj podobni stavkom kot besedam, saj izražajo cele povedi in tako nimajo vseh lastnosti, ki so značilne za frazeologem. Vendar glede na to, da pomena pregovorov ne moremo izpeljati iz pomena njegovih sestavnih delov, pregovori vsekakor sodijo v slovar. Isto velja tudi za rekla, čeprav ta za razliko od pregovorov že po definiciji³ nimajo prenesenega pomena. Vendar tujcu kljub temu pogosto niso razumljiva (npr. *den' da noč' – sutki proč'*, kar pomeni enolično, vsakdanje življenje).

Navsezadnje zajema slovar tudi znane izreke iz književnosti, ki pogosto dobijo prenesen pomen, npr. *vše gnilo v danskom korolevstve, byt' ili ne byt' – vot vopros*. Zanimivo je, da v slovarju ni takih oznak iz ruske književnosti kot *geroj našego vremeni, gore ot uma in otcy i deti*, čeprav so v uvodu omenjene. Je pa veliko drugih, npr. *měrtvyje duši, velikij kombinator*. Ti dve oznaki sta očitno že postali last hrvaškega jezika, saj ob njiju ni druge razlage razen dobresednega prevoda.

Čeprav je tisk tujejezičnega slovarja, poleg tega v tuji pisavi, zahtevno delo, napak ni veliko. Nerodna pa je napačna letnica pri geslu Velikaja otečestvennaja vojna: veliki domovinski rat (1914–1945), drugi svetski rat (na tlu i s gledišta SSSR).

Rusko–hrvaški ali srbski frazeološki slovar je izredno koristen in uporaben pripomoček. Brez poznavanja bogatega gradiva, ki ga prinaša, ni mogoče prestopiti praga zgolj elementarnega znanja ruščine. Kot izčrpen slovar večine pomembnih in običajnih ruskih besednih zvez bo dragocena pomoč tudi učitelju ruščine pri obravnavanju leksike.

¹ Ozko pojmuje frazeologijo in jo po tem načelu tudi zajema v svoj slovar glavni urednik Ruskega frazeološkega slovarja A. I. Molotkov. Gl. teoretični uvod v *Frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka*, pod. red. A. I. Molotkova, Moskva 1967. Širše in diferencirano jo opredeljuje V. V. Vinogradov v knjigi *Russkij jazyk*, Moskva–Leningrad 1947, str. 21–28, od koder je tudi prevzeta definicija frazeološke enote v lingvističnem slovarju Rozentalja in Telenkove (D. E. Rozental', M. A. Telenkova, *Slovar' – spravočnik lingvističeskix terminov*, Moskva 1976).

² Učebnyj slovar' sočetaemosti slov russkogo jazyka, pod red. P. N. Denisova, V. V. Morkovkina, Moskva 1978.

³ Gl. zgoraj omenjeni uvod v *Ruski frazeološki slovar* A. I. Molotkova, str. 16

Maria Honowska, *Ewolucja metod polskiego słowotwórstwa synchronicznego (w dziesięcioleciu 1967–1977)*. Ossolineum Wrocław 1979. 73 str.

Zanimanje za sinhrono besedotvorje je bilo v poljskem jezikoslovju vedno posebno živo; v tem je bržčas tudi vzrok, da je razmeroma hitreje kot druga področja opisne slovnice doseglo svetovno raven. Ob hitrem razvoju teoretične misli je nenavadno dragocen in koristen poskus refleksije, povzeta, ocene dosedanjih dosežkov in hkratnega prikaza nadaljnjih raziskovalnih perspektiv. Prav takega poskusa se loteva v svoji zadnji knjigi Maria Honowska, avtorica Zarysa klasyfikacji polskich derywatów iz leta 1967.

Besedotvorna problematika, ki je sicer vezana predvsem na poljski jezik, ima hkrati splošno slovanski značaj: gre namreč za problematiko fleksijskih jezikov, za katere je značilna posebna slojevitost morfemov, in jo je za to mogoče uspešno uporabljati tudi za slovenščino. Raziskovalci besedotvorja lahko primerjajo svoja teoretična izhodišča in načine interpretacije s tistim, ki jih nakazuje in ocenjuje avtorica; dozdeva se torej, da bo obravnavana knjiga zanje zanimiva.

Avtoričin maksimalno objektivni prikaz problematike, ki so mu tuje nepotrebne polemične digresije, nas obvezuje, da na kratko predstavimo najbolj pomembne probleme, ki jih je v zadnjem desetletju obravnavalo poljsko besedotvorje.

Pomembne spremembe v metodologiji novejšega poljskega besedotvorja so posledica dveh dejavnikov: 1. kontekstualne raziskave derivatov v nasprotju s starejšim raziskovanjem izoliranega gradiva, 2. spremembe raziskovalne smeri: namesto starejše *od oblike k pomenu* obratna *od pomena k obliki*. Te spremembe so sicer v marsičem poglobile interpretacijo, toda istočasno so postavile raziskovalca pred nove, težke naloge.

Uvajanje derivatov v kontekst je tesno povezovalo besedotvorje s skladnjo: to potrjuje priznavanje nenavadno pomembne vloge metodi parafraze. Besedotvorna parafraza, ki je vsi raziskovalci ne pojasnjujejo enako, je doživela poseben razvoj in se končno uveljavila v podobi sintagme, ki v jeziku dejansko obstaja, npr.: *poszukiwacz* 'iskalec' --- *człowiek (ktoś) który poszukuje* 'človek (nekdo), ki išče'. Parafraza je postala skladenjsko dokazilo motiviranosti danega derivata (njegova zgradba mora natančno ustrezati parafrazi). »V današnjem času,« piše Honowska, »gradimo interpretacijo posameznega derivata iz konkretnih besednih enot in jo postavljamo v konkretne skladenjske položaje.« (str. 7)

Ne glede na vrednost in primernost te metode je vendarle treba opozoriti na njene nepričakovane posledice. Po nji je namreč treba priznati nemotiviranost derivatu, ki je za govorca nedvomno motiviran, samo zaradi tega, ker ne ustreza natančno parafrazi, npr.: *samochód* 'avtomobil' ni motiviran, ker *ne hodi* 'chodzi' ampak *se vozi* 'jedzie'. Takih nemotiviranih derivatov je v zadnjem času cela vrsta in so zelo tvorni, npr.: *rozruch fabryki* 'pogon tovarne' (ki *začenja* z *delom* 'uruchamia się', in se ne *razgibava* 'rozrusza się').

Novo pojmovanje parafraze je temeljito preokrenilo problematiko besedotvorne osnove in v zvezi s tem postavilo vprašanje o statusu formanta. Že Miloš Dokulil meni, da zaznamuje formant »množica lastnosti, po katerih se derivat loči od korenske besede«; ne gre torej samo za morfeme (sufikse in prefikse). Ob sufiksaciji in prefiksaciji se sedaj torej kot enakovredna pojavlja paradigmatška derivacija s samoglasniškimi in soglasniškimi alternacijami ter končno dezintegracijo osnove (rezanje, krajšanje) in izpuščanje nekaterih njenih elementov.

Pripomniti je treba, da je vprašanjem alternacije posvečeno mnogo znanstvene literature: odkriva nam položaje, v katerih je alternacija edini formant, npr.: *brzus* 'trebušček' od *brzuch* 'trebuh' (modifikacijski derivat), in take, v katerih igra drugotno vlogo, npr.: *człowieczy* 'človeški' od *człowiek* 'človek'. Izkazalo se je tudi, da je alternacija kot formant ali njegov del odvisna tudi od tega, kaj pojmuje kot besedotvorno osnovo: če za obliko naczelnik 'načelnik' s parafrazo 'ktoś występujący na czele jakiegoś zespołu' # 'kdor je na čelu skupine' sprejmemo kot osnovno geselsko besedo *czło* 'čelo', bo alternacija del formanta, če pa kot osnovo pojmuje privedniško besedo *naczeln* 'načelen', alternacije sploh ni.

Razširitev pojma formant je posledica dejstva, da derivacije ne pojmuje zgolj kot dodajanje (odvzemanje) morfemov, se pravi površinskih enot, temveč vidimo v nji proces, ki ga pogojuje različne operacije, ki v površinsko pojmovani derivaciji niso vidne, npr.: sufiksacija v derivatu *bogacz* 'bogataš' sledi odvzemu sufiksa *-at* v osnovnem pridevniku bogaty 'bogat'. (Ta proces potrjuje že slovenjenje primera. Op. prev.) Z odkrivanjem vmesnih operacij se sodobno besedotvorje približuje generativni slovnici. Naslovnik sporočila že zaradi jezikovne kompetence brez težave odkriva preoblikovalne operacije, ki jih je do končnega rezultata prešel derivat.

Novo pojmovanje formanta povzroča tudi marsikako komplikacijo in nujno zahteva poglobljen premislek, toda Honowska pravilno meni, da se

danes ne moremo več vrniti k morfemskemu pojmovanju formanta in se zadovoljiti z njim: treba je upoštevati tudi preoblikovalne operacije.

Ob alternacijah razmišlja Honowska tudi o paradigmatiki derivaciji, npr.: *śpiev* 'spev, petje' do *śpiewać* 'peti'. Loči več kot deset tipov takih postopkov. Pomembno je ugotoviti, ali je paradigmatki postopek v derivaciji primaren ali sekundaren. V derivatih kot *śpiev* 'spev, petje', *obrona* 'obramba, zagovor', *zdrowie* 'zdravje', *biel* 'belina' je sprememba paradigme osnovni derivacijski dejavnik. Paradigmo zamenjuje sufiks samo v tipih *Stanislava* od *Stanislav*, *markiza* od *markiz*. V drugem tipu, vanj sodita po Honowski derivata *spryciara* 'prebrisanka' od *spryciarz* 'prebrisanec' in *nudziara* 'dolgočasnica' od *nudziarz* 'dolgočasnež', ima paradigmatka sprememba samo ekspresivno funkcijo.

Mnogo težav povzročajo še vedno tako imenovani semantični presežki, t. j. tiste pomenske prvine, ki niso formalno (strukturnalno) izražene: npr. iz zgradbe derivata *zieleniak* ne izhaja njegov pomen 'prostor, kjer (prodajajo reči, ki) so zelene', ker imamo opravka z izpustom nekaj pomenskih elementov. Da bi ugotovili, kaj je izpuščeno, je treba primerjati slovarsko definicijo s pomenom, ki izvira iz zgradbe. Taka metoda nam dovoljuje, da ugotovimo, kaj iz zunajjezikovne resničnosti (lastnosti designata) je jezik izrazil in kaj izpustil, pa vendar naslovnik razume.

Metodološka orientacija v smeri semantične analize komplicira tudi problematiko sinhrone izpeljave derivatov. Zdaj ne pojmuje več vedno daljšega izraza (glede na število morfemov) kot izpeljanko iz krajšega, znani so tudi obratni položaji: npr. beseda *natręt* 'nadležnež' je izpeljanka iz pridevnika *natrętny* 'nadležen', ker jo parafraziramo s 'ktoś, kto jest natrętny # kdor je nadležen' na osnovi kontekstualnih razlik (*natrętny* 'nadležen' je lahko tako človek kot misel, *natręt* 'nadležnež' pa samo človek). Formant je v tem primeru paradigma in izpust sufiksa *-ny*. So pa tudi taki pari besed, ki vzbujajo dvom o smeri izpeljave, npr.: *sadyzm* 'sadzizm' in *sadysta* 'sa-

dist'. Dvom lahko rešijo skladenjske operacije, npr. nominalizacija *jego sadyzm* 'njegov sadizm', ki vodi Honowsko k prepričanju, da je derivat *sadyzm* 'sadzizm' ('bycie sadystą # biti sadyst'). Mnenje, da semantična izpeljava lahko poteka v obratni smeri kot formalna, ilustrira par derivatov *dziennikarz* 'novinar, časnikar' in *dziennikarstwo* 'novinarstvo, časnikarstvo'.

Dosedanje interpretacijske metode vodijo k prepričanju, da obstajata pogosto dve (včasih tudi več) derivacijski motivaciji, zlasti pri večmorfemskih derivatih. Zato Renata Grzegorzcykowa in Jadwiga Puzyrnyja v svoji zadnji knjigi *Słowo-twórstwo współczesnego języka polskiego* (Besedotvorje v sodobni poljščini, Varšava, 1979) navajata v karakteristiki vsakega formanta tudi informacijo, ali tvori eno-ali več motivacijske derivate. Primer dvojno motiviranega derivata je lahko pridevnik *górnicy* 'rudarski' (od *górnik* 'rudar' ali *górnictwo* 'rudarstvo'). O izboru pravilne motivacije odloča kontekst.

Knjiga Honowske vsebuje tudi izsek iz nove klasifikacije derivatov, pripombe o substituciji kot načinu preverjanja klasifikacije, opombe o besedotvorni zgradbi zložen in na koncu bogato bibliografijo. Odlikuje jo terminološka jasnost in doslednost.

V kratkem prikazu je mogoče predstaviti samo najbolj pomembne probleme, številne, uspešne rešitve problematičnih vprašanj pa nam odkrije lahko samo izvirnik.

Na koncu naj še dodamo, da semantični pristop k besedotvorni analizi daje tudi rezultate, ki jih avtorica ne omenja: začenjajo se namreč poskusi raziskav v smeri predvidevanja, kakšne derivate lahko izpeljemo iz danih besedotvornih osnov in kakšnih ne moremo, npr. imena orodij lahko izpeljujemo samo iz glagolov, ki imajo v globinski strukturi orodnost.

Antonina Grybosiowa,
Ślezijska univerza v Katowicach

Prevedel Tone Pretnar,
Jagelonska univerza v Krakovu

Slovenski jezik in književnost v gibanju znanost mladini

Gibanje Znanost mladini se je v Sloveniji in Jugoslaviji začelo v šolskem letu 1964/65, in sicer v okviru mednarodne organizacije ICC (International coordinating committee for the presentation of science and development of out-of-school scientific activities) pri Unescu. Predsednik slovenske sekcije gibanja dr. Marjan Žagar je hkrati že dve mandatni dobi tudi predsednik ICC. Slavisti smo se v gibanje Znanost mladini vključili razmeroma pozno, v šolskem letu 1978/79. Pobudnik za to je bilo Slavistično društvo Slovenije pod vodstvom takratne predsednice dr. Brede Pogorelec. Neposredni povod za to je bila akcija Slovenščina v javnosti, ki jo je SDS skupaj s SZDL že dlje časa pripravljalo; prav tedaj je bilo v javni razpravi gradivo za posvetovanje v Portorožu, ki je bilo maja 1979. Ker so bile naloge na to temo v prvem in drugem letu tekmovanja številne in tudi najbolj kvalitetne, kaže, da je vprašanje slovenščine v javnosti s svojo usmerjenostjo mlade pritegnilo in spodbudilo njihovo raziskovalno zagnanost. Seveda so se dijaki odzvali tudi na druge razpisane teme ali pa so si temo izbrali sami.

Letos je bilo za skupino slovenski jezik in književnost izdelanih 26 nalog, od tega 11 iz književnosti in 15 jezikovnih. Naloge so zajele naslednje teme:

- dialektologija: *Krajinska imena v Mednu* (Janez Kopač – Gimn. Lj.-Šentvid), *Hišna imena v Rakitnici na Dolenjskem* (Mojca Lovšin – Gimn. I. Cankar, Ljubljana), *Hišna imena v Zgornji Jazbini* (Gordana Višinski – Gimn. I. Cankar, Ljubljana), *Ledinska imena v Koritih* (Miran Špelič – Gimn. I. Cankar, Ljubljana), *Ledinska imena v mojem kraju* (Zdravko Horvat – Gozdar, tehniška šola, Postojna), *Poimenovanja delov mlina, poimenovanja dela mlina, mlinarskega orodja, pregovori v zvezi z mlinom* (Judita Mohar – GPS Ljubljana), *Opis otroških iger v narečju* (Mojca Končan – Gimn. I. Cankar, Ljubljana);
- terminologija: *Terminološki slovarček zmajarstva* (Janez Kopač – Gimn. Lj.-Šentvid);
- slovenščina v javnosti: *Jezik pisnega obveščanja v naši občini* (Milojka Mihelj, Alenka Bizjak, Rosana Čermelj – ŠC Venio Pilon, Ajdovščina), *Jezikovna analiza govornega programa Radia*

Koper (Erika Plahuta, Katja Vošinek, Karmen Škoda – Slov. gimn. Koper), *Govorna kultura tolminskih srednješolcev* (Krasomila Jakončič, Nataša Saksida, Katica Satmari – ŠC Vojvodina, Tolmin), *Sporazumevanje srbohrvaško govorečih v našem kraju* (Miranda Mrčela – GPS Ljubljana);

– sociolingvistika: *Stalno jezikovno in nejezikovno izražanje ob važnejših življenjskih priložnostih* (Lilijana Štefančič, Mira Miškot – GPS Ljubljana);

– stilistika: *Jezikovna in slogovna analiza Kavčičevega romana Pustota* (Irena Ogrin, Vesna Strmšek – Gimn. Lj.-Šentvid), *Vdor revnega jezika v sodobno slovensko dramatik* (Ksenija Černigoj – ŠC Venio Pilon, Ajdovščina);

– sodobna slovenska književnost: *Poskus antiromana pri nas 1978, 1979* (Breda Vukmir, Brane Bičanič – Gimn. Rudolfa Maistra, Kamnik), *Podoba življenja in sveta v slovenskem romanu 1978 in 1979* (Vita Žerjal, Jasna Vitežnik – Gimn. Nova Gorica), *Čas in prostor v Jančarjevem romanu Galjot* (Martina Trampuž – ŠC Venio Pilon, Ajdovščina), *Vrednost in pomen znanstvene fantastike* (Samo Resnik – I. gimn., Maribor);

– slovenska književnost v koroškem zamejstvu: *Slovenska proza v koroškem zamejstvu po II. svetovni vojni* (Vladka Čurin – Gimn. Brežice), *Slovenska proza v koroškem zamejstvu* (Andreja Stopar – Šola za živ. in vet. tehnike, Ljubljana);

– obravnave posameznih pesnikov in pisateljev: *Snovni viri Jurčičeve proze* (Aleš Belčevič, Vilma Brodnik – Gimn. Lj.-Šentvid), *Ignacij Borštnik – osebnost ustvarjalca in slovenskega igralca* (Jože Korošec – Gimn. Kranj), *Žiga Laykauf Mozirski* (Damjana Osterc – Gimn. Celje), *Cveto Preželj in njegov svet* (Mojca Črepinšek – Gimn. Celje).

Naloge so bile v povprečju boljše kot lansko leto. Na splošno smo opazili, da je največja vrednost nalog v zbranem gradivu, za sintezo pa marsikdaj zmanjka moči. Organizatorji smo zato dijakom svetovali, da je za boljše raziskovalno delo mladih nujno potrebno, da se povežejo z mentorji na šolah, ti pa s strokovnjaki na Filozofski fakulteti, obeh pedagoških akademijah, SAZU in drugod. Seveda so mentorji po šolah (v tem poročilu jih zaradi nepopolnih podatkov poimenovali ne omenjamo) že do sedaj ogromno storili za

kvaliteto oddanih nalog. V prihodnje bi kazalo razmisliti tudi o pripravi slovenističnih taborov.

Strokovna komisija, ki so jo sestavljali:

– za slovensko književnosti: prof. dr. Matjaž Kmecl, mag. Marjan Dolgan, prof. dr. Helga Glušič, prof. dr. Franc Zadravec, prof. Tomaž Sajovic;

– za slovenski jezik: prof. dr. Tine Logar, asist. dr. Alenka Šivic-Dular, prof. dr. Breda Pogorelec, prof. Zvonka Leder-Mancini, prof. dr. Jože Toporišič, mag. Janez Dular, prof. Erika Kržišnik, je sklenila, da podeli nagrade naslednjim nalogam:

– Jezikovna analiza govornega programa Radia Koper (Erika Plahuta, Katja Vošinek, Karmen Škoda) z oceno: Avtorice so poslušale jezik oddaj v kratkem časovnem presledku nekaj dni marca meseca, gradivo so posnele in izdelale magnetogram. Na tej podlagi je bila izdelana analiza jezikovnih pojavov po slovničnih ravni- nah, analiza besedil po glavnih radijskih žanrih in ocena oddaj.

– Snovni viri Jurčičeve proze (Vilma Brodnik, Aleš Belčevič) z oceno: Izredno vestno zbrano gradivo, obenem soočeno z Ruplovimi komentarji v ZD; imponira obvladovanje Jurčičevega teksta, tako da avtorja tudi pri podrobnostih dokumentirata paralelizme med zapiski in pripovedno realizacijo. Tako naloga plastično prikazuje temeljitost in natančnost Jurčičevega načina pripovedovanja, njegove »pripovedne tehnologije«.

– Poskus antiromana v sodobnem slovenskem pripovedništvu (Breda Vukmir, Brane Bičanič) z oceno: Avtorja sta si izbrala za predmet svoje naloge aktualno vprašanje iz sodobne literarne tvornosti, ki jo srednješolski literarnozgodovinski pouk navadno preveč zanemara. Naloga dokazuje, da je lahko tudi ta zanimiva za vsakega mladega raziskovalca, če je le deležen primerne- ga mentorstva in ustreznega literarnoteoretičnega pouka.

– Jezik pisnega obveščanja v naši občini (Milojka Mihelj, Alenka Bizjak, Rosana Čermelj) z oceno: V nalogi je prikazana raven jezikovne kulture v Ajdovščini; avtorice so pregledale in opisale stanje v glavnih delovnih organizacijah, šolstvu, športu. S tem svojim raziskovanjem so prispevale dragocene podatke stalni sekciji SZDL in SDS Slovenščina v javnosti.

Veliko število prijavljenih nalog in kvaliteta nagrajenih nalog pričata o tem, da vključitev slovenskega jezika in književnosti v gibanje Znanost mladini ni brez pomena tudi za razvoj slovenistične stroke, še posebej za popularizacijo raziskovanj. Mladi imajo tako možnost, da se v srednji šoli natančneje posvetijo tistim aktualnim vprašanjem raziskav slovenskega jezika in književnosti, ki niso predmet rednega pouka. S spodbujanjem tovrstnih prizadevanj pa bomo najbolj navdušene usmerjali tudi k nadaljnjemu poglavljenemu študiju na visokošolski ravni.

*Erika Kržišnik,
Tomaž Sajovic*
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Opravičilo bralcem

Lanskoletno letno Kazalo nam je po svoje »uredil« tiskarski škrat. Napako smo opazili takoj, opozorili smo nanjo tiskarno, ta se je opravičila in nam stroškov za Kazalo ni zaračunala. Nameravali smo natisniti novo, popravlje- no Kazalo – toda zaradi varčevanja tega nismo napravili. Upamo, da bodo bralci našo odločitev sprejeli z razumevanjem.

Uredništvo JiS

